

ΕΛΛΗΝΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ

Α Γ Ω Γ Η

ΔΙΜΗΝΙΑΙΟ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

- ❖ **Η ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΟΙ ΚΡΙΣΕΙΣ ΣΤΗ ΖΩΗ ΜΑΣ**
- ❖ **Η ΠΑΡΑΚΑΤΑΘΗΚΗ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΙΕΡΑΡΧΩΝ**
- ❖ **Η ΠΑΝΔΗΜΙΑ ΤΟΥ COVID-19, Η ΣΟΦΟΚΛΕΙΟΣ ΘΕΣΙΣ ΠΕΡΙ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΑΙΤΗΜΑ ΑΥΤΟΓΝΩΣΙΑΣ**
- ❖ **ΝΕΟΜΑΡΤΥΡΕΣ: ΤΟ ΚΛΕΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ**
- ❖ **Η ΖΩΝΤΑΝΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΑ**
- ❖ **ΛΟΓΙΟΙ ΚΛΗΡΙΚΟΙ ΚΑΙ ΛΑΪΚΟΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ ΠΟΥ ΔΙΔΑΞΑΝ ΑΣΤΡΟΝΟΜΙΑ ΣΤΑ ΣΚΛΑΒΩΜΕΝΑ ΕΛΛΗΝΟΠΟΥΛΑ**
- ❖ **ΤΟ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΟ ΘΑΥΜΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ, Η ΕΠΙΒΙΩΣΗ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ**
- ❖ **ΤΟ ΑΓΑΘΟ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ**

Περιεχόμενα

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ 1

Η ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΟΙ ΚΡΙΣΕΙΣ ΣΤΗ ΖΩΗ ΜΑΣ

Τοῦ κ. Ἀλέξανδρου Κακαβούλη 2

Η ΠΑΡΑΚΑΤΑΘΗΚΗ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΙΕΡΑΡΧΩΝ

Τῆς κ. Μαίρης Ν. Ράπτον 8

**Η ΠΑΝΔΗΜΙΑ ΤΟΥ COVID-19,
Η ΣΟΦΟΚΛΕΙΟΣ ΘΕΣΙΣ ΠΕΡΙ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΚΑΙ ΤΟ ΑΙΤΗΜΑ ΑΥΤΟΓΝΩΣΙΑΣ**

Τοῦ κ. Δημ. Παπαθανασόπουλου 12

**ΝΕΟΜΑΡΤΥΡΕΣ: ΤΟ ΚΛΕΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ**

Τῆς κ. Εὐαγγελίας Τσαγκαρή-Διαμάντη 16

Η ΖΩΝΤΑΝΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΑ

Τοῦ κ. Ἠλία Λιαμῆ 23

**ΛΟΓΙΟΙ ΚΛΗΡΙΚΟΙ ΚΑΙ ΛΑΪΚΟΙ
ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ
ΠΟΥ ΔΙΔΑΞΑΝ ΑΣΤΡΟΝΟΜΙΑ
ΣΤΑ ΣΚΛΑΒΩΜΕΝΑ ΕΛΛΗΝΟΠΟΥΛΑ**

Τοῦ κ. Κωνσταντίνου Μαυρομάτη 26

**ΤΟ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΟ ΘΑΥΜΑ
ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ, Η ΕΠΙΒΙΩΣΗ
ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ**

Τοῦ κ. Κωνσταντίνου Ρίζου 32

ΤΟ ΑΓΑΘΟ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Τοῦ κ. Δημήτρη Γ. Μπράνη 34

ΕΙΣ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ 36

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ 39

ΕΛΛΗΝΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ

Α Γ Ω Γ Η

ΔΙΜΗΝΙΑΙΟ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

Ἦργανο τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐκπαιδευτικῶν Λειτουργῶν
Ἐγκριμένο ἀπό τό Ὑπουργεῖο Παιδείας, Ἀριθμός Ἐγκρ. 1717/15.2.1952
Ἰδρυτής: **Τ. Θ. Κολιτσάρας** (†1989)

Ἐκδότης - Ἰδιοκτίτης: **Χ.Ε.Ε.Α.**

Καρύτσον 14, 105 61 Ἀθήνα, Τηλ.-Fax: 210 32.27.100,

e-mail: ellinochr.agogi@gmail.com

Ἵπεύθυνος σύμφωνα μέ τό νόμο καί ἐπιμελητής ἐκδόσεως:

Ἰωάννης Μαρκότσος, Διαγόρα 35, 153 44 Γέρακος, Τηλ.: 210 66.12.399

Διευθύνεται ἀπό Συντακτική Ἐπιτροπή

Δημιουργικό - Ἐκτύπωση

«Λυχνία Α.Ε.»

Ἀνδραβίδας 7, 136 71 Χαμόμυλο Ἀχαρνῶν

T. 210 3410436, F. 210 3425967 • www.lychnia.com, info@lychnia.com

Τιμή τεύχους **1,50€**

Ἑτήσια συνδρομή: Ἐσωτερικῶ 15€ - Κύπρου 20€, Ἐξωτερικῶ 20€ • 25\$

Ἀθήνα - Μάρτιος 2021

ΟΔΗΓΙΕΣ: Ἐπιστολές, συνεργασίες, ἐπιταγές, βιβλία καί ἄλλα ἔντυπα νά στέλνονται στό γραφεῖο
τῆς Χ.Ε.Ε.Α., Καρύτσον 14, 10561 Ἀθήνα.

• Τό Γραφεῖο εἶναι ἀνοικτό κάθε ἐργάσιμη ἡμέρα ἀπό 9 π.μ. ἕως 1 μ.μ.

Τεύχη τοῦ περιοδικοῦ πωλοῦνται στό βιβλιοπωλεῖα τῆς «ΖΩΗΣ» στήν Ἀθήνα καί σέ ἄλλες
ἐπαρχιακές πόλεις, καθώς καί στό γραφεῖο τῆς Χ.Ε.Ε.Α. στήν Ἀθήνα.

• Ἡ δημοσίευση τῶν ἀρθρῶν ἐγκρίνεται ἀπό τή Συντακτική Ἐπιτροπή. Ὅσοι θέλουν πα-
ρουσίαση τοῦ βιβλίου τους, παρακαλοῦνται νά ἀποστέλνουν δύο ἀντίτυπα, ἓνα γιά ἀπλή
ἀγγελία καί γιά τή βιβλιοθήκη τῆς Ἐνώσεως καί ἄλλο γιά τόν μέλλοντα νά κάμει τήν βιβλι-
οπαρουσίαση. Ἡ Συντακτική Ἐπιτροπή ἔχει τό δικαίωμα νά μὴν ἐγκρίνει τή δημοσίευση
βιβλιοκρισιῶν γιά βιβλία ἄσχετα μέ τό περιεχόμενο καί τή γραμμή τοῦ περιοδικοῦ. Τὴν
εὐθύνη γιά τά δημοσιευμένα κείμενα φέρουν οἱ συγγραφεῖς τους.

«Τίμα ἱατρὸν πρὸς τὰς χρεῖας αὐτοῦ
τιμαῖς αὐτοῦ, καὶ γὰρ αὐτὸν ἔκτισεν
κύριος· παρὰ γὰρ ὑψίστου ἐστὶν ἴα-
σις, καὶ παρὰ βασιλέως λήμψεται
δόμα· ἐπιστήμη ἱατροῦ ἀννψώσει
κεφαλὴν αὐτοῦ, καὶ ἔναντι με-
γιστάνων θαυμασθήσεται κύριος
ἔκτισεν ἐκ γῆς φάρμακα, καὶ ἀνὴρ
φρόνιμος οὐ προσοχθεῖ αὐτοῖς·
...καὶ αὐτὸς ἔδωκεν ἀνθρώποις
ἐπιστήμην ἐνδοξάζεσθαι ἐν τοῖς
θαυμασίοις αὐτοῦ· ... Τέκνον, ἐν
ἀρρωσήματι σου μὴ παράβλεπε,
ἀλλ' εὖξαι κυρίῳ, καὶ αὐτὸς ἰάσε-
ταί σε· ἀπόστησον πλημμέλειαν
καὶ εὐθύνον χεῖρας καὶ ἀπὸ πάσης
ἀμαρτίας καθάρισον καρδίαν...»
(Σοφ. Σειράχ, 38, 1 ἐξ.).

«Τίμα τὸν ἱατρὸν, ὅπως τοῦ ἀρμό-
ζει, ἔχων ἄλλωστε ὑπ' ὄψει σου τὰς
ὑπηρεσίας του εἰς τὰς ἀνάγκας σου,
διότι ὁ Κύριος ἔκαμεν αὐτόν. Ἀπὸ
τόν ὕψιστον Θεὸν προέρχεται ἡ थे-
ραπεία πού δίνει ὁ ἱατρός, ὁ ὁποῖος
καὶ ἀπὸ τοὺς βασιλεῖς ἀκόμα θά
λάβῃ δῶρα διὰ τὴν ἱατρικὴν του
ἐπιστήμην. Ἡ ἱατρικὴ ἐπιστήμη θά
ἀναδείξῃ τὸν ἱατρὸν καὶ ἐνώπιον
ἐπισήμων ἀνθρώπων θά ἀποκτήσῃ
δόξαν. Ὁ Κύριος ὥρισε νά φυτρώ-
νουν φαρμακευτικά βότανα ἀπὸ τὴν
γῆν, ὁ δὲ φρόνιμος ἄνθρωπος δέν
τά ἀποστρέφεται... Ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς
ἔδωκεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν
ἱατρικὴν ἐπιστήμην, ὥστε νά δοξά-
ζεται μέ τὰ θαυμαστά αὐτοῦ ἔργα...
Τέκνον μου, ὅταν ἀρρωστήσῃς μὴ
ἀδιαφορήσῃς διὰ τὸν ἱατρὸν καὶ τὰ
φάρμακα. Συγχρόνως ὁμως παρα-
κάλεσε καὶ τὸν Κύριον καὶ αὐτὸς
θά σέ θεραπεύσῃ. Ἀπαρνήσου καὶ
ἀπομάκρυνε ἀπὸ σέ κάθε ἀμαρτίαν.
Ἔχε καθαρὰ τὰ χεῖρά σου ἐνώπιον
τοῦ Θεοῦ καὶ καθάρισε τὴν καρδιά
σου ἀπὸ κάθε ἀμαρτίαν» [μτφρ. (†)
Ἰ.Θ. Κολιτσάρας].

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Αγαπητοί ἀναγνώστες,

Ἐπειτα ἀπό κατ' ἐπιλογὴν σιγὴν ἑνὸς ἔτους, ἐπανερχόμεστε μὲ τὸ τεῦχος αὐτὸ στὴν «κανονικότητα» ὅπως πλέον συνθίσαμε νὰ λέμε. Θεωρήσαμε σκόπιμο, βλέποντας τὸν πόνο καὶ τὴν ἀγωνία τῶν ἀνθρώπων δίπλα μας, τοὺς ἐκπαιδευτικούς ὅλων τῶν βαθμίδων νὰ δοκιμάζονται σὲ ἐξ ἀποστάσεως διδασκαλία, σὲ ἐντελῶς πρωτόφαντες καὶ πρωτοφανεῖς καταστάσεις, με διαδικτυακά μαθήματα καὶ χωρὶς διὰ ζώσης διδασκαλία γιὰ μῆνες, μὲ ἀκόες γιὰ ἀσθενεῖς καὶ χειμαζόμενους συνανθρώπους μας, νὰ μὴν σὰς ἐπιβαρύνουμε μὲ ἕνα ἐξειδικευμένο περιοδικό. Κατὰ τὴν ἐκτίμησή μας, τὸ διάστημα αὐτὸ ὅλοι εἴχαμε ἀνάγκη ἀπὸ μιά πιὸ πνευματικὴ προσέγγιση τοῦ νοήματος τῆς ζωῆς, τοῦ πόνου, τῆς δοκιμασίας, μὲ στροφὴ στὸν «ἔσω» ἄνθρωπο, προσέγγιση αὐτογνωσίας καὶ πνευματικὴ ἀνάταση. Ἀντὶ νὰ στρεφόμεστε στὰ ἀνθρώπινα, νὰ διερωτηθοῦμε καὶ νὰ ἐμβαθύνουμε στὸ ἐρώτημα «τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ». Ἀντὶ τῆς τριβῆς μὲ τὰ ἐγκόσμια, νὰ στραφοῦμε ψυχῆ τε καὶ σώματι στὸν οὐρανό.

Στὰ καθαρῶς διαδικαστικά θέματα:

1. Τὸ 2021, μὲ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ, θὰ ἐκδοθοῦν τὰ τεύχη: Ἰανουάριος - Φεβρουάριος - Μάρτιος (637), Ἀπρίλιος - Μαῖος - Ἰούνιος (638), Ἰούλιος - Αὐγούστος (639), Σεπτέμβριος - Ὀκτώβριος (640), Νοέμβριος - Δεκέμβριος (641).
2. Λόγω τῶν ταχυδρομικῶν τελῶν, ζητοῦμε τὴν κατανόησή σας, γιὰ τὴν ἀναπροσαρμογὴ τῆς τιμῆς τῆς συνδρομῆς. Ἔτσι, γιὰ τὸ ἐσωτερικὸ ἢ ἐπίσια συνδρομὴ ὀρίζεται στὰ 15€, γιὰ τὴν Κύπρο στὰ 20€, καὶ γιὰ τὸ ἐξωτερικὸ στὰ 30\$ ἢ 25€.
3. Ὅσοι ἐκ τῶν συνδρομητῶν εἶχαν καταβάλει συνδρομὴ γιὰ τὸ 2020 -ἔτος πού δὲν ἐκδόθηκε τεύχος- τὸ ποσό θὰ πιστωθεῖ γιὰ τὸ 2021.
4. Ἡ καταβολὴ συνδρομῶν μέσω e-banking, παρακαλοῦμε νὰ συνοδεύεται ὑποχρεωτικὰ ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ καταθέτη, καὶ εἰ δυνατόν νὰ ἐνημερώνεται ἢ Γραμματεία τοῦ περιοδικοῦ μας μέσω ἠλεκτρονικοῦ μηνύματος στὸ ellinochr.agogi@gmail.com.

Ἐκ τῆς διευθύνσεως

Ἡ Χριστιανικὴ Ἐνωσις Ἐπιστημόνων (Χ.Ε.Ε.) καὶ ἡ Χριστιανικὴ Ἐνωσις Ἐκπαιδευτικῶν Λειτουργῶν (Χ.Ε.Ε.Λ.) συμμετέχουν, ὅπως ὁ ἀπανταχοῦ Γῆς Ἑλληνισμός, στὴν ἐπέτειο τῶν 200 χρόνων ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821 πού ὀδήγησε στὸ ἐλεύθερο Ἑλληνικὸ Κράτος.

Σὲ ξεχωριστὴ ἐνότητα τῆς κοινῆς μας ἰστοσελίδας μας www.xee.gr, θὰ δημοσιευτοῦν ἢ θὰ ἀναρτηθοῦν βιβλία, ἐργασίες καὶ ἄρθρα ἀπὸ πνευματικούς ἡγέτες τῶν ἐνώσεών μας ἢ ἀπὸ διακεκριμένους συνεργάτες τῶν περιοδικῶν μας «Ἀκτίνες» καὶ «Ἑλληνοχριστιανικὴ Ἀγωγή» καὶ ἀπὸ εἰδικούς ἐπιστήμονες. Γενικὰ θὰ προέρχονται ἀπὸ συγγραφεῖς πού βίωσαν ἔντονα καὶ κατανοοῦσαν τὴν σημασία τοῦ ἑλληνοχριστιανικοῦ πνεύματος τόσο κατὰ τὴν σκοτεινὴ περίοδο τῆς δουλείας γιὰ τὴ διατήρησης τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ τῆς ἐθνικῆς συνείδησης, ὅσο καὶ κατὰ τὴν περίοδο τῆς προετοιμασίας τῆς ἐθνεγερσίας. Φυσικά, δὲν θὰ μείνει ἐκτός καὶ ἡ κορυφαία περίοδος τοῦ ἀγῶνα καθ' ἑαυτόν.

Τὰ ἔργα πού θὰ παρουσιαστοῦν θὰ ἀφοροῦν σὲ μεγάλες καὶ ἡγετικές προσωπικότητες πού καθοδήγησαν τὸ ἔθνος καὶ ἄφησαν ἀνεξίτηλη τὴ σφραγίδα τῆς πνευματικῆς καὶ ἠρωϊκῆς προσφορᾶς τους.

Η ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΟΙ ΚΡΙΣΕΙΣ ΣΤΗ ΖΩΗ ΜΑΣ

Του κ. **Αλέξανδρου Κακαβούλη**, Καθηγητή Παν/μίου

Οι κρίσεις στην ιστορία

Βρισκόμαστε μπροστά σε μία πανανθρώπινη κρίση υγείας, αυτή της πανδημίας του covid-19. Μία από τις πιο θανατηφόρες λοιμώξεις που γνώρισε ο πλανήτης γη. Από τότε που ο άνθρωπος ήταν κυνηγός και τροφосуλλέκτης και αργότερα όταν άρχισε να ασχολείται με τη γεωργία, πριν από 10.000 χρόνια, γνώρισε τις πρώτες πανδημίες, με παλαιότερη την πανδημία της Κίνας. Ακολούθησαν οι ιστορικά καταγε-

ἀποδεκατίζουσαν ανθρώπινους πληθυσμούς, εμφανίζονται σε κάπως άραια διαστήματα στην ιστορία. Υπάρχουν συγχρόνως και οι συμφορές, που πλήττουν τους ανθρώπους πολύ συχνότερα ή τους συνοδεύουν σε όλη τους τη ζωή. Όλες μαζί έχουν ως αποτέλεσμα να πλήξουν την ευημερία του ανθρώπου, αλλά και να τον ελευθερώσουν από τη φθορά. Όλες έχουν κάποιο τέλος, που φέρνει την γενική ανακούφιση, την αναζωογόνηση και την ελπίδα για κάποιο καλύτερο μέλλον.

Η άβεβαιότητα μπορεί να εξελιχθεί σε απαισιοδοξία και παραίτηση έως σοβαρή μελαγχολία και επικίνδυνη κατάθλιψη.

γραμμένες λοιμώξεις, με πρώτο τον λοιμό των Αθηνών τό 430-426 π.Χ., κατά τον οποίο πέθανε και ο Περικλής. Στη συνέχεια πολλές άλλες μάστιγες, όπως η πανώλη, η πανούκλα, η χολέρα, ο έμπολα και η γρίπη σε πολλαπλά κτυπήματα, μέχρι τό τελευταίο, την πανδημία της γρίπης H1N1 2009-2010 (Διαδίκτυο, Newsbeast).

Αυτές οι θανατηφόροι μάστιγες που

Η έννοια της κρίσης

Η λέξη κρίση είναι πολυσήμαντη. Σημαίνει, μεταξύ άλλων, την ικανότητα και τη διαδικασία με την οποία ο άνθρωπος επεξεργάζεται λογικά και έμβαθύνει αναλυτικά τά έκαστοτε δεδομένα μιας περιόδου ραγδαίας ανατροπής της κατάστασής του, στους βασικούς τομείς της ζωής του. Μέ σκοπό να καταλήξει σε όρθές εκτιμήσεις και συμπεράσματα, για τις πραγματικές απώλειες από την επέλαση της καταστροφής, για τά αίτια που οδήγησαν στα απρόβλεπτα άρνητικά αποτελέσματα και για τη δυνατή αντιμετώπισή τους.

Στην ιστορία της ανθρωπότητας ως κρίση περιγράφεται ή διατάραξη της όμαλης πορείας της ζωής, άτομικής και συλλογικής, από συνταρακτικά γεγονότα που επηρεάζουν άρνητικά τον άνθρωπο, ως άτομο

καί ὡς κοινωνικό σύνολο. Πρόκειται γιά μιὰ μεταβατική περίοδο, ἄλλοτε μικρότερη καί ἄλλοτε μεγαλύτερη, κατά τήν ὁποία ἡ ἀνθρωπότητα δοκιμάζεται καί κρίνεται, κατά πόσο θά ἀντέξει. Ἄν ἡ πορεία τῆς κρίσης θά συνεχιστεῖ ἢ ἂν κάποια στιγμή θά ὑπάρξει διέξοδος καί ἀνάκαμψη.

Σέ κάθε κρίση, ἡ ἀτομική καί συλλογική συνείδηση, περνάει κατ' ἀρχήν ἕνα κλονισμό (σόκ), ἀπό τήν ἀπότομη καί ραγδαία ἐμφάνιση ἀρνητικῶν ἐξελίξεων. Περνάει μιὰ παρατεινόμενη καί ἐντεινόμενη **συναίσθηματική ξηραση φόβου, ἀγωνίας καί ἀβεβαιότητας**. Ἀποκαθιστᾷ τήν ἡρεμία της καί ἐπιστρατεύει τίς ψυχικές της δυνάμεις, τῆς ἐκλογίκευσης, τῆς ἀναμονῆς, τῆς ὑπομονῆς καί τῆς ἀναζήτησης στηριγμάτων ἐλπίδας καί αἰσιοδοξίας, γιά τήν ἐξοδο ἀπό τήν κρίση. Ἄν παρ' ἐλπίδα συνεχίζεται, ἡ ἀβεβαιότητα μπορεῖ νά ἐξελιχθεῖ σέ ἀπαισιοδοξία καί παραίτηση ἕως σοβαρή μελαγχολία καί ἐπικίνδυνη κατάθλιψη.

Ἡ παρούσα πανδημία

Ἡ σημερινή παγκόσμια, χαρακτηρίζεται κυρίως ἀπό τήν ἐπιδρομή κατά τῆς ὑγείας καί τόν θανατηφόρο ἀποδεκατισμό ὀλόκληρης τῆς ἀνθρωπότητας. Ὁ covid-19, ἕνας ἰός ἀόρατος μέ τό γυμνό μάτι, ὁρατός μόνο μέ μικροσκόπιο, μοιάζει μέ μπάλα πού ἔχει πολλά κέρατα ἢ κορῶνες (ἀπό ὅπου προέρχεται καί ἡ ὀνομασία του) καί εἶναι ὁ ἰσχυρός καί ὑπουλός ἐχθρός τοῦ ἀνθρώπου. Μεταδίδεται ἀπό ἀνθρώπο σέ ἀνθρώπο ἀόρατα καί εὐκόλα καί μόνο ἀπό τά φοβερὰ συμπτώματα πού ἐμφανίζονται στόν ὄργανισμό, μαρτυρεῖται ἡ ὑπαρξή του. Ἦδη, μέσα σέ λίγους μῆνες, ἔχουν προσβληθεῖ ἑκατομμύρια συνανθρώπων μας καί αὐξάνεται καθημερινά ὁ ἀριθμός τους, μέ ραγδαία ταχύτητα. Ἀπό αὐτούς ἔχουν χάσει δυστυχῶς τή μάχη τῆς ζωῆς πάνω ἀπό τρία ἑκατομμύρια συνάνθρωποι μας μέχρι τώρα. Σήμερα, στό τρίτο κύμα τοῦ ἰοῦ, τά νούμερα

αὐξάνονται μέ καταγιστικό ρυθμό, ὥστε τό Σύστημα Ὑγείας νά ἔχει φτάσει στά ὅρια τῆς ἀντοχῆς του. Οἱ ἀσθενεῖς εἰσάγονται καθημερινά ἐπείγοντως στό ὑπερφορτωμένα νοσοκομεῖα γιά θεραπεία καί περνοῦν τά βασανιστικά συμπτώματα τῆς μόλυνσης. Γιά τούς πολλούς, μετά τό μαρτύριό τους, ἔρχεται τό τέλος τῆς ζωῆς τους.

Μέ τό δεύτερο καί τρίτο κύμα τῆς πανδημίας ἡ κατάσταση ἔχει ὀδηγηθεῖ στό ἄκρα.

Στή χώρα μας, ἀπό τόν περυσινό Μάρτιο πού πρωτοεμφανίστηκε ἡ ἐπιδημία, μέ τά μέτρα πού πῆρε ἐγκαίρως ἡ Πολιτεία καί τό πρῶτο lockdown, οἱ συνέπειες τῆς ἀσθένειας κρατήθηκαν σέ χαμηλά ἐπίπεδα. Ἐν' ἀντιθέσει μέ ἄλλες χώρες, πού ἀπό τήν ἀρχή εἶδαν νά αὐξάνονται ραγδαία τα κρούσματα καί οἱ θάνατοι. Σήμερα ὁμως καί στήν πατρίδα μας μέ τό δεύτερο καί τρίτο κύμα τῆς πανδημίας ἡ κατάσταση ἔχει ὀδηγηθεῖ στό ἄκρα.

Εἴμαστε ὅλοι μάρτυρες τῶν καθημερινῶν γεγονότων, τῶν σχετικῶν μέ τήν πανδημία, καί ἔχει κορυφωθεῖ ἡ ἀγωνία μας γιά τήν ἐπόμενη μέρα. Ὅλοι ζητοῦν κάποια βοήθεια. Ἔχουμε μιὰ πρώτη διαβεβαίωση πού δέν πρέπει νά ξεχνοῦμε ποτέ. Στίς μεγάλες κρίσεις, ὅπως εἶναι αὐτή πού περνᾶμε, μπορεῖ νά λέει κάτι καί στούς πλέον ἐπιφυλακτικούς. Εἶναι ὁ θεόπνευστος λόγος τῆς Ἁγίας Γραφῆς: «*Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ, καί τό πλήρωμα αὐτῆς, ἡ οἰκουμένη καί πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ*» (Ψαλ. 23: 1).

Οἱ ἄλλες κρίσεις

Ἐκτός ἀπό τήν παρούσα παγκόσμια

ἀπειλή, οί ἄνθρωποι δοκιμάζονται, πολύ πιό συχνά, καί κατά περιοχές, ἀπό ἄλλες αἰτίες. Οί φυσικές καταστροφές, πού κατά τούς εἰδικούς ἐπιστήμονες γίνονται ὁλοένα καί πιό συχνές καί πιό σφοδρές, βρίσκονται μεταξύ τῶν κορυφαίων κινδύνων πού πλήττουν τόν πλανήτη μας. Τά ἀκραῖα φαινόμενα, πού προκαλοῦν οί ἐπεμβάσεις στήν ἰσορροπία τοῦ φυσικοῦ κόσμου, οί καταστροφικές συνέπειες τῆς κλιματικῆς ἀλλαγῆς, οί μολύνσεις τοῦ περιβάλλοντος, τά «τσουνάμια», οί κυκλώνες, οί ἀνεμοστρόβιλοι, οί καταιγίδες, οί χαλαζοπτώσεις, οί ἀνομβρίες, οί πυρκαγιές καί ἄλλα ἀκραῖα φυσικά φαινόμενα ἔρχονται ξαφνικά νά φονεύσουν ἀνθρώπινες ζωές, νά γκρεμίσουν σπίτια, νά καταστρέψουν περιουσίες, νά ρημάξουν νοικοκυριά.

Μετά τόν ἀρχικό κλονισμό, ἀπό τήν αἰφνίδια καί ραγδαία ἀλλαγή τῆς ζωῆς πρὸς ἀρνητικές ἐξελίξεις, ἀκολουθεῖ μιὰ παρατεινόμενη καί ἐντεινόμενη ἀνησυχία μέ συναισθήματα φόβου, ἀγωνίας, ἀβεβαιότητας.

Οί καταστροφικοί πόλεμοι, οί φονικοί σεισμοί, οί τρομοκρατικές ἐπιθέσεις, εἶναι δυνατά χτυπήματα πού σπέρνουν τό φόβο καί τήν ἀγωνία, τόν τραυματισμό καί τό θάνατο, τίς ἀνυπολόγιστες καταστροφές καί τίς φοβερές συνέπειες σέ ὅλους τούς τομεῖς τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς.

Ἡ οἰκονομία συνήθως ἐπηρεάζεται ἀπό τίς διάφορες κρίσεις. Γίνεται πολύ

εὐαίσθητη στίς πανδημίες, στίς καταστροφικές ἀλλαγές τοῦ περιβάλλοντος, στούς ἔξοντωτικούς πολέμους, στούς τρομακτικούς σεισμούς, στούς φοβερούς κυκλώνες, στίς ὀρμητικές πλημμύρες, στίς παρατεταμένες ἀνομβρίες καί στά ἄλλα ἄγρια φυσικά φαινόμενα. Ἐχομε τότε τίς μεγάλες οἰκονομικές κρίσεις, πού πλήττουν σχεδόν ὅλους, μά πιό πολύ τίς φτωχότερες χώρες καί τά χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα. Ἡ ἔλλειψη τῶν βασικῶν ἀγαθῶν ἐπιβίωσης, ἡ πείνα, οί ἀσθένειες, ἡ θνησιμότητα καί πολλές ἄλλες συμφορές, πού ἀντιμετωπίζουν οί συνάνθρωποί μας, εἶναι συνθήκες ἀβάσταγες γιά τούς ἀνθρώπους καί ντροπή γιά τή σημερινή πολιτισμένη κοινωνία.

Τέλος, εἶναι καί οί δοκιμασίες πού ὑφίστανται, ἄλλοτε περισσότερο καί ἄλλοτε λιγότερο, ὅλοι οί ἄνθρωποι, στόν ἑαυτό τους ἤ καί στό οἰκογενειακό τους περιβάλλον. Οί βαριές καί ἀνίστες ἀσθένειες, οί μεγάλες καί ἀθεράπευτες ἀναπηρίες, οί ψυχικές ἀρρώστιες καί οί σοβαρές ψυχώσεις, οί ἔντονες ψυχολογικές καταστάσεις, πού συχνά ὀδηγοῦν σέ ἀνυπόφορες ὀριακές στιγμές ἀπελπίσας. Τό ὑπαρξιακό κενό, οί ἐξαρτήσεις, οί διαταραγμένες σχέσεις, τά διαζύγια, ἡ μοναξιά, ἡ ἀδικία, ἡ ἐπιθετικότητα, ἡ ἐγκληματικότητα, τά βασανιστήρια, ἡ κακοποίηση, ἰδίως τῶν γυναικῶν, οί αὐτοκτονίες καί πολλά ἄλλα, δίνουν συνοπτικά τήν τραγικότητα καί τό ἔσχατο κατάντημα, πού μπορεῖ νά φθάσει ὁ ἄνθρωπος.

Οἱ προσωπικές καταστάσεις τοῦ ἀνθρώπου στίς κρίσεις

Σέ ὅλες αὐτές τίς συμφορές, ποιές εἶναι οί συνέπειες καί τί νιώθει ὁ κάθε ἄνθρωπος στό βάθος τῆς ὑπαρξῆς του; Τί σκέφτεται, πῶς ἀντιδρά, ποιά συναισθήματα τόν καταλαμβάνουν; Εἶναι τό πρῶτο θῦμα πού ὑφίσταται ὅλες τίς ἀνατροπές; Καί πρέπει νά

είναι ή πρώτη ἔγνοια μας, νά ἐξικνιάσουμε τί βιώνει στόν ψυχικό του κόσμο. Δέν εἶναι δυνατόν νά γνωρίζουμε γιά τόν καθένα τί νιώθει, γιατί εἶναι διαφορετικός στά ἐπί μέρους χαρακτηριστικά του. Θά ἀναφέρουμε μόνο μιά σειρά ψυχικῶν καταστάσεων, τίς ὁποῖες ζοῦν συνήθως, λίγο-πολύ, οἱ ἄνθρωποι σέ παρόμοιες κρίσιμες συνθήκες.

Μετά τόν ἀρχικό κλονισμό, ἀπό τήν αἰφνίδια καί ραγδαία ἀλλαγὴ τῆς ζωῆς πρὸς ἀρνητικές ἐξελίξεις, ἀκολουθεῖ μιά παρατεινόμενη καί ἐντεινόμενη ἀνψυχία μέ συναισθήματα φόβου, ἀγωνίας, ἀβεβαιότητας. Ἀκολουθεῖ ἀνασυγκρότηση τῶν ψυχικῶν δυνάμεων μέ ἐκλογίκευση τῆς ὅλης ἀπειλῆς, μέ ἐκτίμηση τῶν συνεπειῶν τοῦ κακοῦ, μέ ἀπόληση τῶν δυσάρεστων συναισθημάτων. Ἀναζητοῦν οἱ ἄνθρωποι σιγήματα γιά νά σταθοῦν στά πόδια τους καί γιά νά ἀντέξουν μέ τήν αὐθόρμητη ἀγάπη καί τό ζεστό δεσμό μέσα στήν οἰκογένεια, μέ τήν ἐπικοινωνία μέ φιλικὰ πρόσωπα. Κοινωνοῦν τίς προσωπικές ἐσωτερικές καταστάσεις ἐλπίδας καί αἰσιοδοξίας ἢ παραίτησης καί ἀπαισιοδοξίας.

Ὅσοι ἀναφέρονται σέ κάποια ἀνωτέρα δύναμη ἀπευθύνονται πρὸς αὐτή μέ συναισθήματα ἐλπίδας γιά βοήθεια καί ἐπίκλησης γιά σωτηρία ἀπό τήν κρίση. Οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι νιώθουν θυμὸ, ὀργή καί ἀγανάκτηση γιά τήν ἄδικη ἀπώλεια ἀγαπημένων προσώπων καί πολύτιμων ἀγαθῶν. Γιά τίς ἴδιες ἀπώλειες βιώνουν ψυχικὸ πόνο, βαριά θλίψη, παρατεταμένη μελαγχολία καί βαθύ πένθος. Πιὸ εὐάλωτες ἰδιοσυγκρασίες μπορεῖ νά πέσουν σέ ἀπαισιοδοξία, παραίτηση, κατάθλιψη καί ψύχωση. «*Πεινῶντες καὶ διψῶντες, ἢ ψυχὴ αὐτῶν ἐν αὐτοῖς ἐξέλιπεν ... καὶ ὠλιγώθησαν καὶ ἐκακώθησαν ἀπὸ θλίψεως κακῶν καὶ ὀδύνης*» (Ψαλμ. 106: 5,39) (Βρίσκονταν σέ κατάσταση πείνας καί δίψας καί ἡ ζωὴ μέσα τους κινδύνευε νά σβῆσει... καί λιγότεψαν καί κακοπάθησαν ἀπὸ τήν καταπίεση καί ἀπὸ τοὺς πόνους καί τὴν ὀδύνη πού ἔνωσαν).

Ἡ πίστη

Οἱ χριστιανοὶ σ' ὅλο το κόσμο, μέ τὴν πίστη στὸ ἀληθινὸ Θεό, δοκιμάζουν αἰσθήματα φόβου καί ἀγωνίας γιά τὴν ἐπέλαση τοῦ κακοῦ, συγχρόνως ὅμως διατηροῦν τὴν ἐλπίδα καί τὴν αἰσιοδοξία τους γιά τὴν ἐπέμβαση τῆς Θεῆς Πρόνοιας. «*Δὸς ἡμῖν βοήθειαν ἐκ θλίψεως, καὶ ματαία σωτηρία ἀνθρώπου*» (Ψαλμ. 107: 13) (Δώσε μας βοήθεια γιά νά σωθοῦμε ἀπὸ τὴ θλίψη πού μᾶς συνέχει, γιατί εἶναι μάταια κάθε προσπάθεια ἀνθρώπου νά μᾶς σώσει).

Εὐάλωτες ἰδιοσυγκρασίες μπορεῖ νά πέσουν σέ ἀπαισιοδοξία, παραίτηση, κατάθλιψη καί ψύχωση.

Τὴ θέση αὐτὴ παίρνουν πολλοὶ ἀπὸ τοὺς σημερινούς μεγάλους ἐπιστήμονες καί πνευματικούς ἀνθρώπους. Κορυφαῖο παράδειγμα εἶναι ὁ παγκοσμίως ἀναγνωρισμένος καθηγητὴς Fransis Collins, ὁ ἐρευνητὴς τοῦ ἀνθρώπινου γονιδιώματος, γνωστός στοὺς Ἕλληνες ἐπιστήμονες κυρίως ἀπὸ τό βιβλίο του: *Ἡ γλώσσα τοῦ Θεοῦ: Ἐνας ἐπιστήμονας δίνει μαρτυρία γιά τὴν πίστη* (Ἀθήνα 2009). Σ' αὐτὸ τό βιβλίο ἐξηγεῖ πῶς μεταστράφηκε σέ ἔνθερο χριστιανὸ ἀπὸ ἀγνωστικιστὴ καί ἄθεος. Ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ἡ καθηγήτρια Ἐπιδημιολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Ἀθηνᾶ Λινοῦ, ὁ Fransis Collins εἶναι σήμερα διευθυντὴς τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰνστιτούτου Ὑγείας τῶν ΗΠΑ καί ἐπικεφαλῆς σέ πάνω ἀπὸ 20.000 ἐργαζομένους καί ἐρευνητές. Ἀφιερώθηκε πλέον στήν ἀνακάλυψη τοῦ ἐμβολίου

καί τῆς θεραπευτικῆς ἀντιμετώπισης τοῦ covid-19 καί πῶς θά προστατευθεῖ ἡ ψυχική υγεία τῶν ἀνθρώπων. Τήν περίοδο αὐτή καθημερινά ξεκινούσε τήν ἐργασία του ἀπό τίς 5 τό πρωί καί ἄρχιζε τήν ἡμέρα του μέ τή μελέτη τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Στή δύσκολη αὐτή φάση τῆς πανδημίας ἐμπνέεται ἀπό τήν ἀφοσίωση τῶν ἐπιστημόνων σέ ὅλο τόν κόσμο γιά τήν τελική νίκη καί πιστεύει στή συνεχῆ παρουσία τοῦ Θεοῦ. «*Ἀκόμη καί σέ μιά σκοτεινὴ στιγμή, ὑπάρχει τό σχέδιό Του*», ὅπως λέει χαρακτηριστικά ὁ ἴδιος (Α. Λινού, *Καθημερινή* 9/10/2020).

Ἡ πίστη εἶναι μοναδικό στήριγμα τοῦ ἀνθρώπου, ὄχι μόνο σέ ὥρες δοκιμασίας, ἀλλά καί σέ κάθε στιγμή τῆς ζωῆς του.

Ἄ ὀρθόδοξος πιστός

Ὁ πιστός, ὁ καλλιεργημένος πνευματικά καί μυημένος στά μυστήρια τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, ζεῖ τίς διαφορες δοκιμασίες μέ φόβο καί ἀγωνία, ὅπως ὅλοι. Ὅμως διαθέτει τό δῶρο πού τοῦ δόθηκε ἀπό τό Θεό, τήν βαθιά πίστη στήν ἀποκαλυμμένη ἀλήθεια τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Ἐχει ἀπόλυτη ἐμπιστοσύνη στόν Πατέρα, τόν Υἱό καί τό Ἅγιο Πνεῦμα. Ζεῖ μέ τήν προσευχή καί τόν ἀγώνα τῆς ἀρετῆς. Συμμετέχει στά μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας. Ἰδιαιτέρως στό μυστήριο τῆς Θείας Εὐχαριστίας, μέ κατάλληλη προετοιμασία, διά τοῦ μυστηρίου τῆς Ἱερᾶς Ἐξομολογήσεως καί τῆς καθοδήγησης τοῦ Πνευματικοῦ. Εἶναι ἡ κορυφαία στιγμή τῆς λατρευτικῆς του ζωῆς. Ἐνωμένος μέ τό Χρι-

στό, νιώθει οὐράνια χαρά καί ἀκατανίκητη δύναμη. Σέ κάθε δοκιμασία στηρίζεται μέ τήν βεβαία ἐλπίδα ὅτι, γρήγορα ἢ ἀργά, θά περάσει ἡ κρίση μέ τήν ἐπέμβαση τοῦ Θεοῦ, Πατέρα ὅλων τῶν ἀνθρώπων.

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ὀρίζει τήν πίστη γράφοντας ὅτι εἶναι «*ἐλπιζομένων ὑπόστασις, πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων*» (Ἐβρ. 2, 1) καί ὅτι εἶναι ἕνας ἀπό τούς καρπούς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (Γαλ. 5, 22). Εἶναι ἐπομένως «μυστήριο» ἀκατάληπτο, πού ὑπερβαίνει τήν ἀνθρώπινη διάνοια. «*Στή γῆ περπατᾶμε σάν νά ψάχνουμε γύρω μας, κι' ἂν δέν εἶχαμε μπροστά μας τήν πολύτιμη μορφή τοῦ Χριστοῦ, θά χάναμε ἐντελῶς τό δρόμο μας... Νά πιστεύεις ὡς τό τέλος, ἔστω κι' ἂν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι τῆς γῆς χάνανε τήν πίστη τους κι' ἔμενες μονάχος ἐσύ πιστός*» (Ντοστογιέφσκι, Ἀδελφοί Καραμάζωφ).

Ἡ πίστη εἶναι μοναδικό στήριγμα τοῦ ἀνθρώπου, ὄχι μόνο σέ ὥρες δοκιμασίας, ἀλλά καί σέ κάθε στιγμή τῆς ζωῆς του. Μέ τήν πίστη βρίσκεται σέ διαρκῆ σύνδεση καί ἐπικοινωνία μέ τόν Θεό, ὥστε νά ἔχει μιά αὐθεντική ἀπάντηση σέ κάθε πρόβλημα πού ἀντιμετωπίζει. Εἶναι αὐτό πού λέει ὁ Ἀλεξάντερ Σολτζενίτιν: «*Γιά μένα, πίστη εἶναι τά θεμέλια καί τό στήριγμα σέ αὐτή τή ζωή*».

Μέ τήν πίστη ὁ χριστιανός ἀντλεῖ ἀπό τόν ἀκένωτο θησαυρό τῆς Ἁγίας Γραφῆς τή σοφία, τή δύναμη καί τό θάρρος νά ἀντιμετωπίζει ὅλα τα κακά, ἀκόμη καί τό θάνατο. «*Ἀπέστειλε τόν λόγον αὐτοῦ καί ἴασατο αὐτούς καί ἐρρύσατο αὐτούς ἐκ τῶν διαφθορῶν αὐτῶν*» (Ψαλ. 106, 20) (Ἔστειλε τόν ζωντανό καί πανίσχυρο λόγο Του καί τούς θεράπευσε καί ἔσωσε αὐτούς ἀπό τά κακά πού τούς ἔφθειραν καί τούς ἔλιωναν).

Δέν φοβᾶται τόν θάνατο. «*Εάν γάρ καί πορευθῶ ἐν μέσῳ σκιᾶς θανάτου, οὐ φοβηθήσομαι κακά, ὅτι σύ μετ' ἐμοῦ εἶ*» (Ψαλμ. 22, 4) (Κι' ἂν ἀκόμη διαβῶ μέρη πού θά βρεθῶ ἀντιμέτωπος μέ τό θάνατο, ὅποιουσδήποτε κινδύνους κι' ἂν διατρέξω, δέν θά φοβηθῶ τίποτε, γιατί Ἐσύ εἶσαι μαζί μου). Ἐξάλλου,

ἔχει τὴν πεποίθησιν ὅτι «ἐμοὶ τό ζῆν Χριστός καὶ τό ἀποθανεῖν κέρδος» (Φιλ. 1, 21).

Στίς συμφορές τῆς ζωῆς ἔχει ἀπόλυτη ἐμπιστοσύνη καὶ σταθερή ἐλπίδα στό Θεό. «Ἰνατί περίλυπος εἶ, ἡ ψυχὴ μου, ἵνατί συνταράσσεις με; Ἔλπισον ἐπὶ τόν Θεόν, ὅτι ἐξομολογήσομαι αὐτῷ σωτήριον τοῦ προσώπου μου καὶ ὁ Θεός μου» (Ψαλμ. 42, 5) (Γιατί εἶσαι γεμάτη ἀπό λύπη ψυχὴ μου καὶ γιατί μέ ταράζεις καί μέ συγκλονίζεις ὁλόκληρο; Στήριξε τὴν ἐλπίδα σου στό Θεό, γιατί ἀσφαλῶς θά ἔρθει ἡμέρα, κατά τὴν ὁποία θά εὐχαριστήσω καὶ θά δοξολογήσω αὐτόν, ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ σωτηρία τοῦ προσώπου μου καὶ ὁ Θεός μου).

Τέλος, ἡ βαθιὰ ἀγάπη του πρὸς τό Θεό καὶ ἡ ἄπειρη ἀγάπη τοῦ Πατέρα πρὸς κάθε

ἄνθρωπο, τόν κάνει νά ἀπευθύνεται σ' αὐτόν «πρόσωπο πρὸς πρόσωπο». «Σοί εἶπεν ἡ καρδιά μου κύριον ζητήσω· ἐξεζητήσέ σε τό πρόσωπόν μου· τό πρόσωπόν σου, Κύριε, ζητήσω. Μή ἀποστρέψης τό πρόσωπόν σου ἀπ' ἐμοῦ, καί μή ἐκκλίνης ἐν ὀργῇ ἀπό τοῦ δούλου σου· βοηθός μου γενοῦ» (Ψαλμ. 26, 8-9) (Μέ πόνο πολύ φωνάζει πρὸς σέ ἡ καρδιά μου καὶ λέγει: Τόν Κύριο μέ πόθο πολύ θά ζητήσω. Ἐσένα ζήτησε ὁλόκληρη ἡ λογική μου ὑπαρξ. Ἐσένα ἰκέτευσα ἐπιμόνως, μέ τό πρόσωπό μου στραμμένο πρὸς Ἐσένα. Τό πρόσωπό σου, Κύριε, ζητῶ μέ πόθο. Μή δείξεις ἀποστροφή σέ μένα, στερώντας τὴν εὐμένεια τοῦ προσώπου σου καὶ μὴν ἀπομακρυνθεῖς θυμωμένος ἀπό τό δούλο σου, γίνε καὶ πάλι βοηθός μου).

«Τὴν προσπάθειαν τῶν σχολείων καὶ τῶν λογίων διὰ τὴν πνευματικὴν ἀναγέννησιν τοῦ Ἔθνους ἐβοήθησαν καὶ τὰ τυπογραφεῖα, τὰ ὁποῖα κατά τὴν ἐποχὴν αὐτὴν πολλαπλασιάζονται. Ὀλίγα τυπογραφεῖα ἰδρύθησαν εἰς τὴν ὑπόδουλον χώραν, κυρίως χάριν τῶν ἀναγκῶν τῆς Ἐκκλησίας (ἐκτύπωσις λειτουργικῶν καὶ ἄλλων θρησκευτικῶν βιβλίων). Τὰ ἀξιολογότερα ἰδρύθησαν εἰς τό ἐξωτερικόν, κυρίως εἰς τὴν Βενετίαν, τὴν Βιέννην καὶ ἀλλαχοῦ (περίφημα εἶναι τὰ τοῦ Ζ. Καλλέργη καὶ Νικηφ. Βλαστοῦ εἰς Βενετίαν, τῶν Γλυκέων κ.ἄ). Ἐκτός τούτων καὶ τὰ ξένα τυπογραφεῖα (π.χ. τοῦ Ἄλδου Μανουτίου) συχνά τυπώνουν ἑλληνικά βιβλία διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν ἰδίων τῶν Εὐρωπαϊῶν (π.χ. ἀρχαῖα κείμενα), καθὼς καὶ διὰ τοὺς Ἕλληνας. Πολλοὶ πλούσιοι ὁμογενεῖς διέθετον χρήματα διὰ τὴν δωρεάν ἀποστολὴν βιβλίων εἰς τὰς ἐκκλησίας, τὰς κοινότητας καὶ τὰ σχολεῖα τῆς πατρίδος. Τώρα πλέον τὰ παιδιὰ δέν περιορίζονται εἰς τὰ χειρόγραφα βιβλία, τὰ ὁποῖα εἶναι δυσανάγνωστα· ἔχουν εἰς τὴν διάθεσίν των καὶ τὰ ἔντυπα, τὰ ὁποῖα μελετοῦν εὐκολώτερον, φωτίζονται καὶ παρακολουθοῦν δι' αὐτῶν τὰς προόδους τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς φιλοσοφίας».

Χαραλαμπόπουλου Βασ.,
Ἡ πνευματικὴ ἀναγέννησις τοῦ ὑποδούλου Ἑλληνισμοῦ,
ΧΕΕΛ, Ἀθῆναι 1971, σελ. 12-13

Η ΠΑΡΑΚΑΤΑΘΗΚΗ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΙΕΡΑΡΧΩΝ

Τῆς κ. **Μαίρης Ν. Ράπτου**, Παιδαγωγού

Στὴν ἐποχὴ μας, καὶ λόγῳ τῆς κρίσεως τῶν τελευταίων δεκαετιῶν, συζητεῖται διεξοδικά τὸ θέμα τῆς Παιδείας. Ἀναλόγως τῆς ἰδεολογικῆς φόρτισης τῶν ἐπιστημόνων πού λαμβάνουν μέρος στίς συζητήσεις αὐτές, εἴτε διὰ τοῦ λόγου εἴτε διὰ τῆς συγγραφῆς, εὐκόλα παρατηρεῖ κανεὶς, ὅτι τὸ κύριο ζητούμενο εἶναι νά ἐξευρεθεῖ ἕνας κοινὸς τόπος γιὰ νά διεξαχθεῖ ἡ ἐπιστημονικὴ συζήτηση. Δηλαδή, ποιά θά εἶναι ἡ βάση τῆς Παιδείας μας. Καὶ συνακόλουθα, τί πολιτισμὸ θέλουμε νά ἔχουμε.

Ὁ Ἑλληνικὸς καὶ ὁ Χριστιανικὸς πολιτισμὸς, δὲν εἶναι δύο πολιτισμοὶ μέ ἀντιμαχόμενες περιοχές ἐπιρροῆς.

Τοὺς περισσότερους ἀπὸ ὅσους παρεμβαίνουν, αὐτὸ πού τοὺς ἀφήνει ἀδιάφορους εἶναι τὸ ζητούμενο τοῦ «Ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ». Ὑπάρχει μιὰ ἄρνηση, ἀκόμα καὶ νά δεχτοῦν τὸ ὄρο αὐτό. Παραβλέπουν τὸ γεγονός ὅτι αὐτὸς ὁ πολιτισμὸς διατήρησε τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος, κάτι πού δὲν πρέπει νά λησμονοῦμε ἐνόψει καὶ τῆς ἐπετείου τῶν 200 χρόνων ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση, καὶ ἐνέπνευσε φωτισμένους ἀνθρώπους πού διαχειρίστηκαν τὸ θέμα τῆς Παιδείας στὴ χώρα μας γιὰ δεκαετίες. Καὶ ὄχι μόνον στὴ χώρα μας. Εἶναι ἐπίσης παραδεκτὸ ἀπὸ πολλοὺς διανοούμενους καὶ στὴν Ἑσπερία σήμερα, πὼς βασικοὶ θεμε-

λιωτές τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, σέ ὅ,τι πιὸ σταθερὸ καὶ οὐσιώδες διαθέτει ὁ σημερινὸς λεγόμενος Δυτικὸς ἢ Εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς, εἶναι οἱ τρεῖς ἱεράρχες.

Οἱ βάσεις τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ Πολιτισμοῦ

Ἡ μελέτη τοῦ ἔργου τους δείχνει ὅτι καὶ οἱ τρεῖς τους ἄρδευσαν ἀπὸ μιὰ πλοῦσια παράδοση Παιδείας καὶ Γραμμάτων, ὀργανωμένης πολιτείας καὶ Παιδαγωγικῆς, τὴν Ἑλληνικὴ, πού τὴν μελέτησαν καὶ ἐμβάθυναν σέ αὐτὴ ὅσο ἐλάχιστοι, τὴν ἀφομοίωσαν καὶ πῆραν ὅ,τι ἐκλεκτὸ γιὰ νά προχωρήσουν, πιστοὶ καὶ συνειδητοὶ χριστιανοὶ αὐτοί, πιὸ μακριὰ καὶ πιὸ ψηλά. Δέν τὴν παρέτρεξαν, δέν τὴν ἀγνόησαν οὔτε βέβαια τὴν πολέμησαν, ὅπως ἔκαναν πολλοί, τοὺς ὁποίους ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος τοὺς χαρακτηρίζει «σκαίους καὶ ἀπαιδεύτους»¹.

Ὁ Ἑλληνικὸς καὶ ὁ Χριστιανικὸς πολιτισμὸς, δέν εἶναι δύο πολιτισμοὶ μέ ἀντιμαχόμενες περιοχές ἐπιρροῆς. Εἶναι μιὰ ἀδιάσπαστη ἔνωση καὶ τῶν δύο, τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ, τῆς οὐσίας καὶ τῆς μορφῆς, πού ὅλα τὰ ἐξαγιάζει, ὅλα τὰ ἐξωραΐζει. Συνθέτει ὅλες τίς περιοχές τοῦ πολιτισμοῦ, καὶ τίς παρουσιάζει ὡς ἕνα ὅλον, ἕνα ὠραιότατο ἄγαλμα μέ ὑπέροχη μορφή, φτιαγμένο ἀπὸ τὴ σμίλη τοῦ ἑλληνικοῦ ἀνθρωπισμοῦ ἀφενός, ἀλλὰ καὶ τὴ στέρεη οὐσία, τὸν Χριστιανισμὸ ἀφετέρου.

1. Γρηγορίου Θεολ., *Εἰς τὸν Μ. Βασίλειον*, Ἐπιτάφιος, 11,4. Migne PG 36, 509

Τό ελληνικό πνεῦμα θεωροῦσε τή θρησκεία τό «Ἅγιον» καί τό «Ἱερόν» σάν τήν πρώτη καί ἀνώτατη ἀξία καί τό ἀντίθετο, τήν ἀσέβεια πρὸς τήν ἀξία τοῦ Θεοῦ τήν θεωροῦσε «ὕβριν», κατάπτωση. Αὐτή λοιπόν ἡ πραγματικότητα ὀδηγήθηκε ἀπὸ τούς Τρεῖς Μεγάλους Διδασκάλους σέ ἀδιάσπαστη συνένωση καί ἀνάπτυξη ὄλων τῶν στοιχείων τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, σέ ἁρμονική συνεργασία μέ τόν Χριστιανισμό.

Οἱ στόχοι τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ Πολιτισμοῦ

Ἔτσι βλέπουμε τούς ἐπί μέρους στόχους καί τό περιεχόμενο αὐτοῦ τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ: Ἡ ἐπιστήμη π.χ. πρέπει νά ἀναπτυχθεῖ γιά νά λάμψει ἡ γνῶση τῆς ἀληθείας καί ἡ μὀρφωση. Δηλαδή, μελετώντας τούς θαυμαστοὺς Νόμους τῆς Δημιουργίας καί καθὼς τούς ἐφαρμόζει ἡ ἐπιστήμη, θά χορτάσει ἡ ἔφεση τοῦ ἀνθρώπου, πού «τοῦ εἰδέναι φύσει ὀρέγεται»². Οἱ **καλές τέχνες** νά ἀναπτυχθοῦν γιά νά πραγματώνεται ἡ σπουδαία ἀξία τοῦ **Ἦραιού**, πού ταυτίζεται μέ τήν ἔννοια τοῦ **Καλοῦ**. **Ἡ ζῶσα θρησκεία**, ἡ Ὁρθόδοξη πίστη, ἡ ἐξ ἀποκαλύψεως, νά βιωθεῖ γιά νά φθάσει ὁ ἀνθρώπος στή μέθεξη τοῦ Ἁγίου, στήν Ἁγιότητα, μέσα στό χῶρο τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ **κοινωνικός βίος** νά ὀργανωθεῖ ὥστε ἀντὶ τῆς πονηρίας καί κακίας νά κυβερνᾷ ἡ ἀλήθεια στὶς ἀνθρώπινες σχέσεις. Ὁ **οἰκονομικός βίος** καί ἡ ὀργάνωση τῆς ἐργασίας νά ἀναπτυχθοῦν ἔτσι, ὥστε ὅλοι οἱ ἀνθρώποι νά μποροῦν νά ἐργάζονται καί νά ἀπολαμβάνουν τὰ ἀγαθὰ τοῦ κόπου τους. Τέλος, νά ζοῦμε μέ Δικαιοσύνη γιά νά στερεωθεῖ ἡ εὐημερία τῶν ἀνθρώπων, στόν ἀλληλοσεβασμό καί στήν ἐφαρμογή τῶν Νόμων.

* * *

Οἱ Τρεῖς Ἱεράρχες ἐμβάθυσαν στό νόημα

2. Ἀριστοτέλης, *Μετά τά φυσικά*, Βιβλίο Α΄.

αὐτῶν τῶν ἀξιῶν. Διαποτισμένοι μάλιστα ἀπὸ τή χριστιανική ἀλήθεια καί ζωή, ἐρμήνευσαν τόν Χριστιανισμό ὡς τήν ὀρθή ἔκφραση τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, τή στιγμή πού ἄλλοι μονομερῶς εἶτε θαύμαζαν μόνο τή μορφή, τόν Ἑλληνισμό δηλαδή, εἶτε ἐνδιαφέρονταν μόνο γιά τήν οὐσία, τόν Χριστιανισμό, ἀλλά ἀπέριπταν συλλήβδην τήν ἀρχαία ἑλληνική Παιδεία.

*Βέβαια οἱ
ἀνάλογοι «σκαιοὶ
καί ἀπαίδευτοι»
οὐδέποτε ἔπαυσαν
νά ἐπιδιώκουν
μέ προφάσεις
καί προσχήματα
τό ξερίζωμα τῆς
ἐθνικῆς μας
Ἑλληνοχριστιανικῆς
Παιδείας ἀπὸ τό
γόνιμο ἔδαφος τῆς
παραδόσεως.*

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος θεωροῦσε τήν **Προχριστιανική Ἑλληνική Παιδεία τιμιότατο ἀπόκτημα τοῦ ἀνθρώπου**, ὅπως εὐκόλως μποροῦμε νά συμπεράνουμε πῶς θά θεωροῦσε ἀντίστοιχα καί τόν σημερινό τεχνολογικό πολιτισμό, ὡς θαυμάσιο ἀπόκτημα. Μάλιστα, ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος τόνιζε γιά τήν τότε ἐπιστημονική μὀρφωση καί τή ρητορική δεινότητα πῶς «οὐ κωλύων παιδεύειν ταῦτα λέγω, ἀλλά κωλύω ἐκείνοις μόνοις προσέχειν». Διότι, «τρόπων χρεια οὐ λόγων, ἦθους οὐ δεινότητος, οὐ ρημάτων»³.

Βέβαια οἱ ἀνάλογοι «σκαιοὶ καί ἀπαίδευτοι» οὐδέποτε ἔπαυσαν νά ἐπιδιώκουν μέ προφάσεις καί προσχήματα

3. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ἰγόνμν. εἰς τήν πρὸς Ἐφεσ. ἐπ. (ὁμιλία ΚΑ΄)*, Migne P.G.62,152.

τῆς ἐθνικῆς μας Ἑλληνοχριστιανικῆς Παιδείας ἀπό τό γόνιμο ἔδαφος τῆς παραδόσεως. Ἡ Ἐκπαίδευση καί ἡ Παιδεία κάθε ἐποχῆς ὑπηρετοῦν βέβαια τίς ἀνάγκες τῆς τρέχουσας παρούσας ζωῆς. Ἐάν ὁμως μείνουν χωρίς τροφοδοσία ἀπό τίς γερές ρίζες πού συνδέονται μέ ὅλες τίς περιόδους τοῦ ἐνιαίου, ἐπί χιλιάδες ἔτη, ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ δέν μποροῦν νά καρποφορήσουν. Θά συρρικνωθοῦν σέ φτωχές, ἰσχνές, ἀποσπασματικές ἐνέργειες, θά μοιάζουν μέ ἄρριζα κλαδιά στήν ἄμμο τῆς προσωρινότητας, πού πέφτουν μέ τό πρώτο φύσημα, τήν πρώτη δυσκολία⁴.

Ὁ Χριστιανικός ἀνθρωπισμός τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν δίδει συγκεκριμένο μορφωτικό ἰδεῶδες.

Ἀναφορικά μέ τόν σκοπό πρώτα, πού ἐπιδιώκει τό ἔργο τῆς Παιδείας, τούς στόχους δηλαδή, ὁ Μέγας Βασίλειος ἐπισημαίνει πώς εἶναι ἡ κάθαρση τῆς ψυχῆς ἀπό τίς κηλίδες τῆς κακίας⁵. Κατά τόν Ἰωάννη τόν Χρυσόστομο, σκοπός τῆς Ἀγωγῆς εἶναι νά κάνει τά παιδιά φιλοσόφους, δηλαδή ἀνθρώπους πού θά ἀγαποῦν τήν μάθηση καί τήν σοφία, ὄχι «ρήτορες» (δηλ. ἐπιστήμονες)⁶. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος συμφωνεῖ πώς σκοπός τῆς Παιδείας εἶναι νά δώσει στήν κοινωνία καλοῦς Χριστιανούς.

Ὁ Μέγας Βασίλειος πιστεύει ὅτι, καθώς ἀγωνίζεται ἡ ψυχὴ γιά τήν κάθαρση ἀπό τά

πάθη, ἂν μὲν ἔχει εὐστάθεια στό ἔργο της, εἶναι ὑγιής, ἂν ὁμως ἔχει διαταραχές καί ἀστάθεια, εἶναι ἀσθενής. Αποφαίνεται μάλιστα, ὅτι ἡ φυσικὴ ἐνέργεια τῆς ψυχῆς εἶναι ἀρετὴ, ἡ υγεία δηλαδή, ἐνῶ ἡ κακία εἶναι ἀφύσικη ἐνέργεια, εἶναι ἀρρώστια. Στόν λόγο του «Πρὸς τοὺς νέους...» ὁ Μέγας Βασίλειος παρομοιάζει τήν ψυχὴ μέ ἓνα φυτὸ. Ὁ καρπὸς του εἶναι ἡ χριστιανικὴ ἀλήθεια ἀλλὰ τὰ φυλλώματα καί ἡ γενικὴ του καλλιέργεια σχετίζονται μέ τήν θύραθεν παιδεία⁷.

Τί θά κάνουμε λοιπόν, ρωτᾷ ὁ Μέγας Βασίλειος. Τί ἄλλο παρά νά φροντίζουμε γιά τήν κάθαρση τῆς ψυχῆς καί τόν ἐξωραϊσμό της. Γιατί οἱ πνευματικὲς ἀξίες καί ὁ ἔσω ἄνθρωπος ἔχουν ἀνώτερη θέση, σέ δευτερῆ σειρά ἔρχονται οἱ βιολογικὲς καί σωματικὲς ἀξίες καί τελευταῖα τὰ ὑλικά ἀγαθὰ. Γιατί ἄλλο εἴμαστε «ἡμεῖς αὐτοί», ἄλλο «τά ἡμέτερα», καί ἄλλο «τά περὶ ἡμᾶς». «Ἡμεῖς μὲν οὖν ἐσμεν ἡ ψυχὴ καὶ ὁ νοῦς, καθ' ὃν κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος γεγενήμεθα· ἡμέτερον» δὲ τὸ σῶμα, καὶ αἱ διὰ τούτου αἰσθήσεις· περὶ ἡμᾶς» δὲ χρήματα, τέχναι, καὶ ἡ λοιπὴ τοῦ βίου κατασκευή⁸.

Ἔτσι λοιπόν καί ἡ σημερινὴ ἀξιολογικὴ φιλοσοφία καί διάρθρωση τῆς παιδείας δέν λέγει τίποτε περισσότερο ἀπ' ὅ,τι οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἐδίδαξαν. Ἐν προκειμένῳ δέ, τὰ «περὶ ἡμᾶς» ἐντάσσονται στήν ἐπαγγελματικὴ τακτοποίηση κ.λπ, πού ὁμως δέν εἶναι καί ὁ πρώτος καί ὕψιστος σκοπὸς τῆς Παιδείας. Καί πρὸς ἐπίρρωσιν τῶν ἀνωτέρω, στό σημεῖο αὐτὸ πρέπει νά τονιστεῖ, ὅτι κατὰ κόρον συζητεῖται σήμερα τό θέμα τῆς ἀνεργίας τῶν νέων, τό γεγονός ὅτι οἱ περισσότεροὶ δέν ἐργάζονται στόν τομέα τῶν σπουδῶν τους, καί ἔτι περαιτέρω, οἱ σύγχρονες μελέτες καί

4. Τό καταπληκτικὸ εἶναι –καί πρέπει νά τό ἐπισημάνουμε ἐδῶ– πὼς ὅ,τι πιὸ σύγχρονο ἐπιδιώκει ἡ «νέα» Παιδαγωγικὴ Ἐπιστήμη στὰ σύγχρονα Πανεπιστήμια, ἔχει ἦδη διακηρυχθεῖ καί κατοχυρωθεῖ ἀπὸ τοὺς Τρεῖς Ἱεράρχες, 1.600 χρόνια πρὶν!

5. «Ἔστι δὲ ἡ παιδεία ἀγωγὴ τῆς ὠφέλιμος τῆ ψυχῆ, ἐπιπόνως πολλὰκις τῶν ἀπὸ κακίας κηλίδων αὐτὴν ἐκκαθαίρουσα» Μ. Βασιλείου, *Εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν Παροιμιῶν*, Ὀμιλία IB', Μigne P.G., 31.396.

6. «Μὴ ρήτορα... σπουδάζε ποιῆσαι, ἀλλὰ φιλοσοφεῖν παιδεύει», Ὑπόμν. εἰς τὴν πρὸς Ἐφεσ. ἐπ. (ὁμιλία ΚΑ'), Μigne P.G., 62,152.

7. «Ἦπου καθάπερ φυτοῦ οἰκεία μὲν ἀρετὴ τῷ καρπῷ βρῦειν ὠραίῳ, φέρει δὲ τινὰ κόσμον καὶ φύλλα τοῖς κλάδοις περισειόμενα· οὕτω δὲ καὶ ψυχῆ προηγουμένως μὲν καρπὸς ἡ ἀλήθεια, οὐκ ἄχαρὶ γε μὴν οὐδὲ τὴν θύραθεν σοφίαν περιβεβῆσθαι, οἷόν τινα φύλλα σκέπνυ τε τῷ καρπῷ καὶ ὄψιν οὐκ ἄωρον παρεχόμενα», *Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἐλληνικῶν ὠφελῶντο λόγων*, Μigne P.G., 31,568.

8. Μεγάλου Βασιλείου, *Εἰς τὸ «Πρόσχε σεαντῶ»*, Μigne P.G., 31,204.

προβλέψεις λένε ότι κάθε άνθρωπος κατά τη διάρκεια της ζωής του θα κάνει έργασίες που ίσως τὰ δάκτυλα της «μιάς χειρός» δέν ἀρκοῦν γιά τήν καταμέτρησή τους.

Γιά τούς παραπάνω λόγους, ἡ ἀληθινή Παιδεία ἐνδιαφέρεται προπάντων γιά τήν ψυχή, γιά τό πνεῦμα, ἀπό τὰ ὅποια ρυθμίζονται καί τὰ ἐξωτερικά ἀγαθά. Ἄρα ἡ παιδαγωγική τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν δέν εἶναι πραγματοκεντρική, ἀλλά ψυχοκεντρική καί ἀνθρωποκεντρική.

Τό πρῶτο λοιπόν κύριο πρόβλημα καί ἀντικείμενο τῆς παιδαγωγικῆς καθὼς καί τῆς φιλοσοφίας, εἶναι καί πρέπει νά παραμείνει ὁ ἄνθρωπος. «Τὶ ποτέ ἐστὶν ἄνθρωπος, καὶ ὅση τῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας ἢ εὐγένεια, καὶ ὅσης ἐστὶ δεκτικὸν ἀρετῆς τουτὶ τὸ ζῶον...»⁹.

Ὁ ἀνθρωποκεντρισμός ὅμως τοῦ Χριστιανισμοῦ καί τῶν Ἁγίων Πατέρων εἶναι διαφορετικός ἀπὸ ἐκεῖνον τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, διότι προσδιορίζεται σαφῶς ἀπὸ τὴ θεία καταγωγή τοῦ ἀνθρώπου καί τὸν θεῖο προορισμό του. Στὴν ἑλληνική φιλοσοφία ὅμως, ἡ θεραπεία τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου περιορίζεται στὸν διάλογο τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν ἑαυτό του, πού ὁδηγεῖ σὲ ἓνα κλειστό σύστημα αὐτονομίας καί αὐτάρκειας. Ἡ χριστιανική πίστη ὅμως τοποθετεῖ τὸν ἄνθρωπο καί σὲ ἓνα ἄλλο διάλογο, ἀκατάπαυστο, διαρκή, πρὸς τὸν Θεό! «Μνημονευτέον τοῦ Θεοῦ μᾶλλον ἢ ἀναπνευστέον»¹⁰ ἔλεγε ὁ ἅγιος Γρηγόριος. Ἡ διαφορά εἶναι τεράστια!

Ὁ Χριστιανικός ἀνθρωπισμός τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν δίδει συγκεκριμένο μορφωτικό ιδεῶδες, πού εἶναι ἡ θέωση τοῦ ἀνθρώπου¹¹. Καθὼς ἐπικοινωνεῖ συνεχῶς μὲ τὸν Ἅγιο Τριαδικό Θεό, μετέχει στὴ θεία Χάρη καί στίς ἄκτιστες ἐνέργειες τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Γίνεται

ἔτσι θεωμένος ἄνθρωπος, ὁ ἅγιος, καθὼς μετέχει στὴ Σταυροαναστάσιμη ζωὴ τοῦ Χριστοῦ!

Ἔτσι, προβάλλεται λοιπόν, ὡς ὁ ὕψιστος σκοπὸς τῆς Παιδείας, ὁ ἅγιος, ὁ ἀθλητὴς τοῦ Χριστοῦ, ὁ ἀγωνιστής. Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἀπευθύνεται στοὺς γονεῖς καί διδασκάλους ὄλου τοῦ κόσμου γιά νά διακηρύξει. «Ἐ, σύ γονέα καί δάσκαλε, μὴν ξεχνάς! «Φιλόσοφον γὰρ τρέφεις καὶ ἀθλητὴν καὶ πολίτην τῶν οὐρανῶν»¹².

Σὲ αὐτὸν τὸν Χριστιανικό ἀνθρωπισμό μὲ τὸν σκληρὸ ἀγῶνα «πρὸς τὰ ἔξω» τοῦ ἀνθρώπου, πού συνεργάζεται μὲ τὴ Θεία Χάρη, ἀλλὰ προπάντων μὲ τὸν ἀγῶνα «πρὸς τὰ μέσα», μὲ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του καί γιά τήν κατάκτηση τῆς πνευματικότητας καί τῆ νοσταλγία του γιά τὴν ἀληθινή πατρίδα –σ’ αὐτὸν τὸν χριστιανικό ἀνθρωπισμό– ἐπανέρχεται καί ἡ σημερινή παιδαγωγική, ἀναζητώντας γερὸ ἔδαφος καί δοκιμασμένες ἀξίες. Ἐχει τίς φρικτές ἐμπειρίες τῶν δύο παγκοσμίων πολέμων τοῦ προηγουμένου αἰῶνος, τὰ ἀνεκδιήγητα στρατόπεδα θανάτου ὄλων τῶν ιδεολογιῶν πού αἱματοκύλισαν τὴν ἀνθρωπότητα, τίς ἀποτρόπαιες εἰκόνας ἀπὸ τίς μηχανές καί τὰ ὄπλα μαζικῆς ἐξολόθρευσης τῶν συνανθρώπων, ἔχει παράδειγμα πρὸς ἀποφυγὴ ντοκουμέντα ὀπτικά ἀπὸ τὸν πυρηνικό ὄλεθρο καί τὴν οἰκολογική καταστροφή, ζωντανή συνειδηση τοῦ ἀδιεξόδου τῆς μονοδιάστατης τεχνολογίας.

Τελευταία καταφυγὴ τῆς, μιά ἄλλη Παιδεία. Μιά Παιδεία στό πνεῦμα τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν, τῶν προστατῶν τῆς. Μιά Παιδεία, πού θά ἀποβλέπει στὸν ἐξαγιασμό τοῦ ἀνθρώπου, πού οἱ τρεῖς Ἱεράρχες τὴν θεωροῦν ὡς «ἐπιστήμη ἐπιστημῶν» καί «τό παρ’ ἡμῖν ἀγαθόν τό πρῶτον». Γι’ αὐτὴ τὴν Παιδεία, ἐργάστηκαν οἱ Πατέρες, «τῷ πνεύματι ζέοντες»¹³, ὥστε νά παρουσιάζονται στὸν σημερινό μελετητὴ-ἐπιστήμονα ὡς θεμελιωτές μιᾶς παιδαγωγικῆς μὲ αἰώνιο κύρος καί διαρκὴ ἐπικαιρότητα!

9. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὸν Ἅγιον Ἀπόστολον Παῦλον, ὁμιλία Β΄*, Migne P.G., 50,477-478.

10. Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Λόγος ΚΖ΄, «Θεολογικός Πρῶτος, Κατὰ Ἐνόμιανῶν προδιάλεξις», Migne PG 36,16B.

11. «τὸν ἐκ γῆς ἄνθρωπον τῷ οὐρανίῳ ὁμοιοῦσθαι θεῷ». Ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης, Περὶ τοῦ τί τοῦ χριστιανοῦ ὄνομα ἢ ἐπάγγελμα, Migne P.G.,46,245

12. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Περὶ κενοδοξίας καὶ ὅπως δεῖ τοὺς γονεῖς ἀνατρέφειν τὰ τέκνα*, khazarzar.skeptik.net (de inani gloria..., p. 8).

13. Ρωμ. 12,11.

Η ΠΑΝΔΗΜΙΑ ΤΟΥ COVID-19, Η ΣΟΦΟΚΛΕΙΟΣ ΘΕΣΙΣ ΠΕΡΙ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΑΙΤΗΜΑ ΑΥΤΟΓΝΩΣΙΑΣ

Τοῦ κ. **Δημ. Παπαθανασόπουλου**, Φιλολόγου,
τ. Λυκείαρχη

**Πρωτοφανής καί πρωτό-
γνωρη** εἶναι ἡ πραγματικότητα πού δημιουργεῖ ἡ πανδημία τοῦ Covid-19, δηλαδή τό λοιμικόν ἀρρώστημα τοῦ κορωνοϊοῦ εἰς τήν πατρίδα μας καί τήν παγκόσμιον κοινότητα ἐδῶ καί πολλούς μῆνες. Ἐχουν σημειωθῆ ἑκατομμύρια κρούσματα ἀνά τόν κόσμον, ἑκατομμύρια νεκροί, διασωληνωμένοι εἰς νοσοκομεῖα ἀπανταχοῦ τῆς Γῆς. Τό εὐχάριστον εἶναι ὅτι ἀρκετοί συνάνθρωποι μας προσβληθέντες ἀπό τόν ἴον, ἀπεθεραπεύθησαν καί ἔλαβον ἐξιτήρια ἀπό τά νοσοκομεῖα, ὅπου ἔνοσπλευθήσαν.

Τά τηλεοπτικά ΜΜΕ καί ὁ Τύπος ἐγκώριος καί διεθνῆς κατά τήν πρώτη φάση ἐμφάνισψ τῆς νόσου μᾶς ἀνέφεραν διαρκῶς ὅτι χιλιάδες ἐπιστήμονες, ἱατροί, χημικοί, βιολόγοι, φαρμακοποιοί καί λοιποί ψάχνουν τίς ἀπαντήσεις, πού θά δώσουν τά νέα φάρμακα διά τήν ἀποσόβησιν καί θεραπείαν ἀπό τόν ἴον. Ἀρμόδια κυβερνητικά στελέχη τῆς χώρας μας μᾶς πληροφοροῦσαν ὅτι Ἕλληνες ἐρευνητές συμμετεῖχαν εἰς κλινικές μελέτες καί ἔρευνες πρὸς ἀνακάλυψιν θεραπείας ἢ ἐμβολίου.

Καί πράγματι ποιός δέν εὐχήθηκε καί δέν προσευχήθηκε νά εὐρεθῆ τό ἐμβόλιον πρὸς θεραπείαν ἐκ τοῦ ἐπάρατου ἰοῦ Covid-19;

Μεταξύ τῶν ποικίλων προβληματισμῶν μας, τῆς πολλῆς συγχύσεως, μέ τήν «πανδημία» τῶν φόβων, τῶν ἀνασφαλειῶν καί τῶν ἐφιαλτῶν μας προκύπτει τό ἐρώτημα. Ὁ ἄνθρωπος ἀνῆλθε εἰς τόν ὕψιστον βαθμόν ἀναπτύξεως

τῆς Ἐπιστήμης τῆς Ἰατρικῆς καθ' ὅλους τοὺς κλάδους τῆς, τῆς Τεχνικῆς καί τῆς Τεχνολογίας, τῶν Τεχνῶν καί τῆς γνώσεως. Ἐγίνεν παντοδύναμος; Ἡ ἀπεδείχθη ἀδύναμος καί οὐτιδανός; Ἡ ἐνσκήψασα ἐπιδημία, πού κατέστη λίαν ἐπικίνδυνη καί θανατηφόρος πανδημία διά τό ἀνθρώπινον γένος παγκοσμίως, τί ἀπέδειξε «ἐν ταῖς ἐσχάταις ταύταις ἡμέραις»; Ἀπέδειξε τήν ἀνθρώπινην ἀδυναμίαν, καί, τήν μὴ δυνατότητα πρὸς ἀναχαίτησιν τοῦ ἀοράτου ἐχθροῦ.

Ὡστόσο ἀπό πολλοὺς νουνεχεῖς ἱατρούς, ἄλλους ἐπιστήμους, ἐκκλησιαστικούς παράγοντας διατυπώνονται λόγοι αἰσιοδοξίας, ἐλπίδος, θάρρους ὅτι θά ὑπερνηκθῆ ὁ ἴος-ἐχθρός μέ τήν ὀρθήν καί ὑπεύθυνον στάσιν ὄλων μας, μέ ψυχραιμίαν καί χωρὶς ἐφρησασμῶν. Ὁ ἄνθρωπος ὅμως δέν εἶναι παντοδύναμος. Ἐπινοητικός, ἐφευρετικός, τολμηρός, δυνατός, «ὡς εἶκος». Ναί! Ὁ μέγας τραγικός ποιητής τῆς ἀρχαιότητος Σοφοκλῆς (495-405 π.Χ.) μᾶς ἔχει δώσει τό ὑπέροχον δημιούργημα, πού εἶναι ἡ τραγωδία «Ἀντιγόνη». Εἶναι τό κορυφαῖον δράμα, τοῦ ὁποῦ ἡ κυρία ἔννοια συνίσταται εἰς τό νά παρουσιάσει τήν σύγκρουσιν τοῦ φυσικοῦ, τοῦ θείου δικαίου μέ τό θετόν ἢ τό πολιτικόν δίκαιον.

Ὁ σπουδαῖος αὐτός δραματοουργός εἰς τό δράμα «Ἀντιγόνη» διά τοῦ στόματος τοῦ χοροῦ καί μέ τό Α΄ στάσιμον ἐξυμνεῖ τήν ἐπινοητικότητα τοῦ ἀνθρώπου, τήν τόλμην καί τήν ἐφευρετικότητά του (στίχ. 332-375).

Στήν ἀρχή τοῦ στάσιμου ἀναφέρει: «Πολ-
λά τὰ δεινά κούδέν ἀνθρώπου δεινότερον πέλει»
(ἦτοι: Πολλά εἶναι τὰ θαυμαστά, ὅμως περισ-
σότερον θαυμαστόν ἀπό τόν ἄνθρωπον δέν
ὑπάρχει). Κατά συνέχειαν ἐξυμνεῖ τίς κατα-
κτήσεις τοῦ ἀνθρώπου. Διότι διασχίζει τρικυ-
μιώδη πελάγη. Ἐκμεταλλεύεται ὁ ἄνθρωπος
τήν Γῆν, τήν «ἄφθιτον», πρὸς ἴδιον ὄφελος,
ἐξουσιάζει τήν ἐνάλιαν φύσιν, τούς ἰχθεῖς, τὰ
πτηνὰ εἰς τόν ἀέρα. Κατῶρθωσε νά ἀναπτύξει
πνευματικόν κόσμον. Εἶναι ὁ συντελεστής τῆς
ἀνωτέρας δημιουργίας, γλώσσης, ἰδεῶν, ἐνό-
μου κοινωνίας, οἰκήσεων καί ἐνδυσμάτων πρὸς
προφύλαξιν ἐκ τῶν προσβολῶν τῆς φύσεως.

Τό ἀρχαῖον κείμενον¹ ἀναγράφει:

*«Καί φθέγμα καί ἀνεμόεν φρόνημα καί ἀστυ-
νόμους ὀργὰς ἐδιδάξατο καί δυσαυλῶν πάγων
ὑπαίθρια καί σύσοβρα φεύγειν βέλη· παντοπόρος
ἄπορος ἐπ' οὐδέν ἔρχεται τό μέλλον».*

(Ἦτοι: Καί γλώσσαν καί εὐστροφίαν σκέ-
ψεως καί ἰκανότητα διὰ νά ἰδρύσει κοινω-
νικόν βίον ἐδίδαξε ὁ ἕνας πρὸς τόν ἄλλον.
Καί τόν τρόπον νά ἀποκρούει τίς ὑπαίθριες
δυσμενεῖς συνθήκες καί τούς παγετῶνες καί
τῶν ραγδαίων βροχῶν τίς προσβολές ὡς πο-
λυμήχανος. Δέν εἶναι δέ ποτέ ἀπροετοίμαστος
οὔτε βαδίζει ἀπαράσκευος διὰ τὰ μέλλοντα).

Εἶναι γεγονός αὐτό τό χρονικόν διάστημα
βιώνομεν τήν παγκόσμιαν ἀπειλήν τῆς παν-
δημίας τοῦ Covid-19. Ὁ φόβος, ἡ ἀγωνία καί
ἡ ἀμχανία μᾶς συντριβουν ἀπέναντι εἰς τήν
ἐπιδρομήν τοῦ ἰοῦ. Ὁ δῆθεν παντοδύναμος
ἄνθρωπος καί ὑπερφιάλος συνάμα ἔχει προ-
σγειωθεῖ, ἔχει ταπεινωθεῖ. Ἦδη ὅλοι περιμένο-
με κάποιο φῶς νά μᾶς δώσει ὁ ἱατρικός κόσμος.

Ὁ Σοφοκλῆς στή συνέχεια τοῦ στασίμου-χο-
ρικοῦ ἐπισημαίνει: «Ἄιδα μόνον φεῦξιν οὐκ ἐπά-
ξεται νόσων δ' ἀμχανῶν φυγὰς ξυμπέφραστον».

(Ὁ ἄνθρωπος –ἡ ἱατρική ἐπιστήμη ἐν
προκειμένῳ– τρόπους ἰάσεων καί θεραπεί-
ας δυσιάτων καί ἀνιάτων ἐνίστε νοσημάτων
ἔχει ἐξεύρει. Πλήν ὅμως τρόπον ἀποφυγῆς

τοῦ βιολογικοῦ θανάτου δέν θά ἠμπορέσει
νά ἐπιτύχει).

Ἡ ἐπιστημονική ἱατρική κοινότητα ἀπα-
νταχοῦ τοῦ πλανήτη μας καί στήν πατρίδα
μας ἰδιαίτέρως ἀγωνίζεται νά σπκώσῃ ἕνα
μέγα βάρος. Ἴατροί, φαρμακοποιοί, χημικοί
καί λοιποὶ μάχονται μέ αὐταπάρνησιν καί
αὐτοθυσίαν ἐπὶ μῆνες νά ἄρουν τόν σταυρόν
τοῦ μαρτυρίου ὡς ἄλλοι «Κυρναῖοι» διὰ τούς
πάσχοντες συνανθρώπους μας. Ὁ βιολογικός
θάνατος εἶναι ἀναπόφευκτος.

Καθῆκον καί χρέος ὄλων μας ἀνεξαρτήτως
ἡλικίας, ἐπαγγέλματος κ.λπ. εἶναι ἡ προάспи-
σις τῆς δημοσίας ὑγείας. «Τό γέ νῦν ἔχον»
εἶναι τό μέγα κινδυνεῦον ἀγαθόν, πού χρήζει
προσοχῆς καί προστασίας. Ἡ πολιτεία, ἡ πα-
ντοία ἡγεσία τῆς χώρας πράττει τὰ δέοντα. Ὁ
Σοφοκλῆς περαιτέρω εἰς τό στάσιμον-χορικόν
ἐπισημαίνει ἀπό τήν παμπυλαίαν ἐποχὴν:

*«Σοφόν τι τό μηχανόνεν τέχνας ὑπέρ ἐλπίδ'
ἔχων, τοτέ μὲν κακόν, ἄλλοι' ἐπ' ἐσθλόν ἔρειπ,
νόμους παρείρων χθονός θεῶν τ' ἔνορκον δίκαν
ὑψίπολις ἄπολις ὄτω τό μή καλόν εὐνεστι τόλμας
κάρην».*

(Ἦτοι: Ὁ ἄνθρωπος διαθέτων παρά τήν
προσδοκίαν εἰς σοφόν βαθμόν πῶς τό τάλα-
ντον τῆς ἐπινοήσεως μηχανημάτων σύρεται
ἄλλοτε μὲν πρὸς τήν κακίαν, ἄλλοτε δέ πρὸς
τό ἀγαθόν ἂν τούς νόμους τῆς πολιτείας τιμᾶ
καί [ἂν τιμᾶ] τό δίκαιον πρὸς τήν θεότητα, πού
εἶναι ἐπικυρωμένον ἐνόρκως, αὐτός στέκεται
ὑψηλά μέσα εἰς τήν πόλιν).

Τά ὅσα ἀνωτέρω ὑποστηρίζει ὁ ἀρχαῖος
τραγικός ἀπεικάζουν καί ἐξεικονίζουν τήν
σημερινήν πραγματικότητα τοῦ 21^{ου} αἰῶνος
ἐν πολλοῖς.

Ἐν μέσῳ τῶν δοκιμασιῶν τῆς ἐπώδυνης
αὐτῆς συγκυρίας ὑποθέτομεν, ὅτι δέον νά ἀνα-
λογισθῆ κανεῖς τίς εὐθύνες του, ἀπέναντι τῶν
συνανθρώπων μας καί ἀπέναντι τῶν θεϊκῶν
ἐπιταγῶν. Ὁ ἴδιος ὁ Σοφοκλῆς τό διδάσκει:
*«Οὐ γάρ τι νῦν γε κακθές, ἀλλ' αἰεὶ ποτε ζῆ ταῦτα,
κούδεῖς οἶδεν ἐξ ὅτου φάνη»* (Σοφ. Ἀντ., σελ. 456-
457). (Ἦτοι: Ὅχι τώρα καί χθές ἀλλά αἰώνιως
ζοῦν αὐτά [δηλαδή οἱ θεϊκοὶ ἄγραφοι νόμοι]
καί κανεῖς δέν γνωρίζει πότε ἐφάνησαν).

1. Γιά τό κείμενο, προτιμήθηκε τό περιλαμβανόμενο
στό σχ. ἐγχειρίδιο τῆς Β' Λυκείου, ὡς πιό προσιτό
στούς μὴ ἐιδικοῦς.

Αυτός ο χρόνος ἄς γίνῃ καιρός περισυλλογῆς καί δεήσεως πρὸς τὸν Ὑψίστον κατὰ παραίνεσιν καί ἀρχαίων συγγραφέων, μέ προβάδισμα τῆς χριστιανικῆς διδασχῆς.

Ἡ πρωτόγνωρη πραγματικότητα, πού ἀντιμετωπίζομεν ὄλοι, παρίσταται χωρὶς προηγούμενον. Ἡ λοιμικὴ πανδημία τοῦ Covid-19 καί ἡ παράλληλη πανδημία τῆς φοβίας, τῆς συγχύσεως, τῆς ἀβεβαιότητος ἐν πολλοῖς, πού ταλαιπωροῦν τὸν πλανήτη μας ἀκόμη καί τὴν πατρίδα μας, εὐρίσκονται εἰς κορυφωσιν. –Ἦδη κάποια σημεῖα ἀνακάμψεως παρουσιάζει– Τίς οἶδεν ἐπὶ πόσον χρόνον θά συμβαίνει αὐτό. Ἐνας ἀκόμη «Πύργος τῆς Βαβέλ» τοῦ «παντοδυνάμου» ἀνθρώπου καταπίπτει, ἦδη ἔχει καταρρεύσει.

Ὁ ροῦς τῆς ἱστορίας τοῦ ἀνθρώπινου γένους ἄλλαξε. Μία σοβαρὰ τομὴ χαράσσεται ἐδῶ καί πολλοὺς μῆνες εἰς τὸ ἱστορικὸν γίνεσθαι.

Σχολιάζει τὸ περιοδικὸν «ΖΩΗ»: «*Εὐστοχα χαρακτηρίστηκε ἡ ἐποχὴ μας ὡς αἰῶνας τοῦ φόβου. Ἐνας φόβος πολὺμορφος ἀγκαλιάζει ὄλο τὸν κόσμον καί πιέζει τίς καρδιές. ... Τὰ δάκρυα καί ὁ πόνος γιὰ ἑκατομμύρια ἀθῶες ὑπάρξεις, ἔγιναν καθημερινὸς ἄρτος ὀδύνης. Ἡ ἀστάθεια, ἡ ἀβεβαιότητα κατάντησαν τὸ σταθερὸ κλίμα τῆς ἀπρόβλεπτης ἐποχῆς μας. Καί ἡ ἀνασφάλεια αὐτὴ κουράζει καί προκαλεῖ ἀνησυχία, ἀγχωπικές καταστάσεις... Νὰ ἀναφερθοῦμε στὴν παγκόσμια ἐπιδημία τοῦ κορωνοϊοῦ ... τὸ σταθερὸ σημεῖο καί σήμερα γιὰ τὸ λαὸ μας, τὸν ἀδιάφθορο λαὸ, εἶναι ἕνα. Στηρικθεῖτε στὴν παρουσία τοῦ Θεοῦ ἔπι τῷ Κυρίῳ πέποιθα*» (Ψαλμ. 10, 1). *Συγκινητικὴ εἶναι καί ἡ ὀμάδα κρούσης* τοῦ Λευκοῦ Οἴκου γιὰ τὸν κορωνοϊό, μέ επικεφαλῆς τὸν ἀντιπρόεδρο Μαῖκ Πένς τὴν ὥρα πού ὄλοι μαζί προσεύχονται εὐλαβικά. Ἀξιομίμητο παράδειγμα» (περ. «ΖΩΗ», σ. 48, Ἀπρίλιος 2020).

Σέ ἄλλο περιοδικὸ ὁμοίως: «*Ξάφνον ἡ Ἱστορία σταμάτησε. Ἦταν ὁ Τρίτος Πόλεμος. Ἦταν σεισμός τεκτονικός σ' ὄλη τὴ γῆ; Ὁχι. Τότε ποίος γίγαντας, τιάνας ὀρθώθηκε μπροστά της κι ἀνέκοψε τὸν βιαστικὸ βηματισμό της;*

Οὔτε τιάνας οὔτε γίγαντας. Ἐνας ἰός ἀόρατος, κάπι ἑκατομμυριοστὰ τοῦ χιλιοστοῦ στό

μέγεθος. Αὐτὸς πετάχθηκε ἀπότομα καί τράβηξε χειρόφρενο στὴν ξέφρενη πορεία τοῦ κόσμου.

Ἐκλείσε ἐργοστάσια, σχολεῖα κι ἐκκλησίες, πάγωσε τὸ ἐμπόριο, ἀκίνητοποίησε ἔεροπλάνα, τρόμαξε ἀγορές, φυλάκισε παιδιὰ καί μεγάλους μέσα σέ σπίτια ἀσφυκτικά. Τώρα ἀπὸ τὰ στήθη τῶν πιστῶν μέ πόνο ἕνα ἐρώτημα ἀνεβαίνει. Σκίζει τὰ σύννεφα, προσπερνάει τὰ ἄστρα, χτυπάει τίς πύλες τ' οὐρανοῦ, κρίνει τὸν Κριτὴ τοῦ κόσμου.

– Γιατί μᾶς τὸ ἔκανες αὐτό;

Ἐκλείσαν οἱ ἐκκλησίες μας, οἱ δικές Σου ἐκκλησίες. Χάσαμε τῆς ζωῆς μας τὸν ρυθμὸ, καθήκαμε στό πουθενά. Σαρακοστή. Μεγάλῃ Ἐβδομάδα. Πάσαχα... Γιατί;» (περιοδ. «Ο ΣΩΤΗΡ», 1^η Μαΐου 2020, σ. 193).

Σέ ἄλλο, κατὰ συνέχειαν, ὁ ἀρθρογράφος τοῦ περιοδικοῦ ἐπισημαίνει τὴν ἀνάγκην καί χρεῖαν τοῦ ἀνθρώπου νὰ μετανοήσῃ, νὰ ἀποκαθάρσῃ τὴν ψυχὴν του μέ ἐπίκλησιν τῆς Ἁγίας Γραφῆς καί μέ σχετικά ἐδάφια κ.λπ.

Βεβαίως, ἄλλοι ἀρθρογράφοι ἀποφαίνονται ὅτι ὄλα αὐτὰ κυρίως ἡ θανατηφόρος πανδημία «εἶναι τιμωρία Θεοῦ γιὰ τὴν ἀποστασία, γιὰ τὴν ἁμαρτία, γιὰ τὴν ἀνηθικότητα κ.λπ.».

Ὡστόσο ὅμως δέν ἔμπορεῖ κανεὶς ἐκ καθέδρας νὰ συμπεραίνει καί νὰ ἀποφαίνεται αὐθεντικά γιὰ τὴν αἰτίαν τῶν λοιμικῶν νοσημάτων ἐν προκειμένῳ. Κυβέρνησις, οἱ πολιτικοὶ μας ταγοὶ ἀλλὰ καί ὄλη ἡ ἐπιστημονικὴ ἱατρικὴ κοινότητα, τὸ νοσηλευτικὸν καί διοικητικὸν προσωπικὸν τῶν νοσοκομείων μας, τῶν κέντρων ὑγείας, ἀστυνομία καί λοιπά σώματα ἀσφαλείας ἀγωνίζονται ἐνδελεχῶς μέ ὄσα μέτρα συνεχῶς λαμβάνουν, ὥστε νὰ περιορισθεῖ καί ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ ἐκλείψῃ τὸ λοιμικὸν αὐτὸ ἀρρώστημα.

Πολλοὶ ἐτόνισαν ὅτι ἡ ἀρξάμενη ἀπὸ ἔτους καί πλέον αὐτὴ φοβερὰ δοκιμασία ὑποδηλοῖ καί τὴν ἀνάγκην καί ὑποσημαίνει τὸ αἴτημα τῆς αὐτογνωσίας ἀπὸ ὄλους μας. Καί μᾶλλον εἶναι μία θετικὴ διέξοδος. Λέγοντες αὐτογνωσίαν ἐννοοῦμεν τὴν γνῶσιν ἐκ τοῦ ἴδιου προσώπου τῶν δυνάμεων τῶν σωματικῶν, πνευματικῶν, ἠθικῶν καί ψυχικῶν συνάμα. Ἐννοοῦμεν τὴν γνῶσιν τῶν ἀρετῶν καί ἔλατ-

τωμάτων του, ώστε αναλόγως νά σκέπτεται πράξεις καί συμπεριφοράν. Λογίζεται ή αυτογνωσία ως ή άνωτέρα γνώσις, αλλά καί σοφία. Από τόν συγγραφέα τών Παροιμιών τής Παλαιάς Διαθήκης δίδεται ή γνωμάτευσις βραχεία καί πειστική: «Οί δέ έαυτών έπιγνώμονες σοφοί» (Παροιμ. 13.10).

Όλοι γνωρίζομεν ότι οί Αρχαίοι Έλληνες απέδιδαν σημασίαν καί άνεγνώριζαν τήν άξίαν τής αυτογνωσίας. Γνωρίζομεν επίσης ότι εις τά προπύλαια του Ναού του Άπόλλωνος εις Δελφούς μεταξύ τών άλλων γνωμικών ήταν χαραγμένο καί τό ρητόν «Γνώθι σαυτόν».

Ό Πυθαγόρας ό Σάμιος (580-490 π.Χ.) καί τό μαθητικόν του δυναμικόν, ό όμιλος τών Πυθαγορείων, ως λέγεται, είχαν ως κορυφαίον προτέρημα, ως γνωστόν, τήν αυτοεξέτασιν καί τήν αυτοκριτικήν, τήν αυτοέρευναν προς επίτευξιν τής αυτογνωσίας, ούσης λυσιτελους καί έπωφελους προς ήθικήν άνοδον τών χαρακτήρων των: «Πη παρέβην, τί δ' έρεξα, τί μοι δέον καί ούκ έτελέσθη;» (δηλαδή ποιάν παράβασιν του ήθικού καί παντοίου νόμου έσημείωσα, τί έγινε [άσχημον], τί έπεβάλλετο νά γίνει καί παρελείφθη;). Ήτο τό καίριον έρώτημα, πού ζηταν εις έαυτούς των τά μέλη του Πυθαγορείου όμίλου κάθε έσπέρας προς διόρθωσιν τών ήμαρτημένων.

Ό έτερος προσωκρατικός φιλόσοφος Ηράκλειτος (540-480 π.Χ.) έλεγε μετ' έμφάσεως «Εδιζησάμην έμαυτόν» (δηλαδή διεκήρυσσε ότι: [έψαξα τόν έαυτόν μου]. Ό Σωκράτης, ήρωική μορφή τής Φιλοσοφίας, έθεωρούσε τήν αυτογνωσίαν ως όρον βιώσεως του ανθρώπου.

Ή άληθινή αυτογνωσία σημαίνει καί τήν άληθήν γνώσιν. Ό Μέγας Βασίλειος (330-379 μ.Χ.) πού έχει γράψει ειδικήν πραγματείαν μέ τόν τίτλον: «Πρόσεχε σεαυτῶ», έγραφε ό ίδιος: «Πρόσεχε σεαυτῶ, ίνα γνωρίζης ψυχής ευρωστίαν καί νόσον. Πολλοί γάρ υπό τής άγαν άπροσεξίας μεγάλα καί άνίατα νοσοῦντες, ούδέ αυτό τοῦτο ίσασιν ότι νοσοῦσιν» (Πρόσεχε σεαυτῶ, 4. ΕΠΕ 54, 31 - ΜΡG 31, 205). (Ήτοι: Μόνον νά δείξεις προσοχήν εις τόν έαυτόν σου, γιά νά

γνωρίζεις τήν υγείαν σου καί τήν άσθένειαν τής ψυχής σου. Διότι πολλοί πού νοσοῦν από σοβαράν καί άνίατην άρρώστια, έξ αιτίας τής πολλής άπροσεξίας των, δέν ξεδρουν οὔτε καν αυτό, ότι δηλαδή είναι άσθενείς).

Όστόσον ό αυτός πατήρ τής Έκκλησίας θεωρεῖ τήν αυτογνωσίαν ως δυσχερέστατον κατόρθωμα.

Άναφέρει: «Ημᾶς αυτούς άγνοοῦμεν... Τῶ ὄντι γάρ εἰκε πάντων είναι χαλεπώτατον έαυτόν έπιγνώναι» (δηλαδή: Άγνοοῦμεν τόν ίδιον τόν έαυτόν μας... Πραγματικά, καθώς φαίνεται, τό δυσκολώτερον πράγμα έξ όλων είναι νά γνωρίζει κανείς τόν έαυτόν του).

Ή αυτογνωσία κατά τήν σύγχρονον περίοδον τής παντοίας κρίσεως καί τής λοιμικής έπώδυνης συγκυρίας είναι συντελεστής σοφίας, γνώσεως όρθής, υγιούς σκέψεως, έπανορθώσεως μειονεκτημάτων, σωστής έπιλογής του έκάστοτε πρακτέου.

Ή αυτογνωσία οδηγεί εις ψυχολογικήν καί ήθικήν αυτοσυνειδησίαν. Ή αυτογνωσία συντελεῖ εις τήν συνειδητοποίησιν τής έν γενεί ευθύνης του άτομου προς τόν έαυτόν του, προς τήν οικογένειαν, τήν κοινωνίαν, τήν Πολιτείαν κ.λπ. Ός προϋποθέσεις τής αυτογνωσίας λογίζονται τά ακόλουθα:

- α) Συνεχής καί σκληρός αυτοέλεγχος.
- β) Παιδεία.
- γ) Διευρυμένοι πνευματικοί όρίζοντες.
- δ) Ψυχική καί πνευματική γενναιοότητα.
- ε) Άγάπη γιά τήν αλήθεια γι' αυτό πού πραγματι είμαστε.
- στ) Άπουσία ναρκισσισμού καί έγωπάθειας.
- ζ) Έσωτερική έλευθερία.

(Βλ. Άργ. Ματάκιας «Λεξικό έννοιών», λήμμα: «Αυτογνωσία», Βόλος 1993, σελ. 114)

Έπειδή τό «σφάλλεσθαι άνθρώπινον» καί όπως λέγουν οί Λατίνοι: «Errare humanum est», δι' αυτό επιβάλλεται καί εις τόν σημερινόν άνθρωπον ή μετάνοια, άτομική καί πολιτική κυρίως εις τούς δίσεκτους χρόνους μας.

Όλοι οί νουνεχείς συνιστοῦν πνεῦμα συ-

ΝΕΟΜΑΡΤΥΡΕΣ: ΤΟ ΚΛΕΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ*

Τῆς κ. **Εὐαγγελίας Τσαγκαρλῆ-Διαμάντη**,
Δρ Θεολογίας, Mr Φιλολογίας

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μὲ τὸ θέμα Νεομάρτυρες, θὰ προσεγγίσομε τὴν θυσιαστικὴ ἀγάπη τους καὶ θὰ συμβάλουμε παράλληλα καὶ στὸν ἑορτασμὸ γιὰ τὰ διακόσια χρόνια ἐλεύθερου βίου ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821. Διότι ὡς Νεομάρτυρες χαρακτηρίζονται ὅσοι μαρτύρησαν μετὰ τὴν ἄλωση τοῦ 1453, στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας δηλαδή, καὶ μέχρι σήμερα¹. (Νεομάρτυρες τῆς σύγχρονης ἐποχῆς μας, ἔχουμε καὶ σὲ ἄλλες ὀρθόδοξες κῶρες, ὅπως στὴ Ρωσία καὶ ὄχι μόνο).

Οἱ Νεομάρτυρες, ὡς πρόσωπα καὶ ὡς μαρτυρία Χριστοῦ, συγκινοῦν ὅλους τοὺς Χριστιανούς², νεότερους καὶ μεγαλύτερους³. Αὐτὸ φαίνεται ἀπὸ σχετικὲς ἐκδηλώσεις ποὺ πραγματοποιοῦνται σὲ πολλὲς Μητροπόλεις, μὲ ἀφορμὴ τὶς γιορτὲς τῶν ἀγίων.

* Σ.Σ.: Τὸ θέμα τοῦ παρόντος παρουσιάστηκε κατὰ τὴ διαδικτυακὴ συνάντηση τῆς Ὁμοσπονδίας τοῦ «Ἀποστόλου Παύλου» κατὰ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 2020. Δημοσιεύεται πῆρες, μὲ τὶς ἀπαραίτητες ἀλλαγὲς ποὺ εἶναι ἀναγκαῖες γιὰ τὴν πληρότητά του, καθὼς καὶ τὴ βιβλιογραφία.

1. Δημητρίου Τσάμη, *Ἀγιολογία τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας*, Θεσσαλονίκη: Πουρναρᾶ, 1999, σελ. 108.
2. Εὐαγγέλου Θεοδώρου, *Οἱ Νεομάρτυρες εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀγωγῆς*, ἐν: Πρακτικὰ Θεολογικοῦ Συνεδρίου, Εἰς τιμὴν καὶ μνήμην τῶν Νεομαρτύρων, Ἱερά Μητρόπολις Θεσσαλονίκης, 1986, σελ. 313-328.
3. Ἀντωνίου Παπαδοπούλου, *Θεολογία ἀρχαίων καὶ νέων μαρτυρολογίων*, ἐν: Πρακτικὰ Θεολογικοῦ Συνεδρίου –εἰς τιμὴν καὶ μνήμην τῶν νεομαρτύρων–, Ἱερά Μητρόπολις Θεσσαλονίκης, 1986, σελ. 117.

Μιὰ σημαντικὴ ἐκδήλωση πραγματοποιήθηκε, πρὸ διετίας, ἀπὸ μαθητὲς Λυκείων τῆς Δυτικῆς Ἀττικῆς. Τὰ Λύκεια αὐτά, στὰ πλαίσια τοῦ νέου μαθήματος ποὺ ὀνομάζεται Project ἢ ἐρευνητικὲς ἐργασίες, ἀνέλαβαν νὰ παρουσιάσουν τὸν βίο τὴν Ἁγίας Φιλοθέης τῆς Ἀθηναίας, ἡ ὁποία μαρτύρησε στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας, τὸ 1589. Οἱ μαθητὲς, ὡς ἔκφραση ὅσων διδάχθηκαν γιὰ τὴν Ἁγία, πραγματοποίησαν μιὰ θεατρικὴ παράσταση, μὲ θέμα τὸ βίο τῆς Ἁγίας. Ἡ παράσταση πραγματοποιήθηκε στὸ σπίτι τῆς Ἁγίας Φιλοθέης,

*Ὡς Νεομάρτυρες
χαρακτηρίζονται
ὅσοι μαρτύρησαν
μετὰ τὴν ἄλωση
τοῦ 1453, στὰ χρόνια
τῆς Τουρκοκρατίας
δηλαδή, καὶ μέχρι
σήμερα.*

ποὺ ἦταν καὶ τὸ Μοναστήρι της, στὸ κέντρο τῆς Ἀθῆνας. Ἀνακαινίστηκε προσφάτως τὸ οἶκμα αὐτὸ καὶ θεωρεῖται ὡς τὸ παλαιότερο τῆς Ἀθῆνας (σήμερα λειτουργεῖ ὡς μουσεῖο).

Ἀπὸ τὴν ἐπικοινωνία μας μὲ φιλόλογους, ποὺ συμμετεῖχαν στὸ Project, πληροφορηθήκαμε ὅτι οἱ μαθητὲς ἔζησαν ὅλη αὐτὴ τὴν διαδικασίαν μὲ πολλὴ προθυμία καὶ χαρά. Καὶ αἰσθάνονταν παροῦσα τὴν Ἁγία, καθὼς ἐτοί-

μαζαν τὰ σχετικά μὲ τὴν παράσταση. Παράλληλα, μάθαιναν λεπτομέρειες γιὰ τὸ βίο της καὶ τὰ γεγονότα τῆς Τουρκοκρατίας. Ἀνάλογες δράσεις, προτείνονται ἀπὸ ἐπιστήμονες, παιδαγωγούς κυρίως, ὄχι μόνο στὴν ἐκπαίδευση, ἀλλὰ καὶ στὰ κατηχητικά καὶ τὶς ὁμάδες, ἀκόμη καὶ σὲ μεγαλύτερους, πού ἀνήκουν σὲ συλλόγους, σὲ κύκλους κ.λπ. Διότι, μιὰ ἀνάλογη βιωματικὴ διδασκαλία, συμβάλλει πολὺ στὴν πνευματικὴ ἀνάπτυξη ὧσων συμμετέχουν.

Μιὰ βιωματικὴ διδασκαλία, συμβάλλει πολὺ στὴν πνευματικὴ ἀνάπτυξη ὧσων συμμετέχουν.

ΠΟΙΟΙ ΕΙΝΑΙ ΟΙ ΝΕΟΜΑΡΤΥΡΕΣ

Τὸ θέμα τῶν Νεομαρτύρων μᾶς συγκινεῖ **ιδιαιτέρως**, ἐπειδὴ οἱ Νεομάρτυρες εἶναι σχεδὸν σύγχρονοί μας. Ὁ ἑορτασμός στὴν ἐπαίτιο τῆς κοίμησής τους, μᾶς θυμίζει τὸν τελικὸ προορισμὸ μας, πού εἶναι ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ.

Ὡς μέλη τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, ζητοῦμε καθημερινὰ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ καὶ οἱ Νεομάρτυρες⁴ μᾶς θυμίζουν ὅτι εἴμαστε ἀδύνατοι χωρὶς τὴ Χάρη Του. Διότι, ἡ μονόπλευρη καὶ διαστρεβλωμένη ἐκτίμηση τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, στὴ σύγχρονη ἐποχὴ, κυρίως ὡς ἀποτέλεσμα τῆς κατάρρευσης τῶν πνευματικῶν καὶ ἀνθρωπιστικῶν ἀξιών, ὀδηγεῖ συχνὰ στὸ ἄγχος καὶ τὴν ἀπελπισία⁵.

Ἡ γενναία παρουσία τῶν Νεομαρτύρων,

μὲ τὴν ὁμολογία τῆς ὀρθόδοξης πίστεως, ἐνώπιον τῶν δημίων, ἐνίσχυε καὶ συνεχίζει νὰ ἐνισχύει κάθε χριστιανό. Μὲ τὴν ἀλήθεια τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας Του, οἱ Νεομάρτυρες ἀποτελοῦν **εὐωδία Χριστοῦ**, κατὰ τὸν Ἅγιο Νικόδημο τὸν Ἁγιορείτη⁶.

Ο ΛΟΓΟΣ ΠΟΥ ΚΑΘΙΕΡΩΘΗΚΑΝ ΟΙ ΓΙΟΡΤΕΣ ΤΩΝ ΝΕΟΜΑΡΤΥΡΩΝ

Συγκλονίζει ὁ Συναξαριστής, ὅταν γράφει γιὰ τοὺς Χριστιανούς τῆς Κων/πολης, μετὰ τὸ μαρτύριο τοῦ Ἁγίου Νικολάου, πού κατήγετο ἀπὸ τὸ Καρπενήσι καὶ μαρτύρησε στὴν Πόλη. Γράφει ὁ Συναξαριστής⁷ γιὰ τοὺς χριστιανούς: **«Γεννήθηκε σεμνὴ μέσα τους ἡ ὑπερφάνεια, γιατί εἶχαν ἀνάμεσά τους μιὰ εὐγενικὴ καὶ ἥρωικὴ μορφὴ τῆς πίστεως. Συγχρόνως γεννήθηκε καὶ ἡ ἀπόφαση νὰ μοιάσουν πρὸς ἐκεῖνον».**

Αὐτὸ συγκινεῖ καὶ μᾶς σήμερα καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος πού ἡ Ἐκκλησία καθιέρωσε τὶς γιορτές τους. Νὰ τοὺς μοιάσουμε.

Σήμερα, μιὰ τέτοια φιλοσοφία ζωῆς, ὡς πρόταση, μᾶς εἶναι ἀναγκαία, ἐπειδὴ πολλὰ μέτωπα τῆς σύγχρονης κοινωνίας μας βρίσκονται ὑπὸ κατάρρευση. Εἶναι ἀναγκαία ἡ στήριξη τῆς πίστεως μας, καθὼς καὶ τῶν ἀδελφῶν μας, γιὰ νὰ προσδοκοῦμε τόσο τὴν αἰωνιότητα, ὅσο καὶ τὴν πρόοδο τῆς ἐπίγειας πατρίδας μας. Αὐτὴ ἡ πατρίδα, ἀποτελεῖ τὸν παράδεισο πού μᾶς ἐμπιστεύθηκε ὁ Θεὸς στὴ γῆ, καὶ ὀφείλουμε νὰ τὸν προσέχουμε καὶ νὰ τὸν καλλιεργοῦμε, κατὰ τὴν Ἁγία Γραφή. Αὐτὸ ἀποτελοῦσε τὴ βάση τῆς ζωῆς τῶν προγόνων μας καὶ ἔτσι πορεύθηκαν σ' ὅλη τους τὴ

4. Hip. Delehay, *Greek Neomartyrs*, SH 42, Bruxelles 1966, σελ. 254-255.

5. Colin Alves, *Religion and the Secondary School. A report undertaken on behalf of the Education Department of the British Council of Churches*, London: SCM Press, 1968, σελ. 157.

6. Νικόδημου Ἁγιορείτου, *Νέον Μαρτυρολόγιον*, Ἀθῆναι: Ἀστήρ, 1961, σελ. 11.

7. Συναξαριστής Νεομαρτύρων (1400-1900), *Τῶν ἁγίων καὶ Θεοφόρων Πατέρων Μακαρίου Κορίνθου, Νικόδημου Ἁγιορείτου, Νικηφόρου Χίου καὶ διδασκάλου Ἀθανασίου Παρίου*, Θεσσαλονίκη: 1984, σελ. 718.

ζωή. Αξίζει να το θυμόμαστε, σ' αυτούς τους χαλεπούς καιρούς που ζούμε.

Ίδιαίτερη συγκίνηση αισθάνονταν και οί περιηγητές στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, όταν πληροφορούσαν για το θάνατο κάποιου μάρτυρα. Αξίζει να θυμόμαστε αυτό που έγραψε, για τους Έλληνες Νεομάρτυρες, γνωστός Βολλανδιστής⁸ άγιολόγος (ό Hir. Delehay). Γράφει: «Οί Νεομάρτυρες είναι ή μεγαλύτερη δόξα της ελληνικής Έκκλησίας και μπροστά στις λαμπρές αυτές μαρτυρίες της πίστης, κάθε χριστιανός πρέπει να ύποκλίνεται», καταλήγει ο Βέλγος Βολλανδιστής.

ΤΟ ΜΑΡΤΥΡΙΟ ΩΣ Η ΜΕΓΑΛΗ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΕΛΙΚΗ ΝΙΚΗ

Αναμφίβολα, το πιο αποτελεσματικό όπλο που διέθετε ή Έκκλησία, για να αντρκρούσει και να πολεμήσει τόν κίνδυνο του έξισλαμισμού, ήταν το **μαρτύριο** των πιστών παιδιών της. Ό πιστός λαός, όπως και στην πρώτη περίοδο των διωγμών, έβλεπε το **μαρτύριο** ως την πιο μεγάλη **άντίσταση** και **νίκη** των αδυνάτων, των ταπεινών και καταφρονημένων. Και το μαρτύριο συμβάλλει, πρωταρχικά, στη διατήρηση της **αίσιοδοξίας** για την τελική νίκη, και τονώνει την έλπίδα για την ανάκτηση της έλευθερίας.

Ό αριθμός των Νεομαρτύρων παραμένει άπροσδιόριστος και πρέπει να είναι πολύ μεγάλος. Ό Καισάριος Δαπόντες, λόγιος τών χρόνων της τουρκοκρατίας (18^{ος} αιώνας), ύπολογίζει ότι «είναι ύπέρ τούς χίλιους και περισσότεροι»⁹. Ό Πατριάρχης Ίεροσολύμων

8. Οί Βολανδιστές είναι ομάδα Βέλγων Ίησουιτών, οί οποιοί δημοσιεύουν, επί τρεις αιώνες, από το 17^ο αιώνα, τα Acta Sanctorum (τους βίους τών Αγίων). Η μεγάλη αυτή συλλογή περιλαμβάνει τις βιογραφίες και τους θρύλλους τών Αγίων, με τα σχετικά δεδομένα (Fr. Halkin, Βολλανδισταί, Θ.Η.Ε., τόμος 3^{ος}, σελ. 951).

9. Καισαρίου Δαπόντε, Κατάλογος ιστορικός... (1700-

Νεκτάριος γράφει, ότι «ούκ έστι πόλις και τόπος όπη τών Όρθοδόξων ήμών ού προχέονται ύπέρ εύσεβείας τα αίματα»¹⁰. Ό Εγγένιος Βούλγαρης¹¹, μετά την άπαρίθμηση τών γνωστών Νεομαρτύρων, σημειώνει ότι «ούτοι μερίς βραχειά έστι τού τών νεοφανών άγιών παρ' ήμιν κλήρου». Οί γνωστοί σε μās λοιπόν νεομάρτυρες είναι ένα μικρό μέρος μόνον.

Θα το κατανοήσουμε, αν σκεφτούμε πόσο δύσκολο ήταν εκείνα τα χρόνια, να καταγραφούν άμεσα τά γεγονότα. Πληροφορούμαστε γι' αυτά από γεγονότα παράλληλα, όπως παρουσιάζονται από τη σχετική έρευνα.

*Τό μαρτύριο
συμβάλλει
στή διατήρηση
της αίσιοδοξίας
για την τελική νίκη,
και τονώνει την έλπίδα
για την ανάκτηση
της έλευθερίας.*

Αναφέρουμε για παράδειγμα, την περίπτωση τών νεομαρτύρων της Νάουσας. Σχεδόν δύο αιώνες πέρασαν, μέχρι να έρθει ή ώρα να καταταγούν, οί νεομάρτυρες αυτοί, στο άγιολόγιο της Έκκλησίας μας. Τόν Άπρίλιο του 2013, κατά την διάρκεια της Διακαινησίμου Έβδομάδος, έγινε από το Οικουμενικό Πατριαρχείο ή επίσημη πράξη άγιοκατάταξης αυτών τών **1241** νέων μαρτύρων¹².

1784), Βενετία, έν: Κ. Σάθα - Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη, τόμος 3^{ος}, 1872, σελ. 134.

10. Ίωάννου Άναστασίου, Σχεδιάσμα περί τών Νεομαρτύρων, Μνήμη 1821, Θεσσαλονίκη: 1971, σελ. 16.

11. Εγγένιου Βουλγάρεως, Έπιστολή προς Πέτρον τόν Κλαίρκιον, Αθήναι: 1844, σελ. 31.

12. Για την περίπτωση τών Νεομαρτύρων της Νάουσας, ή Πατριαρχική Πράξη Άγιοκατατάξεως Νεομαρτύρων Ναούσας, πραγματοποιήθηκε με τό ύπ' αριθμ. πρωτ. 749 κείμενο, «έν έτει σωτηρίω, βι', κατά μήνα Ίούλιον (ν') Έπιενεμήσεως Γ'» (άπό

Είναι επίκαιρο να αναφέρουμε και τα ιστορικά γεγονότα της Νάουσας, έπειδι μέσα στον Όκτώβριο γιορτάζουμε την άπελευθέρωση της Μακεδονίας από τους Τούρκους, τὸ 1912, με κορυφαία τὴν πόλη τῆς Θεσσαλονίκης, 26 Όκτωβρίου. Στὶς 17 Όκτωβρίου άπελευθερώθηκε ἡ Νάουσα, ἡ ὁποία τὸ 1955 χαρακτηρίστηκε ἐπισημῶς **ἥρωική πόλη**, εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος τῆς θυσίας τῶν κατοίκων τῆς. Τὰ τελευταῖα χρόνια, ἡ ἔρευνα ἔφερε στὸ φῶς τὰ σχετικὰ γεγονότα καὶ τὰ πρόσωπα ποὺ μαρτύρησαν τὸ 1822, με τὴν καταστροφή τῆς Νάουσας ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Αναφέρουμε, ὡς παράδειγμα, τὶς περιπτώσεις τῶν συζύγων τῶν τριῶν καπεταναίων Ζαφειράκη, Καρατάσου καὶ Γάτσου. Μαρτύρησαν με πολλές καὶ πολλοὺς ἄλλους στὴ Θεσσαλονίκη, ὅταν οἱ Τούρκοι τοὺς μετέφεραν δεμένους ἀπὸ τὴ Νάουσα, γιὰ νὰ τοὺς πείσουν νὰ ἀλλαξοπιστήσουν. Περιγράφει πολὺ παραστατικὰ τὰ φοβερὰ βασανιστήρια καὶ τὸ φρικτὸ θάνατο αὐτῶν τῶν αἰχμαλῶτων, ἰδιαίτερα τῶν γυναικῶν, ὁ γνωστὸς Γάλλος περιηγητὴς, Πουκεβίλ, ἱστορικὸς καὶ γενικὸς πρόξενος τῆς Γαλλίας στὴν αὐτὴ τοῦ Ἀλῆ-Πασᾶ.

**Οἱ γνωστοὶ σὲ
μᾶς νεομάρτυρες
εἶναι ἓνα μικρὸ μέρος
μόνον.**

Υπογραμμίζει ὁ Πουκεβίλ: «*Επὶ πολὺν χρόνον δίσταζα, ἂν ἔπρεπε νὰ ἀναφέρω τὰ γεγονότα αὐτά. Ἡ φωνὴ ὅμως τῆς ἀλήθειας, μοῦ ἐπιβάλλει τὴν ἀφήγησή τους. Οἱ ταλαίπωρες ἐκεῖνες γυναῖκες ὑπέστησαν τέτοια μαρτύρια, ὥστε νιώθω φρίκη ἀναγράφοντάς τα. Θὰ μπορούσαμε νὰ μιλοῦμε ὧρες ἀτέλειωτες γιὰ τὰ φρικτὰ βασανιστήρια καὶ τὸν μαρτυρικὸ θάνατο χιλιάδων ἀθῶνων ἀμάχων, καθὼς καὶ γιὰ τὴ φοβερὴ ἐπιπονητικότητα τῶν δημι-*

ων τους, ποὺ με πρωτοφανῆ σαδισμό δὲ σεβάστηκαν τίποτα»¹³, καταλήγει ὁ Γάλλος περιηγητὴς.

Τὰ γεγονότα αὐτὰ καταγράφει καὶ ὁ πρόξενος τῆς Γαλλίας Μποτοῦ στὴ Θεσσαλονίκη, με ἡμερομηνία 10 Μαΐου 1822: «*Οἱ γυναῖκες καὶ τὰ μικρὰ παιδιὰ ποὺ γλύτωσαν στὴν πρώτη φάση τῶν σφαγῶν, σκλαβώθηκαν. Κι ἀπὸ τότε τὰ μάτια τους κουράστηκαν ἀπὸ τὸ καθημερινὸ θέαμα τοῦ ἔλεινοῦ ἔμπορίου ἐκείνων τῶν ἀτυχῶν θυμάτων*».

Κατὰ τὴν ἐπιστροφή τοῦ Ἐμποῦ Λουμποῦτ πασᾶ στὴ Θεσσαλονίκη, κρεμάστηκαν, μπροστὰ στὶς πύλες τῆς πόλης, πάνω ἀπὸ 60 αἰχμάλωτοι. Ὅλοι οἱ μάρτυρες τῆς Νάουσας, **1241 στὸν ἀριθμὸ**, εἶναι Ἐθνομάρτυρες ἀλλὰ καὶ μάρτυρες Χριστοῦ, ἐπειδὴ ὁμολόγησαν τὴν πίστη τους, ἐνῶ θὰ ἀπαλλάσσονταν ἀπὸ τὸ μαρτύριο ἂν ἀκολουθοῦσαν τὸ Ἰσλάμ.

ΤΟ ΜΑΡΤΥΡΙΟ ΤΩΝ ΝΕΟΜΑΡΤΥΡΩΝ ΩΣ Η ΟΥΣΙΑ ΟΜΟΛΟΓΙΑΣ ΤΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ

Ἡ περίπτωση τῶν Νεομαρτύρων δείχνει ἀνάγλυφα τὴν ταυτότητα καὶ ὁμοιογένεια τῆς Ἐκκλησίας, ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐποχὴ μέχρι σήμερα. Ἡ Ὁρθοδοξία εἶναι φυσικὴ συνέχεια τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιότητας, με τὴν ὁποῖαν συνδέεται ὀργανικὰ καὶ ἀδιάσπαστα.

Ἡ θεολογία τῆς Ἐκκλησίας μας εἶναι Θεολογία τῆς Μαρτυρίας – τῆς ὁμολογίας τοῦ μοναδικοῦ γεγονότος τῆς κοινωνίας τοῦ ἀνθρώπου με τὸ Θεό. Καὶ ὅπως εὐστοχα σημειώνει ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς Ἰωάννης Κορναράκης¹⁴, «*Θεολογία χωρὶς μαρτυρία Ἰησοῦ Χριστοῦ δὲν εἶναι Θεολογία*». Ἀλλὰ καὶ

13. Frank Rouqueville, *Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, ἥτοι ἡ ἀναγέννησις τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθῆναι: 1890, τόμος Β΄, σελ. 206 καὶ 208 (τὸ ἔργο εἶναι τετράτομο· ἀναφέρει καὶ μερικοὺς Νεομάρτυρες).
14. Ἰωάννου Κορναράκη, *Ὁ ἀνθρώπος τοῦ οὐμανισμοῦ καὶ ὁ ἀνθρώπος τῆς ὀρθοδοξίας*, Πρακτικὰ ΣΤ΄ Πανελληνίου Θεολογικοῦ Συνεδρίου, ΠΕΘ, 1986, Ἀθῆναι: Πανελλήνιος Ἐνωσις Θεολόγων, 1988, σελ. 257-276 καὶ 295-298.

τὸ περιοδικὸ τῆς Ἰερᾶς Μητροπόλεως Βεροίας, Ναούσης καὶ Καμπανίας, *Παύλιος Λόγος*, Βέροια, τεύχος 86, Ἰούλιος - Αὐγούστος 2010, σελ. 14-15).

«Ὁρθοδοξία χωρὶς μαρτυρία Χριστοῦ, εἶναι δη-
μαγωγία», κατὰ τὸν ἴδιο καθηγητὴ¹⁵.

Ἡ θεολογία τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νέων
μαρτύρων ἔχουν κοινὰ σημεῖα: «ἡ ταυτότητα
τῶν μαρτυρίων τους, βρίσκεται στὴν οὐσία τῆς
ὁμολογίας», γράφει ὁ Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἁγιο-
ρείτης¹⁶. Καὶ τίθεται τὸ ἐρώτημα: **τί ἀκριβῶς
ὁμολογοῦν οἱ Νεομάρτυρες;**

Σύμφωνα μὲ τὸν Ἅγιο Νικόδημο:

**1) Οἱ Νεομάρτυρες ἀνακαίνιζον τὸ
κήρυγμα τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων.** Διπλαδὴ
συνεχίζουν τὴν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας καὶ
δὲν διακόπτεται ἡ ὀρθόδοξη πίστη τοῦ λαοῦ
μας. Αὐτὸ μᾶς βοηθᾷ νὰ συνειδητοποιήσου-
με τὴν τεράστια σημασία τῆς ὁμολογίας καὶ
τοῦ μαρτυρίου τους¹⁷ μὲ τὴν ὑπενθύμηση
τοῦ λόγου τοῦ Κυρίου: «...ὅστις ὁμολογήσει
ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω
καὶ ἐγὼ ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τοῦ Πατρὸς μου τοῦ
ἐν οὐρανοῖς...» (Ματθ. 10, 32).

**2) Οἱ Νεομάρτυρες ὁμολογοῦν τὴν
θεότητα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.** Γνωρίζουμε
τοὺς ἀγῶνες τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὴν ἀλήθεια
τῆς πίστεως. Καὶ γνωρίζουμε τὴν ἀναστάτω-
ση ποὺ προκάλεσαν οἱ αἱρετικοί, ὅταν, ἀπὸ
τὸν ἐγωκεντρισμὸ τους, ἀρνοῦνταν ἀκόμη
καὶ τὶς ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συ-
νόδων καὶ προχωροῦσαν στὴν λανθασμένη
πορεία τους. Οἱ Νεομάρτυρες, στὰ σκοτεινὰ
χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας, μὲ τὴν ὁμολογία
τῆς Ὁρθόδοξης πίστεως καὶ τὴ θυσία τους,
διατράνωσαν τὴν ἀλήθεια τῆς θεότητας τοῦ
Χριστοῦ. Ἀλλὰ μπροστὰ στοὺς διώκτες τους,
οἱ Νεομάρτυρες ὁμολογοῦν,

3) καὶ τὸ Μέγα μυστήριό τῆς Ἁγίας

Τριάδος. Ὁμολογοῦν τὸ βασικὸ δόγμα τῆς
Ὁρθόδοξης πίστεως, τὸ δόγμα τοῦ Τριαδικοῦ
Θεοῦ. Γι' αὐτὸ, ὁ Σέρβος Ἅγιος τῶν ἡμερῶν
μας, Ἰουστίνος Πόποβιτς, εἶπε ὅτι «οἱ βίοι τῶν
Ἁγίων καὶ ἐν προκειμένῳ τῶν Νεομαρτύρων,
ἀποτελοῦν τὴν ἐφηρμοσμένη Δογματικὴ. Ὅλοι
οἱ μάρτυρες, παλαιοὶ καὶ νέοι, ἀνήκουν στὴν
Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ καὶ αὐτὸ ἐκφράζεται μὲ
τὴν πεποίθηση ὅσων βρίσκονται στὴ γῆ καὶ
ἐπικοινωνοῦν μὲ τοὺς ἁγίους, ἐπικεφαλῆς τῶν
ὁποίων βρίσκεται ἡ Θεοτόκος».

Εἶναι σημαντικό νὰ τὰ θυμόμαστε.

*Ἡ περίπτωση
τῶν Νεομαρτύρων
δείχνει ἀνάγλυφα
τὴν ταυτότητα καὶ
ὁμοιογένεια τῆς
Ἐκκλησίας, ἀπὸ τὴν
ἀρχαία ἐποχὴ μέχρι
σήμερα.*

ΟΙ ΝΕΟΜΑΡΤΥΡΕΣ ΩΣ ΤΑ ΠΡΟΤΥΠΑ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΥ ΜΑΣ ΒΙΟΥ

Οἱ Νεομάρτυρες μᾶς θυμίζουν καὶ ὅλα τὰ
χριστιανικά μας καθήκοντα. Νὰ ἀναφέρουμε
ὡς παράδειγμα τὸ μαρτύριο τοῦ Νεομάρτυρα
Ζαχαρία ἀπὸ τὴν Ἄρτα, ποὺ βρέθηκε στὴν
Πάτρα τὸ 1782. Ὁ Συναξαριστὴς γράφει: «Πο-
ρευθεὶς ὁ μάρτυρας εἰς τὸ ἐργαστήριον –ἦταν
γουνναρᾶς– ἐπώλησεν ἅπαντα τὰ υπάρχοντά του
καὶ διέδωκεν ἐλεημοσύνην τοῖς πτωχοῖς, ἔπειτα
δὲ παρουσιασθεὶς εἰς τὸν κριτὴν, ὠμολόγησε μετὰ
παρρησίας τὸν Χριστόν». Καὶ συνεχίζει ὁ Συ-
ναξαριστὴς περιγράφοντας τὰ βασανιστήρια
καὶ τὸ θάνατο τοῦ μάρτυρα.

Μᾶς ἐντυπωσιάζει τὸ γεγονός, ὅτι ὁ

15. Ἰωάννου Κορναράκη, Ἡ πρόκληση τῆς «νεόφυτης
ὀρθοδοξίας», ἐν: «Κωνσταντίνος Δωρ. Μουρατί-
δης-Πρόμαχος Ὁρθόδοξίας», Τιμητικὸ ἀφιέρωμα,
Ἀθῆναι: Πανελλήνιος Ἐνωσις Θεολόγων, 2003,
σελ. 451-461.

16. Νικοδήμου Ἁγιορείτου, *Νέον Μαρτυρολόγιον*,
Ἀθῆναι: Ἀστὴρ, 1961, σελ. 11.

17. A. Carayon, *Relations inédites des Missions de la
Compagnie de Jésus à Constantinople et dans le
Levant au XVII siècle*, Poitiers 1864, ἀπόσπασμα
ἀπὸ τὸ ἔργο αὐτὸ ἐν: *Γρηγόριος Παλαμᾶς*, 69 (1986),
σελ. 240. / Hip. Delehave, σελ. 253.

μάρτυρας δὲν χρησιμοποιεῖ τὰ χρήματα γιὰ τὴν ἀπαλλαγὴ του, ἀλλὰ τὰ προσφέρει στοὺς φτωχοὺς ἀδελφούς του. Αὐτὸ εἶναι μῆνυμα ἀνιδιοτέλειας.

Ἐνα ἄλλο δυνατὸ μῆνυμα εἶναι ἡ ὑπέρβαση τοῦ φόβου.

Ὁ φόβος¹⁸ εἶναι τὸ συναίσθημα τῆς ἀνσυχίας ποὺ προκαλεῖται ἀπὸ τὴν ὕπαρξη ἐπικείμενου, πραγματικοῦ κινδύνου. Στὴν Ἁγία Γραφὴ τὸ πρόβλημα περιγράφεται ὡς ἔλλειψη ἐμπιστοσύνης στὸ Θεό. Θυμόμαστε τὸ ἐρώτημα: «*Εἰ τὸν χόρτιον τοῦ ἀγροῦ, σήμερον ὄντα καὶ αὔριον εἰς κλίβανον βαλλόμενον, ὁ Θεὸς οὕτως ἀμφιέννυσιν, οὐ πολλῶ μᾶλλον ὑμᾶς, ὀλιγόπιστοι;*» (Ματθ. 6, 30). Πρόκειται λοιπὸν γιὰ ὀλιγοπιστία. Ἐλλειψη ἐμπιστοσύνης στὸ

Τὴν κατάσταση αὐτὴ τῆς ὀκνηρίας, ποὺ περιλαμβάνει ὅλων τῶν εἰδῶν τὶς δραστηριότητες, προσπαθοῦμε νὰ τὴ δικαιολογήσουμε στὴ συνείδησή μας μὲ πολλοὺς τρόπους.

Θεό. Ἀλλὰ καὶ ἔλλειψη ἀγάπης, ὅπως γράφει ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Θεολόγος στὴν Α΄ Καθολικὴ του ἐπιστολῆ: «*Ἡ τελεία ἀγάπη ἔξω βάλλει τὸν φόβον...*» (Α΄ Ἰω. 4, 18).

Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Σιναΐτης (ὁ συγγραφέας τῆς ΚΛΙΜΑΚΟΣ) σχετίζει τὸ φόβο μὲ τὴ δειλία. Καὶ γράφει ὅτι «*ἡ δειλία εἶναι νηπιακὴ συμπεριφορὰ μᾶς ψυχῆς ποὺ γέρασε στὴν κενοδοξία. Ἡ δειλία εἶναι ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὴν πίστη*»¹⁹. Καὶ συνεχίζοντας ὁ ἅγιος Ἰωάννης, γράφει ὅτι «*ὅσοι ὑποκύπτουν στὴ δειλία, πολλὰς*

φορὰς χάνουν τὸ μυαλό τους». Καὶ στὴ συνέχεια: «*Ὅποιος κρατᾷ τὰ χέρια του τὸ ραβδί τῆς προσευχῆς, δὲν πρόκειται νὰ σκονιάσει. Ἀλλὰ καὶ ἂν σκονιάσει, δὲν θὰ πέσει ἐντελῶς. Διότι ἡ προσευχὴ εἶναι ἓνας εὐσεβῆς τύραννος τοῦ Θεοῦ...*»²⁰.

Ἐχει σημασία νὰ ἐννοοῦμε **ἔτσι** τὸν πνευματικὸ μας ἀγώνα καὶ τὴν προσευχή. Γιατὶ ἔτσι θὰ δεχόμαστε, ὅτι κάθε βῆμα πρὸς τὴν ἐπιτυχία τοῦ στόχου μας²¹, ἀποτελεῖ δωρεὰ τοῦ Θεοῦ. Καὶ κάθε προσπάθεια γιὰ τὴν ἀπόκτηση τῆς Ἀγάπης, **ἀπὸ τὴ δική Του** μόνον Ἀγάπη μπορεῖ νὰ προέρχεται.

Αὐτὰ ὅμως, πνευματικὴ ἐργασία καὶ προσευχή, ἀπαιτοῦν πόνου καὶ μόχθο. Καὶ ὅλοι μας, σὲ μικρότερο ἢ μεγαλύτερο βαθμὸ, προσπαθοῦμε νὰ ἀποφύγουμε αὐτὸν τὸν μόχθο καὶ πολὺ συχνὰ χάνουμε κάθε εὐκαιρία πνευματικῆς προόδου, γιατί μᾶς νικᾷ ἡ ὀκνηρία. Τὴν κατάσταση αὐτὴ τῆς ὀκνηρίας, ποὺ περιλαμβάνει ὅλων τῶν εἰδῶν τὶς δραστηριότητες, προσπαθοῦμε νὰ τὴ δικαιολογήσουμε στὴ συνείδησή μας μὲ πολλοὺς τρόπους. Αὐτὴ εἶναι μιὰ ἀνώριμη στάση. Μποροῦμε νὰ διορθώσουμε τὴν κατάσταση, ἂν παραδεχθοῦμε καὶ στὸν ἑαυτὸ μας, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον τοῦ πνευματικοῦ μας, τὴν ἀνώριμη αὐτὴ στάση μας.

Στὰ πλαίσια τῆς λεγόμενης Παγκοσμιοποίησης, πολλὰ θὰ ἀλλάξουν καὶ ἄλλα θὰ προβληθοῦν προκλητικά, θέτοντας τὸ δίλημμα: «*Ὁρθόδοξη πίστη ἢ συμβιβασμός*»; Καλούμαστε, μέσῳ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς μας, νὰ προσανατολισθοῦμε πρὸς τὴν ἀπάντηση ποὺ ἀναμένει ἀπὸ μᾶς ὁ Χριστός. Καὶ ὀφείλομε, ὡς θαυμαστὲς καὶ μιμητὲς τῶν Ἁγίων μαρτύρων, νὰ συνδέσουμε τὴ ζωὴ μας μὲ τὴ χάρη Του. Ὅπως μᾶς ὑπενθυμίζει ὁ ποιητὴς Βερίτης²²,

18. Peck Skott, Ὁ δρόμος ὁ λιγότερο ταξιδεμένος, μτφρ. Στ. Ζαχαροπούλου, Ἀθήνα: Κέδρος, 1988, σελ. 258-263.

19. Κλίμαξ, Λόγ. Κ΄ (περὶ δειλίας) § 2 ἐξ.

20. Ἰωάννου Σιναΐτου, Κλίμαξ, Ὀρωπὸς: Ι.Μ. Παρακλήτου, 1986, σελ. 235-236.

21. Εὐαγγελία Τσαγκαρλῆ-Διαμάντη, Εἰδικὴ Διδακτικὴ τῶν Θρησκευτικῶν, Ἀθήνα: Αὐτοέκδοση, 2011, σελ. 108.

22. Γ. Βερίτη, Ἄπαντα ποιήματα, Ἀθήνα: Δαμασκός, σελ. 298.

«Ἀτρόμητ' εἶν' οἱ μάρτυρες οἱ ἄλυσσοδεμένοι.
Τὴν πίστη τοῦ Ναζαρηνοῦ καὶ τὴν ἀγάπη χτές,
μὲ θάρρος διαλαλήσανε μπρὸς στοὺς βασιανιστές.
Κανέννας δὲν ἐδείλιασε, κανεὶς δὲν ἐκλονίστη.
Ἄς ἔρθουν χίλιοι τύραννοι καὶ μύριοι δικαστές,
εἶναι γλυκὸς ὁ θάνατος γιὰ τοῦ Χριστοῦ τὴν πίστη»²³.

Καὶ ἡ Ἐκκλησία, μὲ τοὺς ὕμνους της, παρηγορεῖ τὰ μέλη της, ὄλους ἐμᾶς καὶ μᾶς προτρέπει:

23. Γ. Βερίτη, Ἄπαντα - Ποιήματα, ἐκδ. Δαμασκός, Ἀθῆναι 1975⁴, σελ. 298.

«Ἀγάλλου μουσικῶς, ἡ Χριστοῦ Ἐκκλησία, ὀρῶσα
σοὺς υἱούς, Νεομάρτυρας, κύκλω τραπέζης σου
καὶ βήματος, ἱσταμένους ἐν κόνεσιν, ὡς νεόφυτα
τῶν ἐλαιῶν, καὶ τῷ Κτίστῃ ἀνακραύγαζε· σὺ τῶν
Μαρτύρων ὑπάρχεις, Χριστὲ τὸ στερέωμα».

(Κοντάκιον Ἑορτῆς).

Σ' αὐτὸ τὸ στερέωμα νὰ ἀξιώνομαστε ὅλοι, καὶ μὲ ἀνδρεία μεγάλη νὰ ὁμολογοῦμε
Τὸν Ἰησοῦ Χριστό, τιμώντες καὶ μιμούμενοι
τοὺς Νεομάρτυρες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΠΗΓΕΣ:

- ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΙΩΑΝΝΗΣ, *Σχεδιάσμα περί τῶν Νεομαρτύρων, Μνήμη 1821*, Θεσσαλονίκη: 1971.
- ΒΕΡΙΤΗΣ Γ., *Ἄπαντα ποιήματα*, Ἀθῆναι: Δαμασκός, 1969.
- ΒΟΥΛΓΑΡΙΣ ΕΥΓΕΝΙΟΣ, *Ἐπιστολή πρὸς Πέτρον τόν Κλαίρικιον*, Ἀθῆναι: 1844.
- ΔΑΠΟΝΤΕΣ ΚΑΙΣΑΡΙΟΣ, *Κατάλογος ἱστορικός... (1700-1784)*, Βενετία: Κ. Σάθα - Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη, τόμος 3^{ος}, 1872.
- ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ, *Οἱ Νεομάρτυρες εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀγωγῆς*, ἐν: Πρακτικά Θεολογικοῦ Συνεδρίου, Εἰς τιμὴν καὶ μνήμην τῶν Νεομαρτύρων, Ἱερά Μητρόπολις Θεσσαλονίκης, 1986, σελ. 313-328.
- ΙΩΑΝΝΟΥ ΣΙΝΑΪΤΟΥ, *Κλίμαξ*, Ὠρωπὸς: I.M. Παρακλήτου, 1986.
- ΚΟΡΝΑΡΑΚΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, *Ἡ πρόκληση τῆς «νεόφυτης ὀρθοδοξίας»*, ἐν: «Κωνσταντίνος Δωρ. Μουρατίδης-Πρόμαχος Ὀρθοδοξίας», Τιμητικὸ ἀφιέρωμα, Ἀθῆναι: Πανελλήνιος Ἐνωσις Θεολόγων, 2003, σελ. 451-461.
- ΚΟΡΝΑΡΑΚΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, *Ὁ ἄνθρωπος τοῦ οὐμανισμοῦ καὶ ὁ ἄνθρωπος τῆς ὀρθοδοξίας*, Πρακτικά ΣΤ' Πανελληνίου Θεολογικοῦ Συνεδρίου, ΠΕΘ, 1986, Ἀθῆναι: Πανελλήνιος Ἐνωσις Θεολόγων, 1988, σελ. 257-276 καὶ 295-298.
- ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ ΑΓΙΟΡΕΙΤΗΣ, *Νέον Μαρτυρολόγιον*, Ἀθῆναι: Ἀστὴρ, 1961.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ, *Θεολογία ἀρχαίων καὶ νέων μαρτυρολογίων*, ἐν: Πρακτικά Θεολογικοῦ Συνεδρίου -εἰς τιμὴν καὶ μνήμην τῶν νεομαρτύρων-, Ἱερά Μητρόπολις Θεσσαλονίκης, 1986, σελ. 117.
- Συναξαριστὴς Νεομαρτύρων (1400-1900), *Τῶν ἀγίων καὶ Θεοφόρων Πατέρων Μακαρίων Κορίνθου, Νικοδήμου Ἀγορείου, Νικηφόρου Χίου καὶ διδασκάλου Ἀθανασίου Παρίου*, Θεσσαλονίκη: 1984, σελ. 718.
- ΤΣΑΓΚΑΡΑΗ-ΔΙΑΜΑΝΤΗ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ, *Εἰδικὴ Διδακτικὴ τῶν Θρησκευτικῶν*, Ἀθῆναι: Αὐτοέκδοση, 2011.
- ΤΣΑΜΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, *Ἀγιολογία τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας*, Θεσσαλονίκη: Πουρναρᾶ, 1999.
- Γιὰ τὴν περίπτωσιν τῶν Νεομαρτύρων τῆς Νάουσας, ἡ Πατριαρχικὴ Πράξις Ἀγιοκατατάξεως Νεομαρτύρων Ναούσης, πραγματοποιήθηκε μὲ τὸ ὑπ' ἀριθμ. πρωτ. 749 κείμενο, «ἐν ἔτει σωτηρίῳ, βί', κατὰ μῆνα Ἰούλιον (π') Ἐπινεμήσεως Γ'» (ἀπὸ τὸ περιοδικὸ τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Βεροίας, Ναούσης καὶ Καμπανίας, *Παύλειος Λόγος*, Βέροια, τεύχος 86, Ἰούλιος - Αὐγούστος 2010, σελ. 14-15).
- A. CARAYON, *Relations inédites des Missions de la Compagnie de Jésus à Constantinople et dans le Levant au XVII siècle*, Poitiers 1864, ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ ἔργο αὐτὸ ἐν: *Γρηγόριος Παλαμᾶς*, 69 (1986), σελ. 240.
- ALVES COLIN, *Religion and the Secondary Scool. A report undertaken on behalf of the Edukation Department of the British Council of Churches*, London: SCM Press, 196.8.
- FRANK ROUQUEVILLE, *Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως, ἧτοι ἡ ἀναγέννησις τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθῆναι: 1890.

Η ΖΩΝΤΑΝΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΑ

Τοῦ κ. **Ἡλίας Λιαμῆ**, Δρ. Θεολογίας, συγγραφέα

Σέ ἐποχές σάν τή δική μας, σέ ἐποχές κρίσης, ὅπως συνηθίζουμε νά λέμε, ὅλα τείνουν νά γίνονται σέ υπερθετικό βαθμό. Οἱ ἀπαισιόδοξες ἀναλύσεις περιγράφουν τήν ἀπόλυτη καταστροφή, ἐνῶ οἱ αισιόδοξες ὠραιοποιοῦν σέ τέτοιο βαθμό τίς δυσκολίες, ὥστε νά νομίζει κανείς, πώς τά πάντα δέν εἶναι παρά ἕνα ἄσχημο ὄνειρο. Παράλληλα καί οἱ ἀντιδράσεις κινοῦνται ἀπό τό ἕνα ἄκρο, ἐκεῖνο τοῦ πανικοῦ, πού κάνει τούς ἀνθρώπους νά κρύβουν τά χρήματά τους κάτω ἀπό τό μαξιλάρι, στό ἄλλο, ἐκεῖνο τῆς ἀπόλυτης ἀνεμελιᾶς, σάν νά μὴν ἔχει ἀλλάξει τίποτα.

***Δέν εἶναι τυχαία ἡ
θλιβερή διαπίστωση
πώς ὡς λαός
ὑπολειπόμεδα τραγικά
στή συμμετοχή μας
σέ πρωτοβουλίες καί
δεσμούς ἐθελοντισμοῦ
καί κοινωνικῆς
δράσης.***

Ἀνεξάρτητα πάντως ἀπό τό ποιοῦ ἄκρο ἔλκει τόν καθέναν ἀπό μᾶς, ἡ δική μας, ἡ Ἑλληνική ἰδιαιτερότητα μιᾶς κατὰ τά φαινόμενα πανευρωπαϊκῆς, ἴσως καί παγκόσμιας κρίσης, συνοδεύεται ἀπό πολύ θυμό, ἀλλά καί συγχρόνως ἀπό μεγάλη ἀπαξίωση θεσμῶν καί προσώπων. Ἀπελπισμένοι καί ὑπεραιοδόξοι κατὰ βάθος συμφωνοῦν σέ

ἕνα πράγμα:

Δέν ζοῦμε στήν πατρίδα πού θά θέλαμε. Εἴτε βυθιστοῦμε πιό πολύ, εἴτε ἐπαληθευτοῦν τά πιό αισιόδοξα σενάρια γιά μιὰ λιγότερο ἐπώδυνη ἔξοδο ἀπό τήν στενωπό, ἕνα παραπονεμένο ὄνειρο γιά μιὰ ἄλλη ποιότητα ἐθνικοῦ καί κοινωνικοῦ βίου θά συνεχίσει νά πλανᾶται. Αὐτά πού μᾶς πικραίνουν εἶναι πολλά καί ὁ καθένας, ἂν τοῦ δινόταν ἡ εὐκαιρία, θά εἶχε ὅπωςδήποτε νά καταθέσει τήν δική του προσωπική διαπίστωση. Αὐτό ὅμως πού φαίνεται νά βαραίνει ὅλους εἶναι μιὰ γενικευμένη καχυποψία. Καχυποψία, ὄχι μόνον ἀπέναντι στά προγράμματα καί τά ὄραματα, στίς ὑποσχέσεις καί τίς ἀναλύσεις, ἐνθεν κακεῖθεν. Καχυποψία –κι αὐτό εἶναι τό χειρότερο– ἀπέναντι στόν διπλανό μας, τόν καθημερινό συνάνθρωπό μας, τόν ὅποιονδήποτε ἔρχεται σέ ἐπαφή μαζί μας, εἴτε σέ οικονομικό, εἴτε σέ κοινωνικό ἐπίπεδο. Πίσω ἀπό κάθε δοσοληψία κρύβεται ἡ ὑποψία ἄνομου πλουτισμοῦ, πίσω ἀπό κάθε συναναστροφή κρύβεται ἡ ὑποψία μιᾶς εἰς βάρος μας ἰδιοτελείας. Δέν ἐμπιστευόμαστε κανένα καί τίποτα. Καί ἡ ρίζα αὐτῆς τῆς στάσης –δυστυχῶς– πηγάζει ἀπό μιὰ συνειδητή ἢ ὑποσυνείδητη γνώση, βασισμένη στήν αὐτοπαράτηρησι: μέ τό χρόνο, ὅλο καί μειώνεται ἡ συλλογικότητα καί ἡ κοινωνική διάσταση τῶν πράξεών μας. Μέ ἄλλα λόγια, μέρα μέ τή μέρα αισθανόμαστε πώς τό μόνο πού μᾶς ἀφορᾷ εἶναι ἡ ἀτομική μας, ἡ ἔστω τοῦ στενοῦ κοινωνικοῦ μας κύκλου ἀνέλιξι καί τακτοποίηση. Κάνοντάς τους ὅμως ὅλους ἀνταγωνιστές, ὑπέστημεν τίς ἀντίστοιχες συνέπειες: Δεχοῦμαστε τήν ἀκριβῶς ἀνάλογη συμπεριφορά ἢ ζοῦμε διαρκῶς

μέ τήν ὑπόψια πώς θά τήν ὑποστούμε. Ἡ καρδιά μας καί μοιραία ἡ ματιά μας ἔχουν στενέψει τραγικά. Δέν εἶναι ἄλλωστε τυχαία ἡ θλιβερή διαπίστωση πώς ὡς λαός ὑπολειπόμεθα τραγικά στή συμμετοχή μας σέ πρωτοβουλίες καί θεσμούς ἐθελοντισμοῦ καί κοινωνικῆς δράσης.

Βεβαίως δέν πρόκειται μόνο περί προσωπικῶν μας ἐντυπώσεων. Ὅντως βαλλόμεθα διαρκῶς ἀπό ἀρνητικά πρότυπα καί ἀρνητικές ἐνέργειες ἐκείνων πού βρέθηκαν νά καλοῦν μέ κούφια λόγια σέ κούφια ὁράματα. Μεγαλοσχήμονες σέ δημόσιες θέσεις, μέ συσσωρευμένη ἀσυνέπεια λόγων καί ἔργων, κατέληξαν νά εἰσπράττουν περιφρόνηση, στήν καλύτερη τῶν περιπτώσεων καί μέχρι χειροδικία ὀργῆς στή χειρότερη. Πάρ' ὅλα αὐτά, λίγο μᾶς ἀπασχολεῖ ἡ αἰτία τοῦ συμπτώματος. Καί αὐτή δέν εἶναι ἄλλη ἀπό τήν ἀποσιώπηση –ἴσως καί σταδιακή ἀδρανοποίηση– μιᾶς βασικῆς ἀρχῆς:

Τό μυαλό καί κυρίως ἡ καρδιά ἀπεχθάνεται τίς ἀσάρκωτες ιδέες καί τά ἀφηρημένα ὁράματα. Ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας μᾶς διδάσκει πώς οἱ μεγαλύτερες πνευματικές κατακτήσεις, εἴτε σέ πολιτικό, εἴτε σέ φιλοσοφικό, εἴτε καί σέ θρησκευτικό ἐπίπεδο, παρέμειναν ἑναργεῖς, ὅσο ποτίστηκαν καί συνέχισαν νά ποτίζονται μέ τό ζωντανό παράδειγμα, τήν συνέπεια λόγων καί ἔργων, ἀκόμη καί μέ τήν θυσία. Ὅσο αὐτά ἀτονοῦν, ἀκόμη καί οἱ εὐγενέστερες πνευματικές συλλήψεις καταλήγουν θλιβερὰ ἰδεολογήματα, ντυμένα μέ ξύλινη γλώσσα.

Τά ἐπίπεδα τῆς σημερινῆς περιβόητης κρίσης εἶναι πολλά. Φαίνεται ὅμως πώς πρόκειται κυρίως γιά κρίση παιδαγωγίας μέσω τοῦ παραδείγματος. Ὡς κοινωνία δέν στερούμεθα οὔτε σχεδίων, οὔτε ὁραμάτων, οὔτε καλῶν προθέσεων. Τό δράμα μας εἶναι, πώς, οὔτε νά πιαστοῦμε ἀπό κάτι ζωντανό ἔχουμε, ἀλλά καί φαντάζουμε πολύ ἀνεπαρκεῖς, ὥστε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι νά προσφερθοῦμε ὡς στήριγμα γιά ἄλλους. Μπορεῖ μέ μεγάλη εὐκολία –καί ἐν πολλοῖς δικαίως– νά βάλουμε ἐναντίον τῶν ἐπωνύμων, πολιτικῶν

καί ἄλλων, γιά τήν πλήρη ἀσυνέπιά τους, δέν εἴμαστε ὅμως ἔτοιμοι νά ἀναλάβουμε εὐθύνες ζωντανῆς παιδαγωγίας στόν μικρό ἢ μεγαλύτερο κύκλο τῆς καθημερινότητάς μας. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πώς ἐκπαιδευτήκαμε ἀπό ἓνα σύστημα νά μεταθέτουμε εὐκολα εὐθύνες στούς κρατοῦντες καί τούς ὑψηλά

Ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας μᾶς διδάσκει πώς οἱ μεγαλύτερες πνευματικές κατακτήσεις, παρέμειναν ἑναργεῖς, ὅσο ποτίστηκαν καί συνέχισαν νά ποτίζονται μέ τό ζωντανό παράδειγμα.

ἱσταμένους. Οἱ κάθε εἶδους ἐξουσίες στόν τόπο μας ἐπέδωξαν μετά πολλῆς ἐπιμονῆς καί εὐχαριστήσεως νά ἀναρθοῦν σέ μικρούς θεούς τῆς καθημερινότητάς μας. Συνηθίσαμε τήν κολακεία τους, κυρίως σέ περιόδους ἐκλογῶν καί καλομάθαμε στήν συστηματική ἐκπαίδευση ἀποφυγῆς κάθε αὐτοκριτικῆς καί ἀνάληψης εὐθύνης. Καί ἂν –ἐνίοτε– τοὺς ἐπικρίναμε, κατά βάθος ὅμως συγχωρούσαμε, ἴσως καί ἐπικροτούσαμε μέσω τῆς ταύτισής μας μαζί τους ἀλλά καί μέσω τῆς μίμησής τους σέ πρακτικές καί τρόπο σκέψης. Σταδιακά λοιπόν χρεοκοπήσαμε, ὄχι μόνο οἰκονομικά, ἀλλά κυρίως ἠθικά. Τό μέτρο τοῦ καλοῦ καί τοῦ κακοῦ χάθηκε. Καί αὐτό διότι τά πρόσωπα, σῶν ὁποίων τό ἦθος μετρίοταν ἡ ποιότητα τῶν δικῶν μας ἐπιλογῶν ἐξαφανίστηκαν.

Ἡ χρεοκοπία αὐτή ἀποκαλύφτηκε σέ ὅλο το τραγικό της μεγαλεῖο στήν παιδεία

τῆς νέας γενιᾶς, καί ἰδιαίτερα στίς ἠλικίες ἐκεῖνες, ὅπου ἡ ἀπομυθοποίηση καί ἡ κατάρρευση τῶν προτύπων πονοῦν καί ματώνουν. Διατηρήσαμε ἀκόμη τήν ἀπέχθειά μας στόν σωματικό βιασμό, ἔπαψε ὁμως νά μᾶς σοκάρει ὁ βιασμός πάνω σε νέες ψυχές γεμάτες ἀγνά ἰδανικά, ὅταν γιά πρώτη φορά ὁ κυνισμός καί ἡ ἀναξιοκρατία τῆς χτύπησε τήν πόρτα. Βαφτίσαμε εὐκολα τίς καταλήψεις, τήν αὐθάδεια καί τήν ἀπειθαρχία ὡς κατάντημα τῆς νέας γενιᾶς, ἀντί νά τά ἀφουγκραστοῦμε ὡς κραυγές ἀπελπισίας στή πείνα καί τήν δίψα γιά ἕνα, ἔστω καί ἕνα πρόσωπο ὑπεράνω των συνθηκῶν, πού θά ἔδινε λόγο γιά ἀγώνα καί ἐλπίδα.

Θά ἦταν ὁμως λάθος τραγικό νά περιοριστοῦμε μόνο στήν ἀξιολόγηση τῆς παιδαγωγίας τῆς νέας γενιᾶς. Ἐμεῖς, ὅλοι μας, ἄσχετα ἂν τό ὁμολογοῦμε φωναχτά ἢ ὄχι, πόσες φορές δέν κουνήσαμε μέ ἀπόγνωση τό κεφάλι, ψιθυρίζοντας τό «ἔτσι κάνουν ὅλοι». Ἡ ματιά μας, τήν ὥρα τῶν μεγάλων διλημμάτων –καί φτάνουν πάντοτε τά μεγάλα διλήμματα– δέν βρῆκε κάπου νά σταθεῖ γιά νά πεῖ τό μεγάλο ΟΧΙ, ἀλλά καί κανένα βλέμμα δέν σταμάτησε πάνω μας, ὅταν ὁ διπλανός ἀναζήτησε κάπου νά πιαστεῖ,

τήν ὥρα πού ὁ ξεπεσμός τοῦ χτύπησε τήν πόρτα.

Καί τώρα; Μεγαλώσαμε μέ τά συνθήματα τῶν ἔθνικῶν ἑορτῶν γιά τήν Ἑλλάδα, ὡς χώρα ἡρώων. Ἡ Ἑλλάδα εἶναι πάντα ἐδῶ, τό εἶδος ὁμως τοῦ ἥρωα ἄλλαξε. Ὅσο τό παρελθόν ζήτησε τόν ἀπροσκύνητο στίς πλαγιές τοῦ Σουλίου καί τῆς Πίνδου, τό παρόν ζητάει τόν ἀπροσκύνητο στήν ἀσυνέπεια, στά εὐκολα λόγια καί τούς χάρτινους ἡγέτες. Ὅσο εἶχε ἀνάγκη ἡ ἱστορία κάποτε τά μπαρουτοκαπνισμένα μπαϊράκια, σήμερα ἔχει ἀνάγκη τό φιλότιμο καί τήν προσωπική εὐθύνη. Ὅχι μέ ὀργή, ἀλλά μέ νηφάλια σκέψη οἱ μικροί ἡγετίσκοι καί οἱ αὐτάρεσκες αὐλές περιμένουν τήν ἀπομυθοποίησή τους. Δέν κινδυνεύουν ἀπό τίς ἐκρήξεις μας. Ξέρουν νά τίς διαχειριστοῦν. Κινδυνεύουν ἀπό τήν μετατόπιση τοῦ κέντρου βάρους τῆς ὑπαρξῆς μας ἀπό τήν κενότητά τους στόν πυρήνα τῆς πολυτίμης ψυχῆς μας καί σέ ὅσα θεόδοτα κρύβει, πού περιμένουν νά βγοῦν στό φῶς καί νά ποτίσουν μέ στοχασμό, ἀλλά καί μέ πράξη μιά νέα κοινωνία, ἀληθινά νέα, μέ δρόμους ἀνοιχτούς ἀπό τά ἐφήμερα καί φθαρτά, στά αἰώνια.

Ἐπενθυμίζουμε στούς συνδρομητές καί συνδρομητρίες τοῦ περιοδικοῦ μας, τήν ἀνανέωση τῶν συνδρομῶν τους,

ὥστε νά συνεχιστεῖ ἡ ἔκδοση τοῦ περιοδικοῦ μας.

Ἡ καταβολή μπορεῖ νά γίνει στά κατά τόπους βιβλιοπωλεῖα τῆς «ΖΩΗΣ» ἢ στούς ἀντιπροσώπους.

Ἄν ἡ συνδρομή καταβληθεῖ μέσω ἠλεκτρονικῆς πληρωμῆς νά σημειώνεται τό ὄνομα τοῦ συνδρομητῆ.

Τό IBAN γιά τραπεζική πληρωμή (Τράπεζα Eurobank) εἶναι:

GR 8002602010000930100366731

ΛΟΓΙΟΙ ΚΛΗΡΙΚΟΙ ΚΑΙ ΛΑΪΚΟΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ ΠΟΥ ΔΙΔΑΞΑΝ ΑΣΤΡΟΝΟΜΙΑ ΣΤΑ ΣΚΛΑΒΩΜΕΝΑ ΕΛΛΗΝΟΠΟΥΛΑ

Τοῦ κ. **Κωνσταντίνου Μαυρομάτη**, Μαθηματικοῦ,
τ. Λυκειάρχῃ, τ. Προέδρου Ἐταιρείας Ἀστρονομίας καί Διαστήματος

Γιορτάζουμε φέτος τὰ 200
χρόνια ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821.

Τὴν ἐπανάσταση πού σφράγισαν μὲ
τό αἷμα τους οἱ Ἕλληνες τῆς ἐποχῆς τῆς
τουρκοκρατίας, ζώντας κάτω ἀπὸ βαριά καί
πολύχρονη σκλαβιά τοῦ τυρανικοῦ ζυγοῦ.

Τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821 τὴν προετοί-
μασαν –σύν τοῖς ἄλλοις– καί οἱ Διδάσκα-
λοι τοῦ Γένους, κληρικοί καί οἱ λαϊκοί, οἱ
ὁποῖοι δίδασκαν μὲ κίνδυνο τῆς ζωῆς τους
τὰ ἑλληνικά γράμματα καί τὴν ἐπιστῆμη
τῆς Δύσεως γιὰ νὰ ἀνοίξουν τοὺς πνευμα-
τικούς ὀρίζοντες τῶν ἑλληνοπαίδων καί νὰ
συνειδητοποιήσουν τί ἔχασαν, τί ἔχουν καί
τί τοὺς πρέπει.

Τό κατ' ἐξοχὴν δέ ἐπιστημονικό μάθημα
πού δίδασκαν οἱ διδάσκαλοι τῶν θετικῶν
ἐπιστημῶν ἦταν ἡ ἀστρονομία, πού πάντα
ἔθελγε τὴν ἀνθρώπινη σκέψη καί ἐξῆπτε
ἔντονο τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μαθητῶν.

Παρουσιάζουμε, λοιπόν, στή συνέχεια
μερικούς ἀπὸ τοὺς 21 (14 κληρικούς καί
7 λαϊκούς) καί πλέον διδασκάλους μὲ τὴ
ζωή καί τὸ ἔργο τους πέραν ἐκείνων πού
παρουσιάσαμε στό τεῦχος 634 τῆς «Ἑλληνο-
χριστιανικῆς Ἀγωγῆς» τὸν Ἰούλιο τοῦ 2019.

Ἄνθιμος Γαζῆς
(1764-1828)

Ὁ κληρικός Ἄνθιμος Γαζῆς

Διδάσκαλος τοῦ Γένους πού ἀναδείχθηκε
ὡς μεγάλη πνευματικὴ μορφή τῆς προεπανα-

στατικής και επαναστατημένης Ελλάδας, τοῦ 1821. Γεννήθηκε στὶς Μηλιές τοῦ Πηλίου καί τὸ 1797 ἔγινε ἐφημέριος τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στὴ Βιέννη καί ἄρχισε νά μελετᾷ φιλοσοφία καί μαθηματικά, γιὰ νά μεταδώσει τὰ φῶτα τῆς Δύσης στὴν Ἑλλάδα. Στὴ συγγραφικὴ του δράση συγκαταλέγεται καί ἡ ἐπιστάσια, συνδρομὴ καί διορθώσεις τῆς μετάφρασης τῆς «*Ἐπιτομῆς τῆς Ἀστρονομίας*» τοῦ Γάλλου ἀστρονόμου **Ἰερώνυμου Λαλάνδ** (2 τόμοι), ποῦ ἔκανε ὁ συντοπίτης του **Δανιὴλ Φιλιππίδης** καί ἐκδόθηκε στὴ Βιέννη τῆς Αὐστρίας, τὸ 1803.

Τὸ ὅλο ἔργο τῶν δύο τόμων εἶναι χωρισμένο σὲ 12 βιβλία μὲ τὰ ἑξῆς περιεχόμενα: Περί τῆς σφαίρας καί τῶν ἀστερισμῶν, Θεμέλια τῆς ἀστρονομίας καί συστήματα τοῦ κόσμου, Περί κινήσεως τῶν πλανητῶν περὶ τὸν Ἥλιο, Περί τῆς κινήσεως τῆς Σελήνης, Περί τοῦ χρονολογίου καί τῶν παραλλήλων, Περί τῶν ἐκλείψεων, Περί τῆς ἀνακλάσεως τῶν ἀκτίνων, Περί τῶν κινήσεων τῶν ἀστέρων, Περί σχήματος τῆς Γῆς, Περί τῶν δορυφόρων, Περί τῶν κομητῶν, Περί τῆς κυκλοφορίας τῶν πλανητῶν καί Περί τῆς βαρύτητας.

Ἐπίσης μετέφρασε καί ἐξέδωσε, τὸ 1799, στὴ Βιέννη τῆς Αὐστρίας τὴ «*Γραμματικὴ τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν*», ἡ ὁποία περιέχει «*σύντομη ἀνάλυση τῆς πειραματικῆς νεωτέρας φιλοσοφίας μὲ ἐρωταποκρίσεις, ἡ ὁποία συγγράφηκε παρὰ τοῦ Ἁγγλοῦ Βενιαμίν Μαρτίνου, τῶρα δὲ ἐκδοθεῖσα εἰς τὴν κοινὴ τῶν Ἑλλήνων διάλεκτο καί μετὰ πλείστων σημειωμάτων ἐπανηθεῖσα παρὰ Ἀνθίμου Γαζῆ Θεσσαλομάγνητος*».

Τὸ βιβλίον περιέχει καί στοιχεῖα ἀστρονομίας ἥτοι: Νόμοι τοῦ Νεύτωνα, στό Α΄ Μέρος καί Κοσμολογία, Περί χρόνου, Οὐράνια σώματα καί Ἥλιος, Σελήνη, πλανῆτες κομηῆτες καί ἀπλανεῖς ἀστέρες, στό Β΄ Μέρος.

Ἐνα δεῖγμα τῶν πολλῶν καί σπουδαίων σημειώσεων τοῦ Γαζῆ εἶναι τὸ ἑξῆς (σελ. 217): «*Τὸ σύστημα τοῦ Παντός ὅπου περιγράφομε ἐδῶ δὲν εἶναι νέον, ἦτο ἄλλοτε γνωστό*

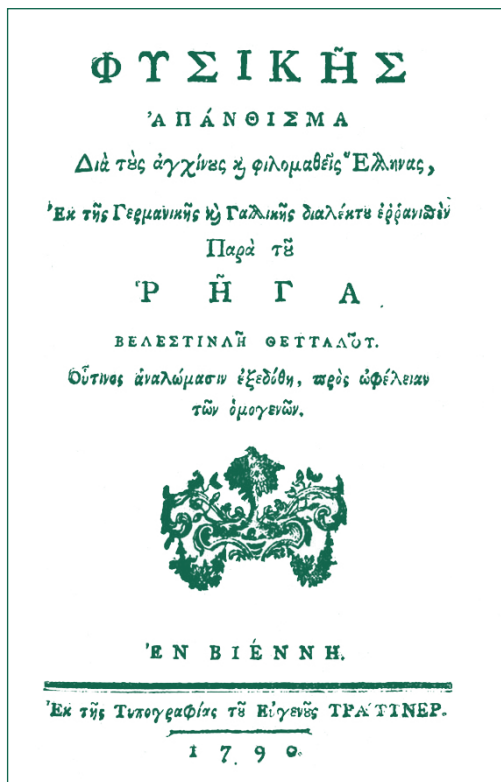
καί ἐδιδάχθη ἀπὸ τὸν σοφὸ **Πυθαγόρα** τῆς Σάμου, ἀπὸ τὸν **Ἀρίσταρχο**, καί ἀπὸ ἄλλους παλαιούς φιλοσόφους. Ἄλλ' ἐκάθη ἀπὸ τότε, ἕως ὅπου εἰς τὸν ιε΄ αἰῶνα ἀνανεώθη παρὰ τοῦ περιφήμου φιλοσόφου **Νικολάου Κοπερνίκου**, Πολωνέζου ... Ἀκολούθησαν καί οἱ πλέον μεγάλοι μεταγενέστεροι μαθηματικοὶ καί φιλόσοφοι, ὅτι λογῆς ὁ **Κέπλερ**, ὁ **Γαλιλαῖος**, ὁ **Γασσένδος** καί ὁ **Ἰσαάκ Νεύτων**, ὁ ὁποῖος στερέωσε αὐτὸ τὸ σύστημα διὰ φυσικῶν καί μαθηματικῶν θεμελιῶν καθ' ὧν αἱ θύραι τῆς ἀληθείας δὲν θέλουσι ὑπερισχύσει ποτέ».

Τέλος, ὁ **Ἀνθίμος Γαζῆς** ἐμπλούτισε μὲ πολλὰ σχήματα καί σημειώσεις τὸ βιβλίον τοῦ **Νικηφόρου Θεοτόκη**: *Στοιχεῖα γεωγραφίας*, καθὼς καί τὸ βιβλίον τοῦ **Μελετίου**: *Γεωγραφία παλαιὰ καί νέα*.

Ρήγας Βελεστινλῆς (Βελεστίνο 1757 - Βελιγράδι 24.6.1798)

Ὁ πρωτομάρτυρας τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων Ρήγας ὁ Βελεστινλῆς

Τό ἐξώφυλλο τοῦ βιβλίου
«Φυσικῆς Ἀπάνθισμα» τοῦ Ρήγα

Πρωτομάρτυρας τῆς ἐλευθερίας καὶ πρόδρομος τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ, πού γεννήθηκε στό Βελεστίνο καί πέθανε στή φυλακή τοῦ Βελιγραδίου. Τό βιβλίο του *Φυσικῆς ἀπάνθισμα* (1790), ἔχει 180 σελίδες, εἶναι ἓνα ἀπλό ἀνάγνωσμα γιά τήν εἰσαγωγή τῶν μαθητῶν στήν Ἀστρονομία καί περιλαμβάνει μέ τή μορφή διαλόγου ἀρκετά ἀστρονομικά θέματα ὅπως τή Σελήνη, τά ἄστρα, τοὺς πλανῆτες, τόν Ἥλιο, τίς παλίρροιας κ.λπ.

Ἐκτός ἀπό τό ἐν λόγῳ βιβλίο ἐξέδωσε καί τή «Χάρτα» τῆς Μεγάλης Ἑλλάδας.

Ὁ **Ρήγας** δέχεται τήν ἡλιοκεντρική θεωρία τοῦ **Κοπέρνικου**, λέγοντας: «Ὁ Ἥλιος εἶναι τό σῶμα ὅπου στέκεται εἰς τό μέσον του κόσμου μας, ὁ ὁποῖος κινεῖται περί τόν ἄξονά του, καί ὅλα τα ἄλλα μικρότερα σώματα,

οἱ πλανῆτες, περιέρχονται τριγύρω του καί δέχονται ἀλληλοδιαδόχως τό φῶς ἀπό λόγου του» (σελ. 25).

Νεόφυτος Δούκας (1760-1845)

Ὁ διδάσκαλος τοῦ Γένους Νεόφυτος Δούκας

Κληρικός, λόγιος Διδάσκαλος τοῦ Γένους, πού γεννήθηκε στά Ζαγόρια τῆς Ἠπείρου. Σπούδασε στά Γιάννενα, Μέτσοβο καί Βουκουρέστι, ὅπου δίδαξε. Μέ τήν ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδας ἔρχεται στήν Αἴγινα ὅπου ἐπίσης δίδαξε. Ἀργότερα ἀνέλαβε διευθυντής τῆς Ριζαρείου Σχολῆς. Ἐγραψε «*Επιτομή Φυσικῆς*» σέ τρία βιβλία καί περιλαμβάνει 122 σελίδες ἐκ τῶν ὁποίων οἱ 24 ἀσχολοῦνται μέ ἀστρονομικά θέματα, ὅλα στό 3ο βιβλίο μέ τά κεφάλαια: Περί τοῦ συστήματος τοῦ παντός, Περί ἡλιακοῦ συστήματος, Περί ὑδρογείου σφαίρας καί Περί μετεώρων.

Κωνσταντῖνος Κούμας (1777-1836)

Ὁ Διδάσκαλος τοῦ Γένους
Κωνσταντῖνος Κούμας

Διδάσκαλος τοῦ Γένους πού δίδαξε στή Λάρισα, στήν Τσαριτσάνη καί στή Σμύρνη. Μαθήτευσε κοντά στό σοφό ἱερέα, διδάσκαλο τοῦ Τυρνάβου, **Ἰωάννη Πέζαρο**, ἀπό τό 1790 ἕως τό 1796. Τό 1804, πῆγε στή Βιέννη, κοντά στόν **Ἄνθιμο Γαζῆ** καί ἐκεῖ ἐξέδωσε τό 8τομο ἔργο του: *Σειρά τῶν φυσικῶν καί Μαθηματικῶν Πραγματειῶν* (Βιέννη 1807), στόν 7^ο τόμο τοῦ ὁποῦ ἀναπτύσσονται «*Στοιχεῖα Ἀστρονομίας*». Μέσα σέ 78 σελίδες τοῦ τόμου αὐτοῦ παρουσιάζει θέματα μαθηματικῆς ἀστρονομίας μέ παράλληλη περιγραφή νεότερων ἐξελίξεων καί θεωριῶν. Στή Βιέννη, ἐπίσης, ὁ **Κωνσταντῖνος Κούμας** μετέφρασε τήν *Ἐπιτομή Χημείας*, τοῦ **Adet** σέ γλῶσσα ἀρχαίζουσα. Στό βιβλίο του: *Σύνοψις τῶν ἐπιστημῶν διά τούς πρωτόπειρους* (1819) περιλαμβάνει τά κεφάλαια: *Οὐρανός καί φαινόμενοι ἀστέρες, Περί τῶν εἰς τόν οὐρανόν νοουμένων κύκλων,*

Ἀστερισμοί, Πλανητικό σύστημα.

Στόν πρόλογο διαθέτει μιὰ δλόκληρη σελίδα γιά νά ἀναπτύξει ἕναν ὕμνο τῆς ἀστρονομίας ὁ ὁποῖος ἀρχίζει: Κανένα ἄλλο μάθημα δέν εἶναι μεγαλοπρεπέστερο καί τερπνότερο καί εἰς τήν φύση τοῦ ἀνθρώπου καταλλήλοτερο ἀπό τήν ἀστρονομία...

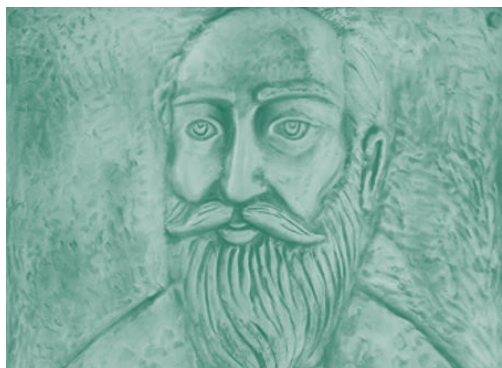
Ἐπίσης ἔγραψε τά βιβλία: *Ἱστορική χρονολογία* (1818), *Σύνοψις τῆς παλαιᾶς Γεωγραφίας* (1819) καί *Σύνοψις φυσικῆς* (1812) κ.ἄ.

Ὁ **Κωνσταντῖνος Κούμας**, στό τελευταῖο αὐτό βιβλίο ἀπορρίπτει τό γεωκεντρικό σύστημα τοῦ **Πτολεμαίου** καί συντάσσεται μέ τό ἡλιοκεντρικό σύστημα τοῦ **Κοπερνίκου**, πού «ἐπολεμήθη ἀπό θεολόγους καί δεισιδαίμονας ἐξηγητᾶς τῆς Ἁγίας Γραφῆς». Ἰσχυρίζεται ὅτι «ἡ Ἁγία Γραφή παλαιά τέ καί νέα, μητ' ἀστρονομικά βιβλία εἶναι, μητ' ἐπιστημονικά, ἀλλά εἶναι μόνο διδακτικά τῶν ὑπερφυῶν τοῦ Θεοῦ μυστηρίων». Καί συνεχίζει περιγράφοντας τίς κινήσεις τῶν πλανητῶν, ἀποδεικνύει πειραματικά τήν κίνηση τῆς Γῆς καί ἀνάγει τίς κινήσεις στήν οὐράνια μηχανική, στό νόμο τῆς παγκόσμιας ἔλξης μέ τήν κεντρομόλο καί φυγόκεντρο δύναμη.

Ὅταν ἄκουσε ὅτι ὁ **Σέργιος Μακραιῖος** ἀναίρεσε στό βιβλίο του τό σύστημα τοῦ **Κοπερνίκου**, ἀναφώνησε γελώντας: Ὡ! πόσον εἴμαστε ἀκόμη ἥπιοι καί ψοφοδεεῖς!

Δανιήλ Φιλιππίδης (1758-1832)

Λόγιος κληρικός πού γεννήθηκε στίς Μπλιές Πηλίου. Σπούδασε μαθηματικά, φυσική, χημεία καί ἀστρονομία στή Βιέννη καί στό Παρίσι. Δίδαξε θετικές ἐπιστῆμες στό Ἰάσιο, ὅπου ἔγινε μέλος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας. Μετέφρασε ἀπό τά γαλλικά τήν *Ἐπιτομή Ἀστρονομίας* τοῦ **Γαλάντ** (Βιέννη, 1803), 800 περίπου σελίδων, σέ δύο τόμους. Ὁ **Δανιήλ Φιλιππίδης** δέν ἀρκέστηκε μόνο στή μετάφραση αὐτή, ἀλλά τή συμπλήρωσε μέ ἄλλες νέες ἀνακαλύψεις, τίς ὁποῖες

Ο λόγιος κληρικός Δανιήλ Φιλιππίδης

έμαθε από τον ίδιο τον συγγραφέα, με τον οποίο διατηρούσε φιλία και αλληλογραφία. Τη μετάφραση αυτή την επιμελήθηκε, τη διόρθωσε και τη σχολίασε ο συντοπίτης του **Άνθιμος Γαζής**.

Με τον **Γρηγόριο Κωνσταντά** μετέφρασε τη «*Νεωτερική Γεωγραφία*» τό 1791, και την *Άστρονομία* του **Γάσπαρη** (κατά πληροφορίες του Κωνσταντά, της οποίας, όμως, τα χειρόγραφα χάθηκαν στη Βιέννη).

Στή βιβλιοθήκη Μπλεών σώζεται τό χειρόγραφο έργο του: *Πραγματεία στοιχειώδης (ή αρχαί φυσικῆς)*, θεμελιωμένες πάνω στίς βεβαιότερες γνώσεις τόσο της παλαιᾶς ὅσο και νεωτερικές, και επικυρωμένες ὑπό της πείρας **Ματουρίνου Ίακώβου Briccon**.

Στόν Β΄ τόμο του βιβλίου αὐτοῦ περιλαμβάνεται περιγραφή τῶν διαφόρων τηλεσκοπίων, ἐνῶ στόν Γ΄ τόμο (πού ἔχει χαθεῖ) περιλαμβάνονταν τά ἐξῆς θέματα: Φυσική ἀστρονομία, Ἡλιακό σύστημα, Κινήσεις Γῆς - Ἡλίου - Σελήνης καί φαινόμενα ἐξ αὐτῶν, Διαίρεση του χρόνου, Ἐκλείψεις.

Συνολικά ὁ Δανιήλ Φιλιππίδης ἔγραψε 4 τόμους χειρογράφων βιβλίων, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ τρεῖς τόμοι βρίσκονται στή βιβλιοθήκη Μπλεών, ἐνῶ ὁ 4ος χάθηκε καί δέν ἀναφέρεται στό βιβλίο τῶν κωδίκων τῆς βιβλιοθήκης, πού συντάχθηκε τό 1901.

Βενιαμίν ὁ Λέσβιος (1759-1824)

Ο Διδάσκαλος του Γένους
Βενιαμίν ὁ Λέσβιος

Διδάσκαλος του Γένους, μοναχός, μέ τό κοσμικό ὄνομα Βασίλειος Γεωργαντής ἢ Γεωργαντέλλης ἢ Καρρέ. Φοίτησε στή Σχολή τῶν Κυδωνιῶν, τῆς Χίου καί τῆς Πάτμου καί ἔκανε πανεπιστημιακές σπουδές στήν Εὐρώπη. Στό Παρίσι ἔκανε παρατηρήσεις ἀπό τό τηλεσκόπιο του **Γουίλιαμ Χέρσελ**. Τό 1800 ἐπέστρεψε στίς Κυδωνίες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καί δίδαξε γιά πολλά ἔτη στήν ὁμώνυμη Σχολή, ἡ ὁποία ἐπί τῶν ἡμερῶν του γνώρισε μεγάλη ἀνθιση, ἀφοῦ ἔφτασε νά ἔχει 600 μαθητές.

Ἀργότερα ἴδρυσε τήν Ἀκαδημία του Βουκουρεστίου, δίδαξε στό Ἱάσιο, ὅπου μυήθηκε στή Φιλική Ἐταιρεία, καθώς καί στήν Εὐαγγελική Σχολή τῆς Σμύρνης. Ἐγραψε μεταξύ τῶν ἄλλων τήν ἀνέκδοτη

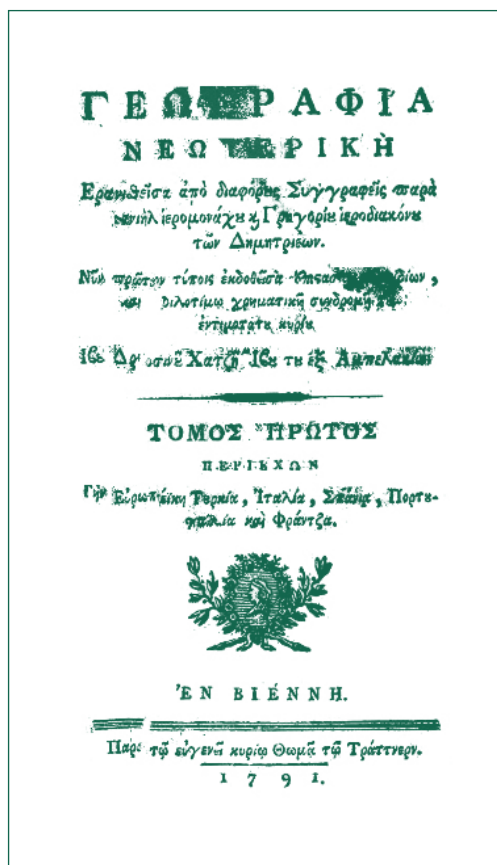
«Φυσική», όπου υπάρχει ένα μεγάλο τμήμα για την Αστρονομία, που περιλαμβάνει την Κίνηση των ουράνιων σωμάτων, τη Σφαίρα, τους Πλανήτες, τον Ήλιο, την Παράλλαξη, την Έκκεντρότητα, τους Δορυφόρους των πλανητών, την Κίνηση των πλανητών και των δορυφόρων τους, τους Κομήτες, τους Άπλανεις, τις Παλίρροιας, τὰ Τηλεσκόπια κ.ά. Ολόκληρη ἡ Αστρονομία του περιλαμβάνεται στο βιβλίο, που ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸ 1ο Λύκειο Βόλου, τὸ 1991, μὲ τίτλο: Ἡ *Αστρονομία τοῦ Βενιαμίν Λέσβιου*.

“Ένα ἐνδεικτικὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ «ἀστρονομικὸ πιστεῦω» του, πὺ καταχωρεῖται στὸ ἐν λόγῳ βιβλίο εἶναι: «Ὁ **Κοπέρ-νικος** κατὰφερε νὰ ἀνατρέψῃ ὅλη τὴν πολεμαϊκὴ κατασκευὴ, συντριβὼν τὰς ὑαλίνους αὐτοῦ καμάρας. Νὰ συνθλίψῃ τοὺς τροχοὺς τοῦ Ἀριστοτέλη. Νὰ λύσει τὰ δεμένα ἄστρα καὶ νὰ θέσῃ τὸν Ήλιο εἰς τὸ κέντρο τοῦ κόσμου, ἀναζωογονώνας ἔτσι τὴν δόξα τοῦ **Πυθαγόρα**. Ὁ **Κέπλερ** ἐλευθέρωσε τοὺς ἀστρονόμους ἐκ τῆς δουλείας τῶν ἐπικύκλων».

Γρηγόριος Κωνσταντᾶς (1758-1844)

Ἑλληνας λόγιος, διδάσκαλος τοῦ Γένους καὶ ἱεροδιάκονος. Ὑπῆρξε σημαντικὴ προσωπικότητα στὸ προεπαναστατικὸ κίνημα τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ, συμμετεῖχε στὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821 καὶ ἴδρυσε στὴν πατρίδα του, τὴ Σχολὴ Μπλεῶν Πηλίου. Διετέλεσε Ἐφορος τῆς Παιδείας (1824-1828) καὶ διορισμένος ἀπὸ τὸν **Καποδίστρια** στέλεχος τοῦ Ὁρφανοτροφείου τῆς Αἴγινας (1828-1834).

Στὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ μικρὸ χρονικὸ διάστημα ἐργάστηκε ὡς οἰκοδιδάσκα-

Τὸ ἐξώφυλλο τῆς «Γεωγραφίας Νεωτερικῆς»

λος, ἐνῶ τελικὰ ἡ περιήγηση αὐτὴ κατέληξε τὸ 1780 στὴν Ἀκαδημία τοῦ Βουκουρεστίου καὶ ἀργότερα στὴ Βιέννη. Ἐκεῖ συνεργάστηκε μὲ τὸν ἐξάδελφό του **Δανιὴλ Φιλιππίδη** καὶ μετέφρασαν στὰ ἑλληνικὰ τὴν τρίτομη *Γεωγραφία Νεωτερικὴ* τὸ 1791, τῆς ὁποίας μόνον ὁ πρῶτος τόμος ἐκδόθηκε καὶ τὴν *Αστρονομία* τοῦ **Γάσπαρη** (τῆς ὁποίας, ὅμως, τὰ χειρόγραφα χάθηκαν).

ΤΟ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΟ ΘΑΥΜΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ, Η ΕΠΙΒΙΩΣΗ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ

Τοῦ κ. **Κωνσταντίνου Ρίζου**, Οικονομολόγου,
πρ. Σχολ. Συμβούλου

Γιορτάζει ἐφέτος πανδήμως

σύμπας ὁ Ἑλληνισμός ἀνά τήν ὑψηλὴν τὰ 200 χρόνια ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821, πού ὀδήγησε ὕστερα ἀπὸ λίγα χρόνια αἱματηρῶν συγκρούσεων στή δημιουργία τοῦ σύγχρονου ἐλεύθερου Ἑλληνικοῦ κράτους.

Ὁ πανεθνικός αὐτός ξεσηκωμός καί ἡ ἀπελευθέρωση τοῦ ὑπόδουλου Ἑλληνισμοῦ ἀπέτελεσε ἕνα παράτολμο ἐγχείρημα, ἕνα μέγα θαῦμα. Οἱ σκλαβωμένοι Ρωμηοί, ἕνας μικρός λαός, χωρίς ὀργανωμένο στρατό, τόλμησαν νά τά βάλουν μέ τήν Ὄθωμανική αὐτοκρατορία, σέ περίοδο πού τό πολιτικό περιβάλλον τῆς Εὐρώπης δέν εὐνοοῦσε τέτοιες ἀποσχιστικές προσπάθειες. Ἡ Ἱερά Συμμαχία, μετά τούς Ναπολεόντειους πολέμους, πού αἱματοκύλισαν τήν Εὐρώπη καί ἔληξαν τό 1815, εἶχε ἀναλάβει θεματοφύλακας τῆς εὐρωπαϊκῆς τάξης καί δέν ἐπέτρεπε καμία μεταβολή τῶν καθεστώτων καί τῶν συνόρων. Καί ὁμως οἱ Ἕλληνες τόλμησαν καί πέτυχαν τό μεγάλο θαῦμα.

Ἄν ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1821 ἀποτελεῖ ἕνα θαῦμα, ἡ ἐπιβίωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ γιά 400 (ἢ καί 500) χρόνια ἀποτελεῖ ἕνα ἀκόμα μεγαλύτερο θαῦμα, γιατί συντελέστηκε ἐν μέσω τρομακτικῶν δυσκολιῶν καί προβλημάτων.

Οἱ συνθήκες διαβίωσης τῶν Ἑλλήνων κατὰ τήν Τουρκοκρατία ἦταν ἀπίστευτα

σκληρές. Κατ' ἀρχήν εἶχαν νά ἀντιμετωπίσουν μιά δυσβάστακτη φορολογία. Πρῶτος καί κύριος ὁ λεγόμενος «κεφαλικός φόρος», τόν ὁποῖο ἦταν ὑποχρεωμένοι νά πληρώνουν ὅλοι οἱ μή μουσουλμάνοι ὑπήκοοι τῆς Ὄθωμανικῆς αὐτοκρατορίας γιά νά ἔχουν τό δικαίωμα νά ζοῦν. Ἀναφέρεται ὅτι οἱ φοροεισπράκτορες χορηγοῦσαν στούς ραγιάδες, πού πλήρωναν αὐτόν τόν φόρο, σχετική ἀπόδειξη, πού ἔγραφε: «Ὁ φέρων τό παρόν ἔχει τήν ἄδεια νά φέρει ἐπί ἐν ἔτος τήν κεφαλὴν ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ».

Ἐκτός ἀπὸ τόν κεφαλικὸ φόρο ὑπῆρχαν διάφοροι ἄλλοι φόροι, πού ἔκαναν τή ζωὴ τῶν σκλάβων ἀφόρητη. Γιά παράδειγμα, ἐπέβαλαν φόρο ἀκόμα καί σέ ὅσους ἔτρεφαν μακριὰ μαλλιά. Ἡ ἔκφραση «χρωστάει τὰ μαλλιά τῆς κεφαλῆς του» ἀνάγεται στὸν φόρο αὐτόν.

Τὰ ποσὰ τῶν φόρων ἦταν πραγματικά δυσβάστακτα. Ἡ λέξη «χαράτσι», πού χρησιμοποιεῖται καί σήμερα γιά νά δηλώσει ἕνα βαρὺ φόρο πού προκαλεῖ τό λαϊκὸ αἶσθημα, ἀποτελεῖ κληρονομία τῆς Τουρκοκρατίας. Γκρινιάζουν οἱ σύγχρονοι Ἕλληνες πολλές φορές γιά τούς φόρους πού καταβάλλουν στό κράτος. Καμία σύγκριση ὁμως δέν μπορεῖ νά γίνει μέ τούς φόρους πού πλήρωναν οἱ σκλαβωμένοι πρόγονοί μας.

Βέβαια οἱ χρηματικοὶ φόροι ἦταν βαρεῖς καί σκληροί. Ὁ πιὸ σκληρὸς ὡστόσο φόρος

ήταν τό παιδομάζωμα, «ό φόρος αίματος», όπως όνομάστηκε. Τά παιδιά πού άρπάζονταν βίαια καί άκούσια από τούς γονείς τους έμελλαν νά αποτελέσουν τά φοβερά τάγματα τών γενιτσάρων.

Πέρα από όλα αυτά οί ραγιάδες ήταν υποχρεωμένοι νά ύφίστανται καί διάφορες έξευτελιστικές ταπεινώσεις. Ναοί, πού κτίστηκαν επί τουρκοκρατίας, είχαν τίς πόρτες χαμηλές για νά μήν μπορούν οί Τουρκοί νά μπαίνουν έξιπποι καί νά τίς βεβηλώνουν.

Οί υπόδουλοι ήταν υποχρεωμένοι νά προσκυνούν τούς Τούρκους πού έβρισκαν στό δρόμο τους. Μάλιστα, προβλεπόταν ειδικός τρόπος νά κάθονται πάνω στά υπόζυγια ώστε νά πηδούν άμέσως κάτω για νά προσκυνήσουν. Πολλοί Τουρκοί απαιτούσαν από τούς ραγιάδες νά τούς μεταφέρουν στόν ώμο ή νά τούς κουβαλούν τίς άποσκευές. Ακόμη, ή ίδια ή ζωή τών ραγιάδων βρισκόταν στό έλεος του Τούρκου άφέντη, άφου ό φόνος χριστιανουό δέν λογιζόταν ως έγκλημα. Είναι κάτι πού δέν μπορεί νά τό συλλάβει άνθρωπινος νούς. Υπάρχουν άναφορές, ότι στην Κρήτη Τουρκοί χρησιμοποιούσαν άνυποψίαστους χριστιανούς ως στόχους για νά δοκιμάσουν τά πιστόλια τους. Άρκοϋσαν δύο ψευδομάρτυρες νά κατηγορήσουν έναν Έλληνα ότι έβρισε την πίστη τών Τούρκων ώστε νά όδηγηθεϊ στην άγχόνη. Ό άπαγχονισμός καί ό άποκεφαλισμός ήταν οί πιό... πολιτισμένοι τρόποι άφαίρεσης τής ζωής! Υπήρχαν πολλοί άλλοι τρόποι μαρτυρικού θανάτου, όπως ό τρομερός άνασκολοπισμός.

Υπήρχε τρόπος νά αλλάξει ή μοίρα του ραγιά; Ναί, υπήρχε. Μέ μία δήλωσή του στις Όθωμανικές άρχές ότι όμολογεϊ πίστη στον Άλλάχ, όλα άλλαζαν μέ μιās. Μόλις έκανε τή δήλωση αυτή έπαυε νά είναι ραγιακάς καί γινόταν άγάς, άφέντης. Γινόταν

ισότιμος μέ τούς άλλους Τούρκους. Αντί νά προσκυνά τόν προσκυνούσαν. Σταματούσε ή σκληρή φορολόγηση. Δέν κινδύνευαν τά παιδιά του από τό παιδομάζωμα. Ζούσε μέ άξιοπρέπεια χωρίς ταπεινώσεις.

Προκύπτει εύλογα τό έρώτημα: Άφου ήταν τόσο εύκολο, γιατί δέν τό έκαναν οί ραγιάδες; Η άπάντηση είναι, διότι πίστευαν στον Τριαδικό Θεό. Γιατί ήθελαν νά παραμείνουν χριστιανοί. Γιατί ή πίστη ήταν βαθιά ριζωμένη μέσα τους. Γιατί δέν ήθελαν νά αλλάξουν τόν Θεό τους μέ τόν Άλλάχ. Δέν είναι τυχαίο αυτό πού είπε ό Θεόδωρος Κολοκοτρώνης: «Όταν πάσαμε τά άρματα είπαμε πρώτα υπέρ πίστεως καί μετά υπέρ παιρίδος».

Άσφαλώς υπήρξαν έξισλαμισμοί. Υπήρξαν Έλληνες πού έκαναν δήλωση άλλαξοπιστίας καί από ραγιάδες έγιναν άφεντάδες. Ήταν όμως λίγοι, άποτελούσαν την μειονότητα. Αν οί δηλωσίες ήταν ή πλειονότητα, τότε δέν θά φτάναμε καν στην επανάσταση, διότι άπλουστάτα δέν θά χρειαζόταν. Δέν θά υπήρχαν ραγιάδες για νά επαναστατήσουν, άφου θά είχαν γίνει ήδη άφεντάδες.

Αυτός ήταν ό λόγος πού επιβίωσε ό Έλληνισμός κατά την μακρόχρονη σκληρή τουρκική κατοχή. Ήταν ή βαθιά πίστη τών Έλλήνων στον Χριστό¹. Ήταν ή θέλησή τους νά παραμείνουν χριστιανοί καί Έλληνες καί ή άρνησή τους νά γίνουν μουσουλμάνοι καί Τουρκοί. Σέ αντίθετη περίπτωση σήμερα δέν θά υπήρχε έλληνικός λαός, άφου θά είχε εξαφανισθεϊ, όπως συνέβη μέ άλλους λαούς στο παρελθόν (Σουμέριοι, Άσσύριοι, Βαβυλώνιοι κ.λπ.).

1. Βλ. για περισσότερα, Τσέντου Ιωάννη, «ΑΥΤΗ ΕΣΤΙΝ Η ΝΙΚΗ Η ΝΙΚΗΣΑΣΑ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟΝ, Η ΠΙΣΤΙΣ ΗΜΩΝ», άνατ. όμιλίας, Σύναξη Όρθ. Χριστ. Σωματείων «ό Απ. Παύλος», Αθήνα 2020.

ΤΟ ΑΓΑΘΟΝ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Τοῦ κ. **Δημήτρη Γ. Μπράνη**, Ἐκπαιδευτικοῦ,
Πολιτικοῦ Ἐπιστήμονα, πρ. Σχολ. Συμβούλου

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ ἐκτίμηση τῶν λαῶν στὸν ἐκπαιδευτικό φαίνεται ἐκτός τῶν ἄλλων καί ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἡ 5^η Ὀκτωβρίου ἔχει ὀρισθεῖ ὡς: «**Παγκόσμια Ἡμέρα τῶν Ἐκπαιδευτικῶν**».

Ὁ ἐκπαιδευτικός εἶναι ὁ διάκονος τῆς Παιδείας. Ἔχει διπλὴ ἰδιότητα. Εἶναι καί Δάσκαλος καί Παιδαγωγός. Ὡς Διδάσκαλος διδάσκει στὸ ἄτομο τὴ γνώση. «Ἡ γνώση εἶναι δύναμη» ὅπως ἔλεγε καὶ ὁ Βάκων. Ὡς Παιδαγωγός ἀσκεῖ Παιδαγωγία.

Καλλιεργεῖ, «*λόγῳ καὶ ἔργῳ*», «*ἔργῳ καὶ λόγῳ*» τὸ ἦθος. Τὴν ἀρετὴ. Σημειωτέον ὅτι καμία γνώση καὶ καμία τεχνολογία, ἐάν χωρίζεται ἀπὸ τὸ ἦθος, ἀπὸ τὴν ἀρετὴ, «*πανουργία καὶ οὐ σοφία φαίνεται*», κατὰ τὸν Πλάτωνα.

II. Το ἔργο τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ

Τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ τὸ ἔργο εἶναι διπλό. Νά διδάσκει τὴ γνώση καί νά καλλιεργεῖ τὴν ἀρετὴ, τὸ ἦθος.

Ἄλλως δέν διακονεῖ τὴν Παιδεία. Δέν γίνεται μορφωτὴς τοῦ ἀτόμου. Ὁ ὄρος: «ΜΟΡΦΩΣΗ» εἶναι ἀπολύτως ταυτόσημος μὲ τὸν ὄρο: «ΠΑΙΔΕΙΑ».

Κι ὁ Λαός ὁ θυμόσοφος αὐτὸ τὸ λέει ὀλοκάθαρα καὶ ὀλοξάστερα! Πῶς τὸ λέει;

«*Τί τά θέλει καὶ σάν τά ξέρει τά γράμματα, ἀφοῦ ἄνθρωπος δέν εἶναι;*».

Τά γράμματα δέν τιμοῦν τὸν ἄνθρωπο.

Ὁ ἄνθρωπος τιμᾷ τὰ γράμματα. Τὸ ράσο δέν τιμᾷ τὸν παπᾶ, ὁ παπᾶς τιμᾷ τὸ ράσο.

Ὁ ἐκπαιδευτικός ὀφείλει νά καλλιεργεῖ τὴν ψυχὴ καί νά ἀναπτύσσει τὸ πνεῦμα. Νά διδάσκει τὴ γνώση καί νά καλλιεργεῖ τὸ ἦθος. Νά τονίζει μὲ ἔμφαση, ὅτι γνώση χωρὶς ἦθος, χωρὶς ἀνθρωπιά, χωρὶς ἀρετὴ δέν ἔχει ἀξία. Εἶναι μὲν δύναμη ἡ γνώση, ἀλλὰ εἶναι δύναμη, ὅταν συμβαδίζει μὲ τὴ δικαιοσύνη καί μὲ κάθε ἀρετὴ. Νά τονίζει μὲ ἔμφαση, ὅτι αὐτὴ ἡ ἀλήθεια ἔρχεται ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Ἀρχαιότητα! Ἀπὸ τὰ βᾶθη τῶν αἰῶνων. Καί συγκεκριμένα ἀπὸ τὸν ἀρχαῖο Ἑλληνα Φιλόσοφο Πλάτωνα. Λέει: «*Πᾶσα Ἐπιστήμη –πᾶσα γνώσις– χωριζομένη δικαιοσύνης καὶ ἄλλης ἀρετῆς πανουργία καὶ οὐ σοφία φαίνεται*».

Ὀφείλει νά εἶναι καί πρότυπο. Νά κάνει τὸ λόγο του ἔργο, πράξη. Ἄλλως χτίζει «τὸ Γεφύρι τῆς Ἄρτας».

III. Ἡ οἰκογένεια - ἡ Ἐκκλησία

Πρώτιστο καθῆκον τῆς Οἰκογένειας καί τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καί κάθε Κοινωνικοῦ Φορέα εἶναι νά καλλιεργοῦν τὴν ἀρετὴ, τὸ ἦθος, τὴν ἀνθρωπιά. Τίς ἀρχές καί τίς ἀξίες τῆς ζωῆς.

Τά δεινά τῆς Κοινωνίας, τὰ πολυειδῆ καί τὰ πολυπληθῆ, ὀφείλονται καθ' ὀλοκληρίαν στὴν ἔλλειψη τῆς ἀρετῆς, τοῦ ἠθους, τῆς ἀνθρωπιάς. Στὴν ἔλλειψη τῆς παιδείας, τῆς ἀγωγῆς, τῆς μόρφωσης, τῆς πίστεως, τῆς ἀγάπης. Ὁ ἄνθρωπος γεννήθηκε νά ἀγαπᾷ

καί ὄχι νά μισεῖ. Κι' αὐτό μᾶς τό τονίζει πάλι ἡ Ἑλληνική Ἀρχαιότητα.

«Οὐ γάρ συνέχθειν, ἀλλά συμφιλεῖν, ἔφν», κατά τόν Πλούταρχο (στήν Ἀντιγόνη τοῦ Σοφοκλεῖ: οὗτοι συνέχθειν, ἀλλά συμφιλεῖν ἔφν)πού σημαίνει, ἀκριβῶς, ὅτι «Δέν γεννήθηκα νά μισῶ, ἀλλά νά ἀγαπῶ». Σχόλιο: Ἡ Ἑλληνική Ἀρχαιότητα ἔγινε «Πρόδρομος τοῦ Χριστιανισμοῦ».

IV. Ἡ ἀξία καί ἡ σημασία τῆς παιδείας ὑψιστή - μέγιστη, ἡ ἀξία τῶν ἀξιῶν

“Ὅπως καί προελέχθη, οἱ ὄροι: «Παιδεία καί Μόρφωση» εἶναι ὄροι ἀπολύτως ταυτόσημοι. Ὁ ἄνθρωπος ὁ «πεπαιδευμένος», ὁ μορφωμένος, εἶναι αὐτοδύναμος. Εἶναι προσωπικότητα, διακονεῖ τό δίκαιο, τό ἀληθές, τό ὠραῖο.

Τόν διακατέχει τό πνεῦμα τῆς Θεοφιλίας καί τῆς Φιλανθρωπίας. Τῆς Ἀγάπης πρὸς τό Θεό καί τῆς Ἀγάπης πρὸς τόν πλησίον. Τόν διακατέχει τό πνεῦμα τοῦ ἄνθρωπισμοῦ καί τῆς φιλαλληλίας. Τό πνεῦμα τῆς ἀλληλεγγύης, τῆς αὐταπάρνησης, τῆς αὐτοθυσίας.

Γίνεται εἰρηνοποιός, κοινωνικοποιός, πολιτισμοποιός. Γίνεται εὐεργέτης τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Εὐεργέτης τοῦ ἑαυτοῦ του, τῆς οἰκογένειάς του, τῆς κοινωνίας, τοῦ Ἔθνους, τῆς Πατρίδας.

V. Οἱ φιλόσοφοι γιά τήν παιδεία

«Ἡ ζωή, χωρίς Παιδεία καί Μουσική, εἶναι ἡ βαρύτερη ἀπ' ὅλες τίς κολάσεις» ΑἪΛΙΑΝΟΣ.

«Εἶναι προτιμότερο νά εἶναι κανεῖς ζητιάνος παρά νά εἶναι ἀπαιδευτος» ΔΙΟΓΕΝΗΣ.

«Ἡ Παιδεία δημιουργεῖ τόν καλό ἄνθρωπο. Αὐτή φτιάχνει καί τόν καλό Πολιτικό καί τόν καλό Βασιλιά» ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ.

«Πηγὴ καί ρίζα τῆς καλοκαγαθίας εἶναι ἡ Παιδεία» ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ.

«Ἡ Παιδεία, καθὼς ἡ πλοῦσια Χώρα, φέρνει ὅλα τα ἀγαθὰ» ΣΩΚΡΑΤΗΣ.

«Στούς ἀγράμματους δέν πρέπει νά ζητᾶμε τήν ἀρετή» ΣΩΚΡΑΤΗΣ.

«Ἡ Καλλιέργεια τοῦ μυαλοῦ εἶναι τόσο ἀναγκαῖα, ὅσο ἡ τροφή γιά τό σῶμα» ΚΙΚΕΡΩΝ.

«Ἡ Παιδεία μοιάζει μέ χρυσό στεφάνι, γιατί καί ἀξία μεγάλη ἔχει καί ἀποτελεσματική εἶναι» ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ.

«Οἱ μορφωμένοι ἄνθρωποι εἶναι οἱ ἀληθινοί ἀπόστολοι τῆς Ἰσότητος» Μ. ΑΡΝΟΛΑΝΤ.

«Ὁ σκοπός τῆς Παιδείας εἶναι διπλός. Εἶναι νά δώσει στόν ἄνθρωπο γνώση καί νά τόν ἐναρμετοποιήσει» ΝΟΒΑΛΙΣ.

«Ἡ Παιδεία φωτίζει ἢ Ἐξασκεῖ τό νοῦ τοῦ ἀνθρώπου καί καλλιεργεῖ τήν ψυχή του. Ἐξάσκηση τοῦ νοῦ καί καλλιέργεια τῆς ψυχῆς εἶναι ὁ διπλός σκοπός τῆς Παιδείας» ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ.

«Τό Ἐθνικό οἰκοδόμημα, πρέπει νά στηρίζεται στούς ἐξῆς τρεῖς πυλώνες: α) Στή Θρησκεία, β) Στήν Παιδεία, γ) Στή δικαιοσύνη» Θ. ΔΕΛΙΓΙΑΝΝΗΣ.

«Καθὼς ἡ γῆ, ὅσο γόνιμη κι' ἂν εἶναι, δέν μπορεῖ νά παραγάγει τίποτε, χωρίς καλλιέργεια, ἔτσι καί τό μυαλό, χωρίς Παιδεία, δέν μπορεῖ νά δώσει καλόν καρπό» ΣΕΝΕΚΑΣ.

ΗΡΑΚΛΗΣ ΚΩΤΣΟΓΙΑΝΝΗΣ (1927-2020)

Ο Ηρακλής Κωτσόγιαννης έφυγε από κοντά μας στις 26 Σεπτεμβρίου 2020, αιφνιδίως, μετά από σύντομη κρίση στην υγεία του. Γεννημένος στην Αθήνα, μεγάλωσε στην ευρύτερη περιοχή των Αμπελοκίπων, όπου

καί περάτωσε τις εγκύκλιες σπουδές του. Από νέος παρακολουθούσε τό πρόγραμμα καί τις συναντήσεις των Κατηχητικών Σχολείων τῆς περιοχῆς καί ἐντάχθηκε στις Χριστιανικές Μαθητικές Ομάδες, τις οποίες με συνέπεια καί αὐταπάρνηση διακόνησε γιά πολλές δεκαετίες τῆς ζωῆς του. Έχοντας ὡς στόχο νά ἐργαστεῖ στην ἐκπαίδευση τῶν Ἑλληνοπαίδων, σπούδασε στην Μαράσλειο Παιδαγωγική Ἀκαδημία Ἀθηνῶν. Μετά τὴν ἐκπλήρωση τῶν στρατιωτικῶν του ὑποχρεώσεων, ἐπέδωξε νά διοριστεῖ στην πολὺπαθη Μακεδονικὴ γῆ. Πράγματι, γιά μία δεκαετία, 1954-1964, με νωπὲς τὶς μνημὲς τοῦ ὀλέθρου τῆς αἱματοχυσίας τῆς δεκαετίας τοῦ '40, ὑπῆρξε με ὑποδειγματικὸ καί θυσιαστικὸ τρόπο σὲ Δημοτικὰ Σχολεῖα τῆς Ἡμαθίας.

Ἀπὸ τὰ φοιτητικὰ του χρόνια εἶχε ἐνταχθεῖ στὸ ἔργο τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐκπαιδευτικῶν Λειτουργῶν (Χ.Ε.Ε.Λ.), πού τελοῦσε ὑπὸ τὴ φωτισμένη καθοδήγηση τοῦ Ἰωάννη Κολιτσάρα. Ἡ ἐμπειρία καί ἡ γνώση πού ἀπέκτησε ἀπὸ τὶς ὁμιλίες, τὰ φροντιστήρια καί τὰ συνέδρια τῶν ἀνωτέρω

ἐφαρμοστικὰν σὲ ἀπόλυτο βαθμὸ τόσο στις ἐνδοῦπηρεσιακές του ὑποχρεώσεις ὅσο καί στις πρωτοβουλίες πού ἀνέλαβε, βοηθώντας τὸ κατηχητικὸ καί πνευματικὸ ἔργο διακεκριμένων ἐργατῶν τοῦ εὐαγγελίου καί τοῦ χριστιανικοῦ ἔργου στην ευρύτερη περιοχή.

Οἱ μαρτυρίες μαθητῶν του τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀπὸ τὴν ἀνωτέρω περιοχὴ ἀναφέρονται με εὐγνωμοσύνη στὸ ἔργο του, τὴν ἐμπνευσμένη παρουσία του στις μικρὲς ἐπαρχιακὲς κοινότητες στις ὁποῖες ἔζησε καί στις ὁποῖες ἐπιδρούσε με τὸν λόγο του ἀλλὰ καί ἐνέπνεε με τὸ προσωπικὸ του παράδειγμα.

Ἐνέπνεε καί παρακινούσε τοὺς μαθητὲς καί τὶς μαθήτριές του σὲ ἔργα φιλανθρωπίας καί κοινωνικῆς προσφορᾶς σὲ ἐποχὲς δύσκολες, ἐνθουσίαζε καί ἀναδείκνυε τάλαντα τῶν μαθητῶν του, συμβούλευε καί ἐπιδρούσε στις οἰκογένειες ὀλιγογραμμάτων ἀνθρώπων τοῦ μόχθου τῆς ἑλληνικῆς ὑπαίθρου.

Στὰ σχολεῖα στὰ ὁποῖα ἐργάστηκε, ἀλλὰ καί στην περιοχὴ γενικά, ἔδιδε μεγάλο ἀγῶνα γιά τὴ διάδοση τῆς κυκλοφορίας τοῦ περιοδικοῦ *Ἡ Ζωὴ τοῦ Παιδιοῦ* καί κινητοποιούσε τοὺς μαθητὲς καί τὶς μαθήτριές του νά συμμετέχουν στοὺς διαγωνισμοὺς τοῦ περιοδικοῦ ἢ νά ἀποστέλλουν ἐπιστολὲς καί συνεργασίες.

Τὸν ἴδιο θερμὸ ζῆλο ἔδειχνε καί γιά τὴν προετοιμασία τῶν σχολικῶν ἐορτῶν καί τῶν ἐορτῶν με τὰ Κατηχητικὰ Σχολεῖα κατὰ τὶς μεγάλες ἐθνικὲς ἐπετεῖους καί τὶς θρησκευτικὲς ἐορτές.

Τὸ 1964, οἰκογενειάρχης με τρία παιδιά –ἐκλεκτοὺς ἐπιστήμονες καί οἰκογενειάρχες σήμερα– ἐπιστρέφει στην Αθήνα. Ὑπηρετεῖ

Σημ.: Τὸ κείμενο αὐτὸ ἀποτελεῖ μιὰ πιὸ πλήρη μορφή τοῦ ἀποχαιρετισμοῦ στὸν ἀείμνηστο, κατὰ τὴν ἐξόδιο ἀκολουθία, πού λόγῳ τῶν αὐστηρῶν μέτρων δὲν ἐπετράπη χρονικὴ διάρκεια πέραν τοῦ τριλέπτου.

κατ' ἀρχὰς στὰ Βίλια Ἀττικῆς καὶ κατόπιν ἐγκαθίσταται ὀριστικὰ στὸ Περιστερί, ὅπου συνεχίζει τὴν πολυσιδῆ δράση του. Πλέον βρίσκεται κοντὰ στὴ Χ.Ε.Ε.Λ. καὶ ἀποτελεῖ ἕναν ἐκ τῶν στενῶν συνεργατῶν τοῦ Ἰωάννη Κολιτσάρα, ὁ ὁποῖος, γνωρίζοντας τὶς ἰκανότητές του καὶ τὰ πολλὰ του χαρίσματα, τὸν ἀξιοποιεῖ ποικιλοτρόπως. Ἐκτός τῶν ἄλλων, τοῦ ζητᾶ νὰ βοηθήσει ἀπὸ τὴ θέση μέλους τοῦ Δ.Σ. τῆς Ἐνώσεως καὶ τὸν ὀρίζει ἕναν ἐκ τῶν ἐκπροσώπων στὸ Συμβούλιο τῶν Τεχνικῶν Σχολῶν «Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος», στὸ ὁποῖο καὶ παρέμεινε μέχρι τὸν θάνατό του. Ἐπίσης, γιὰ δεκαετίες ἐξελέγετο ἐκπρόσωπος τῆς Χ.Ε.Ε.Λ. στὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο τῆς Ὁμοσπονδίας Χριστιανικῶν Σωματείων «Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος».

Παραλλήλως μὲ τὰ αὐξημένα μέχρι τὸ 1985 –ἔτος τῆς ἀφυπηρέτησής του– λόγῳ τῶν διευθυντικῶν του ὑποχρεώσεων σὲ πολυπληθῆ σχολεῖα τῆς Δυτικῆς Ἀττικῆς (Βίλια, Αἰγάλεω, Κολωνός καὶ Περιστερί), μέχρι τὸ βαθὺ γῆρας, ἦταν πλήρως ἀπασχολημένος μὲ τὸ ἱεραποστολικὸ ἔργο. Πρωταίτιος τῆς ὀργάνωσης Φιλικῶν Κύκλων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν στὸ Περιστερί καὶ σὲ ὁμορους δήμους, ἐργάστηκαν μαζὶ μὲ τὴν πρὸ ὀλίγου χρόνου θανοῦσα σύζυγό του Ἐλπίδα ὡς Κυκλάρχες καὶ συντονιστές προνοιακοῦ ἔργου.

Ὡς δάσκαλος δὲν ἐνδιαφέρθηκε μόνο γιὰ τὴν κατὰ κόσμον μόρφωση τῶν παιδιῶν, ἀλλὰ πρωτοστάτησε στὸ ἔργο τῆς κατήχησης, δημιουργώντας συντροφίες (Πρασιές) κυκλαμίνων καὶ Χριστιανικῶν Μαθητικῶν Ὁμάδων, σὲ μιὰ περιοχὴ στὴν ὁποία δὲν ὑπῆρχε προηγούμενη παράδοση. Πρωτοστάτησε ἐπίσης καὶ συνέβαλε ἀποφασιστικὰ μὲ τὸ κῦρος του στοὺς γονεῖς στὸ νὰ ἐπιτρέψουν νὰ συμμετάσχουν τὰ παιδιά τους στὶς Χριστιανικὲς Κατασκηνώσεις τοῦ Παρνασσοῦ γιὰ τὰ ἀγόρια καὶ τῆς Βραώνας γιὰ τὰ κορίτσια. Πολλὰ στελέχη τοῦ νεανικοῦ ἔργου ὀφείλουν τὴν παρουσία καὶ τὴν προσφορά τους στὸ ἔργο αὐτό, στὴ συνεισφορά καὶ παρὰκίνηση τοῦ Ἡρακλῆ Κωτσόγιαννη.

Ὁ ἀείμνηστος ὑπῆρξε ἄνθρωπος τῆς προ-

σοφῆς καὶ τῆς θυσίας, ποὺ τροφοδοτοῦνταν ἀπὸ τὴ λειτουργικὴ καὶ μυστηριακὴ του ζωῆ. Ἐμπνεόταν ἀπὸ τοὺς μεγάλους φωστῆρες τῆς τρισηλίου θεότητας, τοὺς Τρεῖς Ἱεράρχες. Τὴν προστακτικὴ τοῦ ποιητῆ Κ. Παλαμᾶ γιὰ τὸ διδασκαλικὸ ἔργο Ὁ Ἡρακλῆς Κωτσόγιαννης τὴν ἐπέκτεινε πέραν τῶν κοσμικῶν γραμμάτων καὶ τῆς κατὰ κόσμον σοφίας καὶ τὴν ἀπογείωσε στὴν πνευματικὴ σφαῖρα τῆς προσφοράς ἐνὸς πιστοῦ στὸν Σωτῆρα τοῦ Κόσμου καὶ μοναδικὸ φίλο τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν παιδιῶν, τὸν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καὶ γι' αὐτό, παρὰ τὴν προχωρημένη ἡλικία του, ἦταν μέχρι τέλους παρῶν σὲ ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις τῆς Χ.Ε.Ε.Λ. καὶ τῆς Ὁμοσπονδίας τοῦ «Ἀποστόλου Παύλου». Ἐκανε χῶρο νὰ ἀναλάβουν εὐθύνες οἱ νεώτεροί του, καὶ πάντα μὲ ἐκπλήσσοσα εὐγένεια καὶ διάκριση ζητοῦσε τὴ γνώμη τους γιὰ τὸ τι δεόν γενέσθαι.

Ὁ Ἡρακλῆς Κωτσόγιαννης ἀφήνει βαθιὰ χαραγμένη τὴ σφραγίδα του στὴν Ἐνωσή μας. Δὲν ἦταν μόνο ἡ προσφορά του γιὰ σχεδὸν 60 χρόνια. Ἦταν ὁ χαρακτήρας του καὶ ἡ προσωπικότητά του. Πάντοτε εὐγενής, μετριοπαθής, ἤρεμος καὶ νηφάλιος. Ἀντιμετώπιζε τὶς κρίσεις, ἐνθουμούμενος τὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου, «τὸ ἐπιεικὲς ἡμῶν γνωσθήτω πᾶσιν ἀνθρώποις». Χρήσιμος καὶ ἀναγκαῖος συνεργάτης γιὰ τὴν ὀργανωτικότητα του. Ἀπὸ τὶς σπάνιες περιπτώσεις ποὺ ἡ ἐπίκληση τῆς πείρας ἐνὸς ἀνθρώπου ἔδειχνε ὅτι ἡ ἡλικία τοῦ εἶχε ὄντως προσδώσει σοφία. Δὲν τοῦ ἄρεσε τόσο νὰ ὁμιλεῖ. Ὅμως, ὅσοι τὸν γνωρίσαμε ἀπὸ κοντὰ ξέρουμε ὅτι, ἐνῶ δὲν τοῦ ἔλειπε ἡ ἰκανότητα λόγου, δίδασκε μὲ τὸ παράδειγμά του καὶ μὲ τὸν ἀποφθεγματικὸ του λόγον.

Ἡ Ἐνωσή μας, ἡ Ἐκκλησία μας, ἀπώλεσε ἕναν σπουδαῖο καὶ σπάνιο συνεργάτη. Στὴν οἰκογένειά του εὐχόμαστε τὴν ἐκ τοῦ Κυρίου παρηγορία. Γιὰ ὅλους μας, νὰ γίνει παράδειγμα καὶ πρέσβυς στὸν οὐρανόν.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΡΚΟΤΣΗΣ

Πρόεδρος Χριστιανικῆς Ἐνώσεως
Ἐκπαιδευτικῶν Λειτουργῶν

ΧΡΗΣΤΟΣ Γ. ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ
(1927-2019)

Έοβησε κατά τόν παρελθόντα Νοέμβριο ό παλαιός φίλος Χρήστος Γ. Ανδρεάδης, τέως λυκειάρχης. Ένας άριστος φιλόλογος και συνεπής στό έργο του διδάσκαλος, άφησε ένα κενό στά έλληνικά γράμματα όχι μόνον ως μεταδότης προφορικού λόγου, αλλά και δημιουργός γραπτού πλούσιου φιλολογικού, ιστορικού, αρχαιολογικού, γλωσσικού και παιδαγωγικού ύλικού μέ άριστες πρωτότυπες συγγραφές. Είχε γεννηθεί στό Μοναστηράκι Άλμωπίας. Σπούδασε Φιλολογία, Ιστορία, Αρχαιολογία στή Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών και έξειδικεύτηκε στό Παιδαγωγικά στό Διδασκ. Μέσης Έκπαίδευσης. Πάντοτε ξεχωριστός ως τέλειος όρθογράφος και καλλιγράφος, διακρινόμενος από τήν εποχή τής ηλικιακής του στράτευσης.

Υπήρξε σπάνιος άνθρωπος, άριστα καταρτισμένος στό αντίκειμενο των σπουδών του, εκτιμώμενος πολύ από τούς μαθητές του, πού κατέχουν σήμερα σημαίνουσες θέσεις στήν Έλλαδική κοινωνία μας και τούς συναδέλφους του. Κατείχετο από ένθερμο ζήλο προς τά έλληνικά γράμματα, τήν πατρίδα και τή θρησκεία.

Η συνεχής και άμειωτη αγάπη του προς τά γράμματα, τό ένδιαφέρον του για τήν άνύψωση τής παιδείας μας, ή μεγάλη του επιθυμία νά δημιουργήσει γέφυρα μετάδοσης των γνώσεών του, τόν όδήγησε στό δημιουργία κύκλων μελέτης των κειμένων τής Αγίας Γραφής –Καινής και Παλαιάς– σέ εκκλησιαστικά ή πνευματικά κέντρα ένοριών κατά τόπους μέ άριστη επιτυχία. Ένδιαφερόταν για τήν πνευματική κατάρτι-

ση των μαθητών του και του λαού. Κανείς δέν πρέπει νά ζει στήν άγνοια έλεγε.

Άκόμα και όταν συνταξιοδοτήθηκε, δέν πέρασε ήμέρα χωρίς νά γράψει κάτι. Κατέστησε βίωμά του τό λατινικό *sine dies sine linea*.

Άφησε πλουσιότατο φιλολογικό έργο δημοσιευμένο στό περιοδικά: Έλληνοχριστιανική Άγωγή, Πλάτων, Αρχείο Πόντου, Νέα Έστία, έφημερίδες άθηναικές, έπαρχιακές, κ.ά. Για τό έργο του έπαινήθηκε και από τήν Άκαδημία Αθηνών.

Άξιώθηκε το 1990 νά έπισκεφθεί τήν γενέτειρα τής πατρικής του οικογένειας, τό Τσαγράκ του Πόντου. Υπήρξε γόνος μεγάλης θρησκευτικής οικογένειας, πού άνέδειξε στους κόλπους της και τόν Μητροπολίτη Κορυτσάς Φώτιο Καλπίδη. Ο Κορυτσάς Φώτιος γεννήθηκε στό Τσαγράκ τό 1860 και δολοφονήθηκε τό 1906 στήν Κορυτσά από συμμορίες Κουτσοβλάχων-Βουλγάρων.

Η αγάπη του για τίς χαμένες πατρίδες –όχι λησμονημένες– τόν έκανε, όταν όμιλούσε γι' αυτές, νά μεταφέρει στους συνομιλητές του τόν μεγάλο πόθο σέ ψυχολογικό κραδασμό, πού έτρεφε για εκείνες. Καταλείπει μήμημ έξαιρετου οικογενειάρχη και εκπαιδευτικού καθώς υπήρξε ένας από τούς τελευταίους μιας γενιάς εκπαιδευτικών πού ή έννοια του «λειτουργήματος» σηματοδοτούσε την πορεία του. Άς είναι αιώνια ή μήμημ του.

Δημ. Σ. Μασούρης
Έπιτ. Σχολ. Σύμβουλος Φιλολόγων

Βιβλίο-παρουσιάσεις

Παναγιώτη Γ. Γκικόπουλου

ΑΠΟΜΥΘΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

Άναζήτηση τῆς μήτρας τῆς χρονικότητας

έκδόσεις Ἐλευσινί & Ὑδράνη, Ἀθήνα 2020 (σx. 17, σελ. 286).

Ὁ συγγραφέας τοῦ παρόντος βιβλίου, **Παναγιώτης Γκικόπουλος**, Εἰδικὸς Πάρεδρος τοῦ Παιδαγωγικοῦ Ἰνστιτούτου, γνωστός ὡς ἔγκρατῆς ἐπιστήμονας καὶ καθηγητῆς τῶν Ἐπιστημῶν Ἀγωγῆς, καὶ ὡς Διευθυντῆς στήν πολυετή θητεία του στό Ὑπουργεῖο Παιδείας, στή Διεύθυνση Ἐφαρμογῆς Προγραμμάτων Σχολῶν Ἐκπαίδευσης Διδακτικοῦ Προσωπικοῦ, ἐπιχειρεῖ νά συγγράψει, μέ ἐξαιρετική ἐπιτυχία, ἕνα βαθυστόχαστο καὶ ἀπαιτητικό βιβλίο γιά τό διεπιστημονικό καὶ διαχρονικό πρόβλημα τοῦ **χρόνου**. Ἕνα ἔργο πού χρειάζεται ἐξαιρετικές ἐρευνητικές ἰκανότητες καὶ εἰδικές ἐπιστημονικές γνώσεις ἀπό τήν παγκόσμια βιβλιογραφία, τά ὁποῖα διαθέτει ὁ συγγραφέας σέ ὑψηλό ἐπίπεδο. Ἔχει ἀξιοποιήσει στόν ὕψιστο βαθμό τήν μεγάλη πείρα του στήν ἐκπαίδευση, τίς ἀξιόλογες σπουδές του στό ἐσωτερικό καὶ τίς τριετείς μεταπτυχιακές του σπουδές, σέ ἐπίπεδο Master of Education, στό Πανεπιστήμιο τῆς Γλασκώβης τῆς Μ. Βρετανίας. Συνέχεια αὐτῶν εἶναι καὶ ἡ προσωπική του ἔφεση καὶ μακροχρόνια ἐνασχόλησή του μέ τήν ἐπιστήμη καὶ τήν ἔρευνα.

Ἀπό τήν ἀρχαιότητα καὶ μέχρι σήμερα ἔχουν γραφτεῖ πολλά γιά τό χρόνο. Οἱ γραπτές μαρτυρίες τῶν στοχαστῶν καὶ ἐρευνητῶν ἔχουν ἐπισημάνει ἕνα δυσεξαρίθμητο πλῆθος μυθευμάτων, δοξασιῶν, πληροφοριῶν, ἀπόψεων, θεωριῶν καὶ γνώσεων γιά τό χρόνο, πού δικαιολογεῖ τόν τίτλο τοῦ βιβλίου: «*Ἀπομυθοποίηση τοῦ χρόνου*». Ὁ δέ ὑπότιτλός του «*Άναζήτηση τῆς μήτρας τῆς χρονικότητας*», ὑποδηλώνει τήν πραγματική στόχευση τῆς οὐσίας καὶ τῆς ἀληθινῆς πηγῆς τοῦ χρόνου.

Μέχρι σήμερα, δέν ὑπάρχει μία εὐρύτατα παραδεκτὴ θεωρία γιά τό χρόνο. Καὶ αὐτό ἀκριβῶς παρακίνησε τόν συγγραφέα, ὅπως σημειώνει ὁ ἴδιος, νά ἀναλάβει μία γενικότερη ἔρευνα μέ σκοπό νά ἀποσαφηνιστεῖ ἂν ὑπάρχει χρόνος καὶ τί εἶναι πράγματι ὁ χρόνος καθ' ἑαυτόν. Ἀπό τήν ὅλη ἔρευνα καὶ μελέτη τῶν πηγῶν κατέληξε στά ἑξῆς κύρια συμπεράσματα:

Ἡ ἔννοια τοῦ χρόνου ἐπινοήθηκε ἀπό τόν ἄνθρωπο ἔπειτα ἀπό πολλές χιλιάδες χρόνια τῆς ζωῆς του ἐπάνω στή γῆ. Οἱ πρωτόγονες καὶ ἐνστικτώδεις κινήσεις του φαίνεται πῶς ὑπῆρχαν, ἐν δυνάμει, στό γενετικό του κώδικα. Ὄταν, περί τό τέλος τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς καὶ τῶν ἀρχῶν ἐκείνης τοῦ χαλκοῦ, ἡ νοημοσύνη τοῦ ἀνθρώπου ἔφθασε στό τελευταῖο, κατά τόν Piaget, στάδιο τῶν τυπικῶν

λειτουργιών της, και ένεφάνισε τόν έναρθρο λόγο στόν άνθρωπο, συλλαμβάνεται άρχικά και συνειδητοποιείται σταδιακά ή έννοια του χρόνου. Η έννοια του χρόνου δέν είναι φυσική όντότητα, όπως νομιζόταν, αλλά έννοια που τήν συλλαμβάνει ό άνθρωπος νους. Έπομένως χρόνος είναι ή σαφής και έναργής εκείνη α priori συνθετική έννοια, μέ τήν όποία ό νους του ανθρώπου προσδιορίζει τή διαδοχική σειρά άντικειμένων και γεγονότων στό χώρο και στό χρόνο. Η άσταμάτητη ροή των περιεχομένων τής συνείδησής του είναι ή *μήτρα*, δηλαδή ή αίτια που γεννά τήν έννοια του χρόνου στόν ανθρώπινο νου.

Ό συγγραφέας, κατά τήν διεξοδική άνάλυση των φιλοσοφικών και λοιπών θεωριών και άπόψεων, αναφέρεται, μέ σαφήνεια και πίστη, και στή μεταφυσική διάσταση του χρόνου, άναγνωρίζοντας τόν άναρχο Θεό και Δημιουργό του σύμπαντος, ως άρχική αίτια τής ανθρώπινης ύπαρξης και των πνευματικών της ίκανοτήτων, μετάξύ των όποιων και ή σημαντική ίκανότητα λειτουργίας του χρόνου.

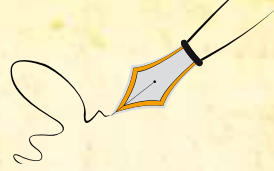
Ό μελετητής του έργου αυτού έχει νά άποκομίσει ένα πλήθος γνώσεων, φιλοσοφικών και έπιστημονικών, και νά κατανοήσει σέ βάθος, μία άπό τίς πιό σύνθετες ψυχολογικές λειτουργίες του ανθρώπινου νου, τήν ίκανότητα νά έπινοεί και νά θέτει σέ έφαρμογή τήν έννοια του χρόνου.

Άλέξανδρος Κακαβούλης

Καθηγητής Πανεπιστημίου

«... Στην Παλαιά Διαθήκη, τό πρώτο βιβλίο τής Γενέσεως, κεφ. Α΄, άρχίζει μέ τήν πρόταση “έν άρχή έποίησεν ό Θεός τόν ουρανόν και τήν γήν”· προφανώς ή δημιουργία του κόσμου σηματοδοτεί μία έναρξη και άρχή χρονική. Και μέ τή φράση “και έγένετο έσπέρα και έγένετο πρωΐ ήμέρα μία”, επιβεβαιώνει ότι μέ τήν πρώτη εμφάνιση τής ήμέρας και τής νύκτας άρχίζει ή αδιάλειπτος έναλλαγή τής ήμέρας και τής νύκτας, τό κατ’ έξοχήν δηλαδή φυσικό φαινόμενον, διά του όποιου ό άνθρωπος αισθητοποιεί τόν χρόνο, ως κτιστό δημιούργημα του Θεού. Υπάρχουν, άκόμη, πιό συγκεκριμένες αναφορές σέ έκκλησιαστικά κείμενα (όπως π.χ. έπιστολές του άπ. Παύλου, εύχή επί τή ένάρξει του έκκλησιαστικού ή ήμερολογιακού έτους όπως “ό Θεός ... ό καιρούς και χρόνους τή ιδία έξουσία θέμενος”), στά όποια αναφέρεται πώς ό Θεός θέτει χρόνους και καιρούς (μεγάλα χρονικά διαστήματα και μικρότερες περιόδους), προκειμένου νά διακριθοϋν σ’ έναν εύθύγραμμο άτελείωτο χρόνο, τά επί μέρους στάδια τής θείας Οικονομίας».

Γκικόπουλος Παναγιώτης, Άπομυθοποίηση του χρόνου,
Άθήνα 2020, σελ. 101-102

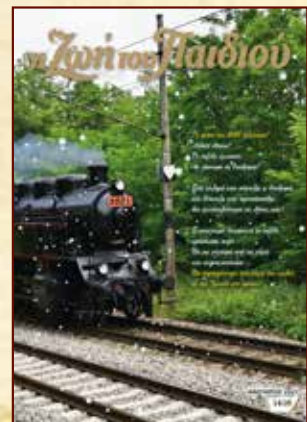

Ή αξίζει νά διαβάσετε

Τό μηνιαίο Ὁρθόδοξο Χριστιανικό Περιοδικό με τήν ἱστορία τῶν 100 χρόνων του κοντά στόν ἑλληνικό λαό.

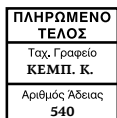
Περιοδικό μέ ἱστορία μεγαλύτερη τῶν 50 ἐτῶν, πού ἀπευδύνηται στή γυναίκα, στήν πνευματική καί κοινωνική της παρουσία.

Τό περιοδικό γιά τήν Ἐπιστήμη, τὰ Γράμματα καί τήν Τέχνη, μέ τὸ ἔνδοξο παρελθὸν καί τὸ δυναμικό “παρῶν” στίς μάχες του κατὰ τοῦ ὕλισμοῦ καί τῆς ἀπιστίας.

Νεανικό περιοδικό τῆς “Χριστιανικῆς Φοιτητικῆς Ἐνώσεως” – μέ τὸν ἐνθουσιασμό τῆς νεότητος καί τῆ σφραγίδα τῆς πίστεως καί τῆς παιδείας.

Τό μηνιαίο παιδικό περιοδικό πού κυκλοφορεῖ ἀπὸ τὸ 1946 – ἓνας πολύτιμος πνευματικός φίλος γιά τὰ Ἑλληνοπούλα.

νέσεως, υπομονής, καρτερίας, περισυλλογής
καί αναστοχασμού της ίδιας ευθύνης μας.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Χριστιανικής Ένώσεως Έκπαιδευτικῶν Λειτουργῶν

- **Σπυρ. Καλλιάφα:**
ΤΟ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΓΕΝΕΤΗΣΙΟΥ ΟΡΜΗΣ _____ 3,00 €
ΕΘΝΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ, ΦΥΣΙΚΟΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ & ΠΑΙΔΕΙΑ _____ 3,00 €
ΤΑ ΠΕΝΤΕ ΠΡΩΤΑ ΠΑΙΔΙΚΑ ΕΤΗ έκδοσις Γ΄ _____ 5,00 €
- **Γ. Θ. Κολιτσάρα:**
ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΛΑΟΥ τόμοι Β΄ & Γ΄ ἕκαστος _____ 6,00 €
Η ΑΠΑ ΓΡΑΦΗ ΔΙΑ ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ ΤΗΝ ΜΟΡΦΩΣΙΝ ΤΟΥ _____ 3,00 €
Ο ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΗΓΕΤΗΣ _____ 10,00 €
- **Β. Χαραλαμποπούλου:**
Η ΣΧΟΛΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ _____ 3,00 €
Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΟΥ ΥΠΟΔΟΥΛΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ _____ 3,00 €
ΤΟ ΠΑΙΔΙΚΟ ΚΑΙ ΕΦΗΒΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟ _____ 3,00 €
- **Μ. Debesse:**
ΣΤΑΘΜΟΙ ΑΓΩΓΗΣ _____ 5,00 €
- **G. Allport:**
ΤΟ ΑΤΟΜΟΝ ΚΑΙ Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΤΟΥ _____ 6,00 €
- **Γωάν. Αντωνίου:**
ΠΩΣ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΖΟΜΕΝ ΤΑΣ ΑΣΘΕΝΕΙΑΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΜΑΣ ΑΠΟ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΑΠΟΨΕΩΣ _____ 3,00 €
- **ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΩΝ ΤΗΣ Χ.Ε.Ε.Λ.:**
ΤΑ ΕΛΛΗΝΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑ ΙΔΑΝΙΚΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΑΙΔΕΙΑΝ ΜΑΣ _____ 6,00 €
Η ΜΟΡΦΩΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΟΣ _____ 6,00 €
Η ΨΥΧΑΓΩΓΙΑ ΩΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑ _____ 6,00 €
Ο ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗΝ ΤΟΥ _____ 6,00 €
Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΣ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ _____ 6,00 €
ΟΔΗΓΗΤΙΚΗ, ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΗ _____ 6,00 €
ΤΑ ΟΠΤΙΚΟΑΚΟΥΣΤΙΚΑ ΜΕΣΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ _____ 6,00 €
ΑΝΘΡΩΠΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ _____ 6,00 €
ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΔΟΣ _____ 6,00 €
ΤΟ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΝ ΠΝΕΥΜΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΝ _____ 6,00 €
ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΙΣ ΑΞΙΕΣ ΣΤΗΝ ΠΑΙΔΕΙΑ _____ 6,00 €
Η ΕΘΝΙΚΗ ΜΑΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ _____ 6,00 €
ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ _____ 6,00 €
ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΠΑΙΔΕΙΑ _____ 6,00 €
ΠΑΙΔΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ _____ 6,00 €
Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ ΤΟΥ ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ _____ 6,00 €
Η ΚΡΙΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ _____ 6,00 €
ΠΡΟΣΩΠΟ ΚΑΙ ΠΑΙΔΕΙΑ _____ 6,00 €
ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΠΑΙΔΕΙΑ _____ 6,00 €
ΑΝΑΤΟΜΙΑ ΤΩΝ ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΑΠΟΤΥΧΙΩΝ _____ 6,00 €
ΝΕΕΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΕΣ ΚΑΙ ΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ _____ 10,00 €
ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ _____ 10,00 €

